

Master in de meertalige communicatie

Vladimir Poetin door de westerse bril

Een kwalitatieve analyse van de invloed
van interculturele verschillen in non-verbale communicatie
op de perceptie van Vladimir Poetin in het Westen

Masterproef aangeboden door

Alexia PAPADIS

tot het behalen van de graad van
Master in de Meertalige Communicatie
Promotor: Martine VAN GOUBERGEN

Academiejaar 2015 – 2016

Vladimir Poetin door de westerse bril

Een kwalitatieve analyse van de invloed
van interculturele verschillen in non-verbale communicatie
op de perceptie van Vladimir Poetin in het Westen

VOORWOORD

De tijd vliegt en deze boeiende masteropleiding is reeds voorbij. Het was een zeer leerrijk academisch studiejaar waarin ik zoveel leerde, zowel over de meertaligheid van onze wereld, als over de professionele en interculturele communicatie. Bovendien heb ik er een kritische en wetenschappelijke blik kunnen verwerven. Deze masterproef heb ik dus met genoeg in het kader van mijn Master in de Meertalige Communicatie aan de KU Leuven, Campus Brussel geschreven.

Aangezien zo'n masteropleiding veel tijd, energie en steun vereist, zou ik van de gelegenheid gebruik willen maken om enkele mensen te bedanken. Ten eerste ben ik mijn promotor Martine Van Goubergen dankbaar voor haar enthousiasme over mijn onderwerp, voor haar wijze raad doorheen het jaar en voor de tijd die ze steeds vrijmaakte om verbeteringen aan te brengen aan mijn teksten. Ten tweede wil ik mijn ouders Christine Stevens en Dimitrios Papadis bedanken omdat ze mij de kans boden verder te studeren en steeds vertrouwen in mij hadden. Mijn vriend Johnatan Everaert wil ik ook dankzeggen. Hij wist mij immers zowel in mijn hoogtepunten als in mijn dieptepunten aan te moedigen en hij geloofde altijd in mij. Ten slotte wil ik nog mijn dank betuigen aan enkele medestudenten en vrienden voor de mooie jaren, maar ook voor de praktische hulp die ze mij verleend hebben: Nele Laus, Kim De Bosscher, Jana Sergooris, Dmitri Jakovlev, Olga Jakovleva, Sofie Manhaeve, Lore Verbrugghe en Laura Fourgon.

Brussel, 16 juli 2016

Alexia Papadis

РЕФЕРАТ

Президент Российской Федерации является всюду поспевающим мировым политиком, который представляет огромную и для многих незнакомую страну. В данной диссертации мы попытаемся проанализировать образ Владимира Путина, а именно каким его представляют люди западных стран. В то время как человеческое мнение является крайне субъективным понятием и может нести в себе предубеждения, мы не можем обсуждать восприятие людьми Путина, не упомянув про образ России в целом. Но главным образом, мы подвергаем анализу культурные отличия в невербальном общении в Европе и в России.

Первая глава нашей работы посвящена изучению каркаса невербального общения. Совсем недавно исследователи заметили, что для того, чтобы процесс общения прошел максимально эффективно, люди не только фокусируются на том, что они говорят в своей речи и какое послание они несут, но и на том, каким невербальным способом это сообщение преподносится. Однако интерпретация жестов тела разнится в разных культурах. Соответственно, эти различия и влияют на восприятие Владимира Путина в нашем Западном Мире.

Во второй главе мы анализируем восприятие России в Европе через историю. Европейцы любят русскую литературу и восхищаются русской классической музыкой, в тоже время они негативно относятся к политике России. Хотя Россия никогда на протяжении всей истории прямо не угрожала Европе, западные СМИ часто сообщают о конфронтационных ситуациях с целью оправдать действия Запада. В результате, люди на западе остерегаются неизвестной России. Если это самое чувство осторожности, боязни не может быть объяснено с позиции истории, вероятно различия в восприятии невербальном общении прольет свет на этот феномен.

В третьей главе мы раскрываем личность Владимира Путина. Короче, мы можем сказать, что он поднимает страну с колен. Его личность подвергается критике со стороны Запада, потому что он не действует так, как хочет этого Запад. Затем, мы пытаемся разобраться, как воспринимает российского президента Запад. Западные СМИ постоянно говорят о его прошлом в КГБ и ФСБ, и это подразумевает, что не стоит так просто доверять этому человеку. Многие люди пытаются анализировать личность российского президента, но он остается все еще загадкой для Запада. И снова мы уверены, что культурные различия в невербальном общении могут помочь нам объяснить такое восприятие Путина гражданами западных стран.

Цель данной диссертации раскрывается в последней главе, где мы подробно изучаем, в какой мере культурные различия в невербальном общении влияют на имидж Владимира Путина в Европе. Мы обсуждаем его походку, то, как он стоит и сидит, а также движения головы, мимику и жесты рук. В наши дни политические лидеры используют свой имидж, как оружие, которым можно влиять на общество. Поэтому Владимир Путин принимал участие в курсах Аллана Пиза, с целью совершенствования своего имиджа на публике. Все равно некоторые виды невербального общения не изменились и остались чисто русскими, например нечастая улыбка.

Когда мы знаем об этих культурных различиях, мы действительно понимаем, почему российский президент не улыбается на публике. В то время как европейцы во многом находятся под влиянием негативных репортажей, которые поддерживают невежество в отношении России, не удивительно, что создается такое впечатление о самом президенте и о Российской Федерации. В заключении мы хотим подчеркнуть беспристрастность и объективность при восприятии и соприкасании с другими культурами превыше всего.

INHOUDSOPGAVE

I. INLEIDING.....	1
II. LITERATUUROVERZICHT.....	3
1. De non-verbale communicatie	3
1.1. Wat is non-verbale communicatie?	4
1.1.1. De <i>draggers</i> van lichaamstaal.....	6
• Het uiterlijk.....	7
• De lichaamsbeweging.....	7
• De lichaamshouding.....	8
• De gezichtsuitdrukking	8
• De stemtaal	9
• Het nabijheidsgedrag en de aanraking	9
• De ruimtelijke oriëntatie.....	10
1.1.2. De Neurolinguïstische Programmering (NLP).....	11
1.2. In hoeverre is non-verbale communicatie cultureel gekleurd?	12
1.2.1. Universeel of cultureel bepaald?	14
• De gezichtsuitdrukking	16
• Het oogcontact.....	16
• Het gebaar	16
1.3. Conclusie	18
2. Het beeld van Rusland in het Westen.....	19
2.1. Welk beeld heeft men van Rusland in het Westen?	19
2.1.1. De Russische literatuur	19
2.1.2. De Russische muziek	21
2.1.3. De Russische politiek.....	21
2.2. Waaraan is deze politieke weergave van Rusland in het Westen te wijten?.....	23
2.2.1. Geschiedenis van de Russische betrekkingen met het Westen.	23
2.2.2. De huidige Russische betrekkingen met het Westen.	29
• Democratie in Rusland	29
• Mensenrechtenschending in Tsjetsjenië.....	30
• Vladimir Poetin	31
2.3. Conclusie	32

3. Het beeld van Vladimir Poetin in het Westen	33
3.1. Wie is Vladimir Poetin?.....	33
3.2. Welk beeld heeft men van Vladimir Poetin in het Westen?.....	39
3.2.1. De invloed van de beeldende kunst op het imago van Vladimir Poetin.....	40
3.2.2. De populariteit van Vladimir Poetin.....	42
3.2.3. De fobie ten opzichte van Vladimir Poetin.....	43
3.2.4. De perceptie van Vladimir Poetin in de kranten <i>Le Soir</i> en <i>The Times</i> tussen 1999-2000	47
• De parlementsverkiezingen	47
• Het voorlopige presidentschap.....	48
• De presidentiële verkiezingen.....	48
• Het officiële bezoek bij Tony Blair.....	49
• De ramp met de Koersk.....	50
3.3. Conclusie	51
III. ONDERZOEK	53
1. De non-verbale communicatie van Vladimir Poetin.....	53
1.1. De non-verbale communicatie in de politiek	53
1.2. De lichaamstaal van Vladimir Poetin.....	55
1.2.1. Loopwijze	57
1.2.2. Staande en zittende houdingen.....	57
1.2.3. Hoofdbewegingen en gezichtsuitdrukkingen.....	58
1.2.4. Handen.....	59
1.2.5. Conclusie.....	60
1.3. De schaarse glimlach van Vladimir Poetin als typisch element van de Russische non-verbale communicatie	61
1.3.1. De Russische glimlach vs. de westerse glimlach	61
1.3.2. De glimlach van Poetin	64
1.4. Evolutie in de lichaamstaal van Russische leiders.....	65
1.5. Conclusie	67
IV. CONCLUSIE EN DISCUSSIE.....	68
V. BIBLIOGRAFIE.....	71
VI. BIJLAGE.....	77
1. Cartoons van stereotypes over Rusland / Poetin.....	77
2. Afbeeldingen van Vladimir Poetin	79

I. INLEIDING

VLADIMIR POETIN - Een naam die allen bekend in de oren klinkt. Iedereen heeft een eigen mening over de huidige president van de Russische Federatie. Als dominant leider van het politiek toneel is hij het onderwerp van verschillende onderzoeken. In deze masterproef nemen we Vladimir Poetin ook onder de loep om het beeld dat het Westen van hem heeft te analyseren. Onze bedoeling is om vervolgens te onderzoeken in hoeverre de perceptie van de Russische president in het Westen beïnvloed wordt door culturele verschillen op het gebied van de non-verbale communicatie. Inhoudelijk sluit deze masterproef tot het behalen van de graad van Master in de Meertalige Communicatie vooral aan bij één pijler van de opleiding, zijnde de interculturele communicatie.

Om ons onderzoek op een logische manier te ontleden, besloten we om onze literatuurstudie, namelijk deel II, met een eerste hoofdstuk omtrent de non-verbale communicatie te beginnen. Lange tijd werd de impact van de non-verbale communicatie in de wetenschap echter onderschat. Onze aandacht gaat dan naar de *draggers* van de lichaamstaal en naar de neurolinguïstische programmering. In een volgende rubriek bestuderen we in hoeverre de non-verbale communicatie cultureel gekleurd is. Elke boodschap die ons lichaam uitzendt kan immers in verschillende culturen anders geïnterpreteerd worden. Van cruciaal belang in cross-culturele situaties is een open geest te behouden en zich bewust te blijven van de culturele verschillen.

Bovendien boeit dit thema mij persoonlijk enorm, aangezien ik als slavofiel regelmatig geconfronteerd wordt met de vraag “Waarom hou je zoveel van Rusland?” Mij intrigeert dan net waarom zoveel mensen geen positief beeld hebben van Rusland. Vladimir Poetin vertegenwoordigt Rusland en dit heeft als gevolg dat de niet-Russen hun vooroordelen over Rusland vaak op de Russische president gronden. Precies om deze redenen leek het mij noodzakelijk om ook het beeld dat het Westen van Rusland heeft in deze masterproef op te nemen. Hoofdstuk 2 behandelt dus het beeld van Rusland in het Westen. Aangezien duidelijk bleek dat het vooral op politiek vlak is dat het Westen geen positief beeld heeft van Rusland, onderzoeken we in een tweede rubriek waaraan deze politieke weergave te wijten is door zowel de historische als de hedendaagse Russische betrekkingen met het Westen te overlopen.

In hoofdstuk 3 zoomen we vervolgens in op Vladimir Poetin door zijn biografie kort samen te vatten. Omdat het onbekende al te vaak angst inboezemt, is het belangrijk dat de lezer zich een duidelijk beeld kan vormen van wie Vladimir Poetin is, waar hij vandaan komt en hoe hij zijn pad naar het presidentschap van de Russische Federatie bouwde. Hierna onderzoeken we het beeld dat het Westen van de Russische president heeft. Dit wordt natuurlijk sterk beïnvloed door de westerse media, maar ook door de beeldende kunst en de culturele verschillen in de non-verbale communicatie. We noteren zowel de populariteit als de fobie van Poetin in verdere rubrieken. Daarnaast steunen we op een vergelijkende studie van de perceptie van Vladimir Poetin in een Belgisch en in een Brits dagblad tussen 1999-2000 om onze eerdere argumenten al dan niet te bekrachtigen.

Aan de hand van de drie vorige hoofdstukken van onze literatuurstudie kunnen we nu in deel III onze hoofdonderzoeksvraag beantwoorden, namelijk: “Welk effect heeft de non-verbale communicatie van Poetin op diens beeld in het Westen?” Met een kritisch-analytische aanpak beklemtonen we het belang van de non-verbale communicatie in de politiek. Vervolgens passen we onze opgemaakte kennis van de lichaamstaal toe op die van de Russische president. We hechten vooral belang aan zijn loopwijze, zijn staande en zittende houdingen, maar ook aan zijn hoofdbewegingen, zijn gezichtsuitdrukkingen en zijn handen. Opvallend is vooral de schaarse glimlach van Vladimir Poetin, die wellicht eigen is aan de Russische cultuur. Daarom hebben we nog een rubriek aan deze masterproef toegevoegd om het onderscheid tussen de Russische en de westerse glimlach toe te lichten en diens effect op het beeld van Poetin in het Westen te verklaren. Een laatste rubriek behandelt uiteindelijk de heldere evolutie in de lichaamstaal van de Russische leiders die zich doorheen deze masterproef tekende.

De conclusie van deze masterproef bevindt zich in deel IV, samen met enkele discussiepunten en voorstellen voor verder onderzoek. Deel V verzamelt alle gebruikte bronnen die onder andere de totstandkoming van deze masterproef mogelijk maakten. Ten slotte volgen als bijlage in deel VI nog enkele afbeeldingen en cartoons van de Russische president ter illustratie.

II. LITERATUUROVERZICHT

Vooraleer we onze hoofdonderzoeksvraag over het effect van de non-verbale communicatie op het beeld van Poetin in het Westen beantwoorden, blijkt de toelichting van enkele belangrijke aspecten noodzakelijk. Ten eerste stellen we ons de vraag “wat is non-verbale communicatie?” en “in hoeverre is non-verbale communicatie cultureel gekleurd?” Deze vragen verzoeken we in hoofdstuk 1 te beantwoorden. In een tweede hoofdstuk worden dan volgende vragen behandeld: “welk beeld heeft men van Rusland in het Westen?” en “waaraan is deze politieke weergave van Rusland in het Westen te wijten?” Vervolgens verdiepen we ons in het beeld van Vladimir Poetin in hoofdstuk 3, dat bijgevolg een antwoord biedt op de vragen “wie is Vladimir Poetin?” en “welk beeld heeft men van Vladimir Poetin in het Westen?” Deze drie hoofdstukken helpen de lezers algemene kennis op te doen over het onderwerp om in deel III met een kritische blik verder te kunnen lezen. Dit literatuuroverzicht wordt daarom als een waardevol onderdeel van deze studie beschouwd.

1. De non-verbale communicatie

Het onderwerp van dit eerste hoofdstuk is de non-verbale communicatie. We zullen vertrekken vanuit enkele algemene definities en van voorbeelden die de non-verbale elementen van de communicatie illustreren. Er zal ook aandacht besteed worden aan een nieuwe methodiek die het trainen en sturen van de non-verbale communicatie mogelijk maakt. Het gaat namelijk om de *neurolinguïstische programmatie*. Vervolgens zal er nagegaan worden in hoeverre cultuur een invloed uitoefent op de non-verbale communicatie. In een eerste fase zal het begrip *cultuur* zelf gedefinieerd worden en in een tweede fase zullen de mogelijke effecten van cultuur op de interpretatie van de non-verbale communicatie behandeld worden.

“Het is onmogelijk om niet te communiceren” luidt het bekende eerste axioma van Watzlawick. Communicatie is een alomtegenwoordig dynamisch proces bestaande uit zowel het zenden als het ontvangen van boodschappen, dat ontstaat van zodra twee of meerdere mensen bewust zijn van elkaars aanwezigheid in een bepaalde ruimte. Het is een wisselwerking van informatie, maar ook van emoties en ideeën, schrijft Kaushal (2014). Allwood (1985) definieert op zijn beurt *communicatie* als het delen van informatie tussen mensen op verschillende niveaus van bewustzijn en controle, waarbij de mens zich verlaat op automatische subroutines, daar niet alle niveaus

tegelijkertijd controleerbaar zijn. Bovendien claimt hij dat de automatisering van bepaalde linguïstische gedragingen waarschijnlijk één van de redenen is, waarom volwassenen het zo moeilijk hebben om nieuwe grammaticale patronen, uitspraak en lichaamsbewegingen te beheersen, bij het aanleren van een vreemde taal (Allwood, 19845).

1.1. Wat is non-verbale communicatie?

“Human communication is a complex and complicated process. Its complexity is rooted in the fact that the interlocutors (i.e. the speaker and the addressee) generally exchange not only linguistic, but also nonlinguistic sign, mainly signs of the body language” (Kreydlin & Pereverzeva, z.j., p.1). In het begrip communicatie maakt men een belangrijk onderscheid tussen de verbale en de non-verbale communicatie. De verbale communicatie verwijst in het algemeen naar de woorden die we gebruiken om te communiceren, terwijl de non-verbale communicatie alle betekenis omvat die door andere elementen dan door woorden geproduceerd wordt. Tot aan het einde van de jaren zestig waren de studies vooral gericht op de verbale communicatie en werd het effect van de non-verbale communicatie onderschat (Van Loenhout, 2014). In deze masterproef ligt de nadruk op de non-verbale communicatie, die gezien wordt als het voeren van “een gesprek met andere middelen dan woorden” (Van Haylem, van Herpen & van Rooyen, 2010, geciteerd in Kostoeva, 2015, p.10). Verluyten (2014) verwijst hierbij naar non-linguïstische expressiemiddelen zoals gebaren, lichaamshouding, gezichtsuitdrukking en oogcontact. Stilte, aanraking, geur, tijd, kledij en accessoires horen ook tot de non-verbale communicatie. Zowel Demir (2011) als Verluyten (2014) benadrukken ten harte dat, hoewel dit onderdeel van de communicatie meestal onbewust gebeurt, het zeker niet te onderschatten is.

Door wetenschappelijk onderzoek weten we dat 80% van onze communicatie door het lichaam uitgedrukt wordt en waardoor het voor de mens mogelijk wordt bewust zijn lichaamstaal tot op een bepaald niveau te sturen (Van Loenhout, 2014). Net daarom is Wezowski (2013, geciteerd in Van Loenhout, 2014) van mening dat het belangrijker is om naar iemands lichaamstaal te ‘luisteren’ dan naar diens woorden. Zo is het bijvoorbeeld voor de spreker eenvoudiger een leugen te vertellen door op zijn woorden te letten dan op al de verzonden signalen van zijn lichaam. De luisteraar zou dus door aandacht te besteden aan de lichaamstaal van de spreker kunnen bepalen of deze al dan niet de waarheid vertelt.

Het non-verbale neemt dus duidelijk een belangrijke plaats in ons dagelijks leven in. Mehrabian (1981) ging hier dieper op in en merkte dat slechts 7% van de letterlijke inhoud een invloed heeft

op de interpretatie van de boodschap. Roth (2011) verhoogt het effect van de taal tot 10%. Veel belangrijker voor de interpretatie van de boodschap zijn echter de klank van de stem met 38% en de gelaatsuitdrukking met 55% (Demir, 2011; Mehrabian, 2007). Zo ontwikkelde Mehrabian (1981) de 7%-38%-55% regel.

Non-verbale communicatie werd reeds in de prehistorie gebruikt om elkander te begrijpen. Op dit ogenblik, beweert Kaushal (2014), zijn beide vormen van communicatie in onze maatschappij even belangrijk om geschikt te communiceren. Roth (2011) nam de spontane functionering van gebaren waar en stelde vast dat die van kinds af aan geleerd worden. Baby's lezen al snel de mimiek van hun ouders en bootsen deze na op de gepaste momenten. Op driejarige leeftijd bewegen kinderen plots twee keer zoveel, precies op dat ogenblik wanneer hun woordenschat een groot stap vooruit zet (Roth, 2011). Opmerkelijk blijkt dat communicatie alleen zonder non-verbale communicatie niet kan bestaan. Woorden ontstaan uit letters, net als gebaren ontstaan uit bewegingen van bepaalde lichaamsdelen (Roth, 2011). De doventaal geldt als duidelijk bewijs voor het feit dat gebaren op zich communicatie reeds mogelijk maken. Dankzij de gebarentaal kunnen dove mensen grammaticale vormen bouwen, maar ook naamvallen en tijden uitdrukken (Roth, 2011). Hoewel de sprekende mens over meer alternatieven beschikt, zou hij zonder gebaren toch hulpeloos zijn (Roth, 2011).

Human as a social entity, carries on his/her life in continuous communication since his/her birth. Starting from the birth until the end of life with a certain structure and order, individual, through diversification in socialization, continues to communicate due to reasons such as to give information to those around him/her or take information from them, to joy, to integrate, to express his/her attitudes, ideas and feelings or learn theirs or just to be a listener. (Demir, 2011, p.3)

De mens leert van kleins af aan reeds hoe hij moet omgaan met non-verbale communicatie, aangezien hij niet alleen zijn ouders maar ook de hele samenleving observeert. Niettemin is deze non-verbale communicatie niet even gemakkelijk te interpreteren, aldus Kaushal (2014). Ze wordt vaak verkeerd geïnterpreteerd waardoor de ontvanger de boodschap ook foutief begrijpt. Bijgevolg zijn succesvolle interacties afhankelijk van de duidelijkheid van de non-verbale communicatie in samenhang met de verbale communicatie. Kaushal (2014) verwijst naar volgend voorbeeld: indien iemand nee zegt maar ja schudt met zijn hoofd, zal de verbale boodschap niet overeenstemmen met de non-verbale boodschap. De ontvanger zal in de war raken omdat hij twee tegenovergestelde berichten krijgt. In zulke dubbelzinnige en onduidelijke gevallen blijkt dat de mens eerder de non-verbale boodschap zal vertrouwen.

Kaushal (2014) stelde zich de vraag of het geslacht de non-verbale communicatie zou beïnvloeden. Interageren mannen en vrouwen dus op dezelfde manier? Communicatie tussen beide geslachten wordt vaak beschouwd als een soort van cross-culturele communicatie, aldus Kaushal (2014). Vrouwen en mannen zouden op zeer verschillende manieren spreken en elkaar soms helemaal niet begrijpen. Precies in zulke gevallen gebeurt communicatie vooral dankzij non-verbale communicatie. Kaushal (2014) stelt dat mannen vocaal sterker zijn, terwijl vrouwen het visuele beter opnemen. Studies tonen aan dat vreugde, boosheid, angst, verdriet, afkeer en verrassing over de hele wereld op gelijkaardige manieren bij de mensen voorkomen. Sommige emoties zijn toch cultureel bepaald: in de Verenigde Staten van Amerika is het aanvaardbaar voor een vrouw om angst te uiten maar geen boosheid, andersom mag een man wel boosheid uiten maar geen angst. In het Westen geldt het als standaardregel dat mannen handen schudden, terwijl ze in Azië en in Arabische landen elkaar eerder zullen zoenen. Dit gebaar zal op zijn beurt in het Westen als een homoseksueel gedrag beschouwd worden.

Non-verbale communicatie is dus een invloedrijk onderdeel van de communicatie die op verschillende manieren gedefinieerd kan worden. Volgens Burgoon, Buller en Woodall (1989, geciteerd in Kaushal, 2014) is non-verbale communicatie de onuitgesproken dialoog waarbij de boodschappen verder dan de woorden overgebracht worden. Op dezelfde manier schrijven DePaulo en Friedman (1998, geciteerd in Kaushal, 2014, p.13) dat “nonverbal communication is the dynamic, mostly face-to-face exchange of information through cues other than words”.

1.1.1. De dragers van lichaamstaal

Sinds wetenschappers de non-verbale communicatie bestuderen, werd er veel aandacht besteed aan de lichaamstaal. Uit deze onderzoeken kwamen classificaties naar voor. Zo mondt Oomkes (2013) uit op volgende subcategorieën of wat hij de *dragere* van lichaamstaal noemt: het uiterlijk, de lichaamsbeweging, de lichaamshouding, de gezichtsuitdrukking, de stemtaal, het nabijheidsgedrag en de aanraking, de ruimtelijke oriëntatie. Iedereen bezit trouwens al deze elementen van de lichaamstaal, afgezien van de leeftijd, het geslacht of de cultuur.

- Het uiterlijk

Het uiterlijk biedt reeds tal van boodschappen aan de ontvanger, zoals het geslacht en de leeftijdscategorie. Oomkes (2013) maakt een onderscheid tussen lichaamsbouw, gezicht, haardracht, kleding en versierselen, waarbij hij erop wijst dat deze laatste drie vooral verschillend zijn van cultuur tot cultuur en een weerspiegeling van ons zelfbeeld zijn. Bovendien beweert Van Loenhout (2014) dat de mens de neiging heeft om andermans uiterlijk te beoordelen en met types te associëren, zoals *de gezellige dikkerd* en *de serieuze stijve hark*. Vervolgens brengt iemands lengte ook een effect met zich mee: “grote mensen geven op het eerste gezicht een indrukwekkendere en imponantere indruk dan kleine mensen” (Van Loenhout, 2014, p.9).

- De lichaamsbeweging

Alle lichaamsbewegingen samen genomen zouden volgens Oomkes (2013) een taal op zich vormen. Door iemands manier van wandelen te analyseren, kan men reeds de stemming van deze persoon opmaken. Bewegingen die in een bepaalde situatie een volledig woord kunnen vervangen, noemt Oomkes (2013) een *embleemgebaar*. “In het Westen wordt iemands grootte aangeduid door de vlakke hand van de grond te houden, met de handpalm naar beneden. In sommige Zuid-Amerikaanse landen wordt dat enkel gedaan wanneer de grootte van dieren aangetoond wordt” (Van Loenhout, 2014, p.11). Dit soort gebaar wordt dus als cultuurgebonden gedefinieerd. Niet te verwarren met betekenisvolle lichaamsbewegingen zijn de adaptoren. Deze verwijzen naar bewegingen die gebruikt worden om ons aan te passen: de mens kan bijvoorbeeld niet alleen uit verveling, maar ook gewoon uit moeheid gapen (Van Loenhout, 2014).

Oomkes (2013) suggereert dat sekse, status en herkomst mee de lichaamstaal beïnvloeden. Een meisje wordt niet zoals een jongen opgevoed, men verwacht van haar dat ze zich als een meisje gedraagt met de bijbehorende lichaamsbewegingen van de desbetreffende cultuur. Mensen uit de arbeidersklasse zouden zich meer mannelijk gedragen. Ten slotte bepaalt mede de herkomst iemands lichaamstaal. In onze westerse maatschappij hoort het bijvoorbeeld niet dat een man zich vrouwelijk gedraagt, of hij wordt als homoseksueel beschouwd.

- De lichaamshouding

Ook op het gebied van basis-emoties en de uitdrukking ervan, speelt de lichaamshouding een belangrijke rol. Zo kan bijvoorbeeld de houding heel wat informatie geven over de plaats die iemand inneemt wat betreft onderdanigheid-dominantie, afkeer-genegenheid en ontspannenheid-gespannenheid, aldus Oomkes (2013). Door het lichaam bijvoorbeeld zo groot mogelijk te maken, door kaarsrecht te staan, door het hoofd meer achterover en de borst vooruit te lopen om veel ruimte in te nemen, uit men een gevoel van dominantie. Wanneer men het hoofd dan gebogen houdt en de schouders naar beneden laat hangen, blijkt het lichaam kleiner en wijst dit op een onderdanige houding. Sommige wetenschappers geloven dat mensen elkaars lichaamshouding overnemen wanneer ze zich comfortabel voelen in elkaars bijzijn, anderen beweren dat de mens geneigd is naar complementair gedrag en zich dus eerder andersom zal gedragen (Van Loenhout, 2014). Het feit dat de meningen nog zo verdeeld zijn, toont duidelijk aan dat non-verbale communicatie moeilijk als een exacte wetenschap beschouwd kan worden.

- De gezichtsuitdrukking

Volgens de 7%-38%-55% regel van Mehrabian (1981) wordt de meerderheid van een boodschap overgedragen door het gezicht. Dit is immers het meest zichtbare en het meest expressieve deel van het menselijk lichaam (Oomkes, 2013). Niet voor niets zijn er tal van spreekwoorden hieromtrent ontstaan: *een lang gezicht trekken, de ogen zijn de spiegel van de ziel, een gezicht van ouwe lappen hebben*, enzovoort (Van Loenhout, 2014). Gezichtsuitdrukkingen getuigen van een aantal positieve en negatieve basisemoties die voor iedereen herkenbaar zijn. Terwijl men aan de positieve kant van het spectrum liefde, geluk en vrolijkheid herkent, identificeert men verdriet, lijden en angst aan de negatieve kant van het basisgevoelenspectrum. Middenin bevinden zich de emoties afkeer, minachting en verbazing (Van Loenhout, 2014). Een onvermijdelijk element van gezichtsuitdrukking vormt natuurlijk de mate waarin men oogcontact al dan niet onderhoudt met elkaar. Oomkes (2013) zag in dat men drie doelen kan beogen door middel van oogcontact, namelijk (h)erkennen, invloed en genegenheid. Hij verduidelijkt dit door mogelijke redenen op te sommen om oogcontact te vermijden of net te onderhouden (Oomkes, 2013, p.80):

We vermijden oogcontact om:

1. tijdens het spreken onze gedachten te ordenen;
2. contact te vermijden, om verschillende mogelijke redenen;
3. afstand te creëren omdat we bijvoorbeeld lichamelijk te dicht bij de ander staan.

We gebruiken oogcontact om:

1. poolshoogte te nemen hoe de ander op onze woorden reageert wanneer wij spreken;
2. de ander de beurt te geven om te spreken;
3. contact te leggen; kennis te maken of een dergelijk aanzoek van een ander te erkennen en te aanvaarden;
4. de ander uit de tent te lokken. Meestal gaat dat gepaard met wedijver of woede. We proberen de ander te intimideren door hem of haar zo lang mogelijk aan te kijken.

- De stemtaal

Bij de *draggers* van lichaamstaal vermeldt Oomkes (2013) ook de stemtaal, die volgens hem de belangrijkste indicator is van onze gevoelens. Dit blijkt ook duidelijk uit de plaats die het woord *stem* in de Nederlandse taal inneemt: *iemand kan gunstig gestemd zijn, in een goede stemming zijn of zelf ontstemd zijn*. Met stemtaal verwijst men naar de manier waarop iets gezegd wordt, niet naar de inhoud ervan. Oomkes (2013, p.83) definieert stemtaal als “geluidssterkte, toonhoogte, duidelijkheid, stemkwaliteit (heesheid – helderheid – neuzigheid – keligheid – volheid), melodiusheid of eentonigheid van de zinnen, spreesnelheid, ritme (vloeiend of stoterig) en de wisselingen in al deze aspecten. Eveneens: zuchten, keelschrapen, snuiven, lachen, huilen en geeuwen.” Door middel van stemtaal merkt men bijvoorbeeld of iemand enthousiast of normaal is, sarcastisch of dreigend wil overkomen en nog of iemand het moeilijk heeft met een bepaald onderwerp. Wel mag men niet de context en het karakter van de spreker uit het oog verliezen.

- Het nabijheidsgedrag en de aanraking

Nabijheidsgedrag en aanraking zijn de volgende *draggers* van lichaamstaal (Van Loenhout, 2014) en worden beschouwd als zijnde de meest primitieve vorm van communicatie. Aanraken en aangeraakt worden zijn zelfs essentieel voor het menselijk wezen. Men raakt de andere aan om sympathie, overheersing of nog om agressie te tonen. Aanraking op zich is een universeel fenomeen, maar de redenen die de mensen aanzetten elkaar aan te raken worden cultureel bepaald. Volgens een studie van John Graham (Adler, 1992; Engholm, 1991, geciteerd in Verluyten, 2014) raken Brazilianen gedurende onderhandelingen hun gesprekspartner gemiddeld om de zes minuten aan, terwijl Japanners en Amerikanen elkaar helemaal niet aanraken. Evenzeer is de nabijheid tussen verschillende personen sterk cultureel bepaald.

Just imagine a conversation with someone who is standing a lot closer than what you deem normal, who is speaking much louder and who looks you into the eyes ‘all the time’. [...] the Westerner will back off in order to restore the interpersonal distance that seems normal to him/her; after which a real Arab is likely to come closer again to restore the distance that is normal to *him* ... The impression the Westerner may have during and after the conversation is that his/her interlocutor was pushy or even aggressive. Needless to say, attributing ‘pushiness’ to the Arab’s behavior is an *attribution error*, because it corresponds in no way to the intentions of the Arab: he is simply exhibiting behavior that is normal for a business conversation to him. (Verluyten, 2014, p.35)

- De ruimtelijke oriëntatie

Met bovenstaand verduidelijkend citaat van Verluyten, Belgische professor van interculturele communicatie aan de universiteit van Antwerpen, maakt men een stap verder naar de ruimtelijke oriëntatie. Deze laatste *drager* van lichaamstaal heeft vaak te maken met machtspositie en hiërarchie (Morris, 1979, geciteerd in Verluyten, 2014). Hoe hoger iemand zich in de hiërarchie bevindt, hoe hoger zijn fysieke hoogte. Dit fenomeen is in onze samenleving subtieler dan in de dierenwereld, maar blijkt zich toch duidelijk in het bedrijfsleven voort te zetten: “De directiekantoren bevinden zich op de hoogste verdieping. Tafels in vergaderzalen zijn zodanig ontworpen om iemand aan het hoofd van de tafel te plaatsen” (Van Loenhout, 2014, p.20).

Ondanks het feit dat er de laatste jaren veel geschreven werd over non-verbale communicatie, blijft lichaamstaal een moeilijk te omvatten fenomeen. “Een beweging van het lichaam kan in de ene situatie veel te betekenen hebben, maar in een andere context totaal geen betekenis hebben” (Van Loenhout, 2014, p.21). Toch bestaan er enkele onderzoeksmethoden die de non-verbale communicatie trachten in kaart te brengen, zoals de neurolinguïstische programmering die hieronder beschreven wordt.

1.1.2. De Neurolinguïstische Programmering (NLP)

De NLP is in de jaren 1970 ontstaan aan de universiteit van Santa Cruz in California, waar Richard Bandler en Dr John Grinder mensen met een hoog communicatievermogen observeerden (Ready & Burton, 2006). In iedere communicatie bestaan er immers verschillende standpunten. Het gebeurt wel eens dat de waarheid ons ontsnapt omdat men blind is voor andere perspectieven. De neurolinguïstische programmering is een methode die focust op de communicatie zelf en op veranderingen die optreden binnen de communicatie (Ready & Burton, 2006). Deze methode wordt ook toegepast om ons persoonlijk aanpassingsvermogen maximaal te ontwikkelen. “Le modèle de la PNL explique comment nous traitons l’information qui nous provient du monde extérieur. Nous avançons dans la vie en répondant, non pas à notre environnement, mais à notre modèle ou carte de cet environnement” (Ready & Burton, 2006, p.15). Iedereen is met dezelfde neuronale structuur geboren. Volgens Ready & Burton (2006) is ons vermogen om in verschillende situaties te handelen, bijvoorbeeld de manier waarop men zwemt of de manier waarop men een boek leest, afhankelijk van de manier waarop men zijn zenuwstelsel controleert. Bijgevolg helpt de NLP ons efficiënter te leren denken en communiceren zowel met anderen als met onszelf (Ready & Burton, 2006).

Wanneer men de term *neurolinguïstische programmering* even ontleedt, begrijpt men beter wat die term inhoudt. Het eerste deel, namelijk *neuro* slaat terug op het zenuwstelsel. “La PNL repose sur l’idée que notre expérience de la vie dépend de notre représentation sensorielle, dont les informations sont ensuite transformées en processus de la pensée à la fois conscients et inconscients” (Ready & Burton, 2006, p.10). Een gedachte prikkelt het zenuwstelsel, waardoor dit laatste een reactie veroorzaakt op het vlak van fysiologie, gevoelens en gedrag. Het tweede deel *linguïstisch* refereert vervolgens naar de manier waarop mensen de taal gebruiken om de wereld rondom hen te begrijpen. De NLP bestudeert de mate waarin woorden onze ervaring beïnvloeden (Ready & Burton, 2006). Ten slotte verwijst *programmering* naar de manier waarop de mens zijn werkelijkheid codeert. De persoonlijke programmering komt overeen met de interne strategie die men gebruikt om keuzes te maken, problemen op te lossen en te leren. De NLP zorgt ervoor dat men onze werkelijkheid opnieuw kan coderen zodat men de interne programmatie organiseert en zo de beoogde doelpunten bereikt. De neurolinguïstische programmering bestudeert dus de structuur van onze subjectieve ervaring, aldus Ready en Burton (2006). Andere definities omschrijven de NLP als volgt: de kunst en de wetenschap van de communicatie; de manier waarop menselijke wezens functioneren; integer beïnvloeden; gebruikershandleiding van de hersenen; hulpmiddel voor de toekomst, enzovoort.

Dankzij de NLP is men in staat de werkelijkheid en onder andere lichaamstaal met een open verstand te vatten. De wijze waarop iemand ademt, zijn houding, zijn stemtaal en andere kenmerken van deze persoon geven allerlei informatie door. Alles bevindt zich volgens Ready en Burton (2006) in de ogen. Dit is trouwens één van de conclusies die voortvloeiden uit de observatie van Bandler en Grinder. De mens beweegt zijn ogen in verschillende richting naargelang het representatiesysteem dat hij gebruikt. Wanneer de gesprekspartner na een vraag zijn ogen beweegt, kan men reeds nagaan of hij zich beelden, geluiden of sensaties voorstelt. Deze informatie is heel nuttig om te weten te komen hoe men de gesprekspartner moet aanspreken om vervolgens een positieve uitwisseling te bereiken. Daarenboven helpt de NLP ons om aan de hand van de non-verbale communicatie de waarheid van de leugens te onderscheiden. De mens kan hiermee dus bewuster worden van zowel zijn eigen non-verbale communicatie, als van die van zijn medemens.

1.2. In hoeverre is non-verbale communicatie cultureel gekleurd?

Vooraleer men de gevolgen van cultuur op de non-verbale communicatie bespreekt, is het van belang om precies te omschrijven wat men onder het begrip *cultuur* mag verstaan. Cultuur verwijst hier naar alle gemeenschappelijke kenmerken van een bepaalde groep mensen, die aangeleerd zijn en niet aangeboren (Allwood, 1985). Ter verduidelijking gebruikt Allwood (1985) volgend voorbeeld: het feit dat de groepsleden twee benen hebben is geen cultureel maar wel een aangeboren eigenschap, terwijl de speciale manier waarop ze op hun benen lopen waarschijnlijk wel cultureel bepaald is. Cultuur is een brede term en omvat onder meer de kennis van taal, gewoonten en rituelen.

Cultuur is een evoluerend systeem van waarden, normen en leefregels. In een groep van mensen die zich lid voelen van hun groep wordt cultuur van generatie op generatie doorgegeven en zo geïnternaliseerd. Voor de mensen in een groep is hun cultuur vaak onbewust richtinggevend voor hun gedrag en hun kijk op de wereld. (Pinto, 2004, p.39)

Volgens de metafoor van Hofstede (2010) kan cultuur vergeleken worden met een ui, waarbij de buitenste laag de eerste opvallende kenmerken van een vreemde cultuur omvat en de binnenste laag de basiswaarden van de cultuur zelf voorstelt.

In de interculturele communicatie worden culturen vaak geassocieerd met de nationale staten en spreekt men onder andere van de Griekse cultuur en de Belgische cultuur. Toch komt een cultuur niet noodzakelijk overeen met een nationale groep. Allwood (1985) beweert dat elke groep die zich over een bepaalde tijdsperiode van een andere groep onderscheidt, een cultuur vormt. Zo is er sprake van een mannencultuur, een jeugdcultuur, enzovoort. “Cultural differences between groups of these types are often just as great or even greater than those that exist between national cultures” (Allwood, 1985, p.2).

“All communication is cultural – it draws on ways we have learned to speak and give nonverbal messages” (Huang, 2010, p.196). Dienovereenkomstig beschouwt Kaushal (2014) dat de cultuur een directe invloed uitoefent op het internationale communicatieproces en dit door middel van volgende zeven variabelen: de taal, de omgeving en de technologische overweging, de sociale organisatie, de context en de gezichtsbescherming, maar ook de autoriteitsopvatting, het non-verbale gedrag en ten slotte de tijdsopvatting.

Aangezien men geïnteresseerd is in het non-verbale, zal men slechts deze elementen bespreken die een relevante rol spelen voor deze masterproef. Ten eerste blijken de context en de gezichtsbescherming een interessant inzicht te bieden, daar communicatie sterk afhankelijk is van de context waarin ze zich bevindt. Hoe meer informatie de zender en de ontvanger gemeenschappelijk hebben, hoe hoger de communicatiecontext en hoe minder woorden nodig zijn om elkaar te begrijpen (Kaushal, 2014). Ook hier was Edward T. Hall de eerste om het begrip *context* nauwkeurig te omschrijven. Hij maakte vervolgens een onderverdeling in hoge context culturen en lage context culturen. Culturen met een hoge context gebruiken, zoals reeds vermeld, weinig woorden om te communiceren en steunen dus veeleer op de hoedanigheid van de situatie dan op wat er precies gezegd wordt. Daartegenover baseren lage context culturen zich meer op de woorden die uitgesproken worden dan op de context waarin ze uitgesproken worden.

Ten tweede houdt de variabele *non-verbaal gedrag*, zoals de term het zelf aanduidt, rechtstreeks verband met het onderwerp van ons onderzoek. Non-verbaal gedrag schijnt één van de meest variërende dimensies van interculturele communicatie te zijn, aldus Kaushal (2014). Een distinctie wordt gemaakt tussen kledij, kinesics of lichaamstaal, oogcontact, haptics of aanraking, proxemics of ruimtegebruik en parataal. Al deze aspecten brengen significante non-verbale informatie over in elke cultuur. Eén van de meest opvallende interpretatieverschillen merkt men bij klederdracht. Kaushal (2014, p.37) haalt als voorbeeld naar voren de boodschap die gepolijste schoenen met zich mee brengen. Deze zouden in een cultuur waar men traditioneel met sandalen rondloopt dadelijk

hun boodschap verliezen. Een gelijkaardige situatie kan plaatsvinden wanneer een vrouw haar mooiste pak aandoet in een cultuur waar het niet past dat vrouwen zakelijk gekleed zijn. “People often struck to cross cultural ethnocentric prejudices regarding what they believe as proper dress” (Kaushal, 2014, p.37). Ook de lichaamstaal kan heel verschillende betekenissen hebben doorheen de culturen. In zulke gevallen gebeurt het vaak dat iedereen het gebaar herkent, maar dat ieder het volgens zijn eigen referentiekader opvat. Dit was bijvoorbeeld het geval toen de voormalige Amerikaanse president George Bush Australië bezocht en met zijn vingers een *V* in de lucht tekende. Beide landen kennen dit symbool, maar elk op hun eigen manier: voor de Amerikanen betekent deze *overwinning* en *eenheid*, terwijl de Australiërs deze als *vulgair* en *seksueel* interpreteerden. Vervolgens duiden haptics of aanrakingen ook naar culturele waarden. In sommige samenlevingen zoals in Japan is het ongepast om iemand in een zakelijke context aan te raken, dit komt als vreemd over (Kaushal, 2014). Andere samenlevingen vinden het bijvoorbeeld heel normaal dat mannen hand in hand lopen, terwijl dit in de Verenigde Staten van Amerika als homoseksueel gedrag beschouwd wordt.

1.2.1. Universeel of cultureel bepaald?

Het lichaam is een machtig communicatiemiddel (Huang, 2010). Over de hele wereld gebruiken mensen lichaamsbewegingen en gebaren om specifieke boodschappen over te brengen. Een algemeen aanvaard feit stelt dat men door iemands non-verbale communicatie te observeren, diens gemoedstoestand zou kunnen voorspellen. Kaushal (2014) bestrijdt dit feit echter met volgende argument: de non-verbale communicatie is niet alleen van de context afhankelijk, maar ook van de cultuur. “Since nonverbal behavior arises from our cultural common sense, we use different systems of understanding gestures, postures, and silence, emotional expressions, touch, physical appearance, and other nonverbal cues” (LeBaron, 2003, geciteerd in Kaushal, 2014, p.32). Ook Allwood (1985) beweert dat onze spraak voortdurend begeleid wordt door gebaren, gezichtsuitdrukkingen en andere lichaamsbewegingen die iets toevoegen aan onze woorden en dat er een enorme kloof bestaat in de manier waarop mensen in verschillende culturen met hun lichaam communiceren. In Zweden en in Griekenland bijvoorbeeld variëren de gebaren voor geld en begroeting aanzienlijk van elkaar. Er bestaan zelfs discrepanties over het moment, de intensiteit en de plaats waar het voor iemand toegestaan is bepaalde emoties te uiten (Allwood, 1985). Hoewel het uitdrukken van gevoelens zoals vreugde, kwaadheid en bedroefdheid in publiek strikt verboden is in Japan en in Zweden, is deze dan wel algemeen aanvaard in de Mediterrane landen.

Zowel Applbaum et al. (1970, geciteerd in Kaushal, 2014) als Mcneill (2000, geciteerd in Kaushal, 2014) zijn het ermee eens dat non-verbale communicatie het grootste middel is dat mensen hebben om betekenissen te verkrijgen in het communicatieproces. Daar de globalisatie zich zo snel ontwikkelt, wint interculturele communicatie meer en meer aan betekenis. Het Engels heeft weliswaar, in zijn hoedanigheid van internationale taal, gesprekken vergemakkelijkt tussen mensen afkomstig uit verschillende culturen (Kaushal, 2014). Een hoge beheersing van het Engels is noodzakelijk om succesvol te communiceren op internationaal niveau, daarmee spant de meerderheid van de mensen zich dus in om de nodige woordenschat te assimileren. Maar net daardoor zijn velen geneigd het non-verbaal gedrag te verwaarlozen. Als gevolg hiervan stellen Arasaratnam en Banarjee (2007, geciteerd in Kaushal, 2014) en Ma (1996, geciteerd in Kaushal, 2014) dat de meeste misverstanden in de interculturele communicatie vooral te wijten zijn aan non-verbale gedragingen die onjuist gebruikt of geïnterpreteerd worden. “Hoe groter, dat wil zeggen dieper (en omvangrijker) de verschillen, des te hoger het risico van de genoemde missers” (Pinto, 2004, p.18). Precies daarom is het belangrijk om het bewustzijn van de non-verbale communicatie in het proces van interculturele communicatie aan te scherpen.

De antropoloog Edward T. Hall gebruikte voor het eerst de term “interculturele communicatie” in zijn boek *The Silent Language*, waardoor hij algemeen beschouwd wordt als grondlegger van dit begrip. Volgens Kaushal (2014) heeft Halls boek niet alleen de nadruk geplaatst op het non-verbale van de communicatie, maar ook een beduidend bijdrage geleverd wat de onzichtbare aspecten van de menselijke communicatie betreft. Verluyten (2014) bespreekt andere verschijningsvormen van non-verbale communicatie die hierop aansluiten, namelijk gezichtsuitdrukkingen, oogcontact en gebaren. Hij preciseert dat, zowel hier als op andere plaatsen van de aarde, men zich altijd één vraag moet stellen wanneer men het menselijk gedrag observeert: is dit kenmerk universeel of cultureel bepaald? Indien alle menselijke wezens zich op dezelfde of op een gelijkaardige manier gedragen, dan is het kenmerk aangeboren, genetisch bepaald en dus universeel. Anderzijds is een kenmerk, dat veranderlijk is naargelang de culturen, aangeleerd volgens de normen van de cultuur waarin de mens opgegroeid is en dus cultuurspecifiek (Verluyten, 2014).

- De gezichtsuitdrukking

Onderzoek heeft aangetoond dat de gezichtsuitdrukkingen, in tegenstelling tot de gebaren, universeel zijn, aldus Verluyten (2014). De meeste wetenschappers gaan ervan uit dat de hele aardse bevolking zes basisgezichtsuitdrukkingen onderscheidt (Ekman & Friesen, 1969, 2003, geciteerd Verluyten, 2014): boosheid, angst, afkeer, verrassing, geluk en verdriet. En toch merkt men verschillen: “Even if basic facial expressions are universal, there may be some culturally-induced variation” (Verluyten, 2014, p.112). Zo ontdekte men in een recent onderzoek (2009) aan de Glasgow University dat Oost-Aziatische proefpersonen meer focussen op de ogen, terwijl Westerlingen het hele gezicht analyseren (Verluyten, 2014). Bijgevolg zullen Oost-Aziaten meer geneigd zijn uitdrukkingen zoals *angst* eerder als *verrassing* op te vatten en *afkeer* als *boosheid*. Lachen staat over de hele wereld voor geluk, openheid en vriendschap, maar toch zullen culturen voor varianten in deze betekenissen zorgen, die verder in deze masterproef (zie 1.3 in deel III) besproken zullen worden.

- Het oogcontact

De manier waarop mensen met elkaar al dan niet oogcontact onderhouden wordt bepaald door de culturen. Zowel voor Europeanen als voor Amerikanen geldt aanhoudend oogcontact als een eerste voorwaarde om te beginnen communiceren. Het vermijden van oogcontact is dan een teken van oneerlijkheid, de spreker wil iets verbergen. Verluyten (2014) merkt op dat het oogcontact in Aziatische landen anders gebruikt wordt. Daar is het bijvoorbeeld voor een persoon afkomstig van de lagere sociale klasse of algemeen voor een ondergeschikte ongepast om zijn superieur recht in de ogen aan te kijken. Deze moet als teken van respect zijn blik lager houden. Een studie van John Graham (Adler, 1992; Engholm, 1991, geciteerd in Verluyten, 2014) toonde aan dat Brazilianen enigszins tijdens een gesprek meer dan 50% van de tijd elkaar recht in de ogen aankijken, terwijl Britten en Duitsers, net zoals Amerikanen elkaar maar 30% van de tijd in de ogen aankijken.

- Het gebaar

“Nodding one’s head (up and down) to signify ‘yes’ and shaking it (left to right) for ‘no’ is so widespread that one might well think that this gesture is universal” (Verluyten, 2014, p.116). Hoe dan ook kan het van boven naar beneden bewegen van het hoofd in verschillende werelddelen zoals in China en in Japan geen bevestiging betekenen, maar slechts een teken dat aantoont dat de ontvanger de zender goed gehoord heeft (Huang, 2010). In sommige landen van de Balkan, in

Bulgarije en in Griekenland bijvoorbeeld, betekent een snelle hoofdbeweging naar boven echter een *neen* (Huang, 2010; Verluyten, 2014). Het kenmerkend *head wobble* van Indiërs, het van links naar rechts doen wiebelen van het hoofd, wordt daar gebruikt om een *ja* te zeggen (Verluyten, 2014). In tegenstelling tot de gezichtsuitdrukkingen zijn de meeste gebaren dus cultuurspecifiek. Om aan te tonen in hoeverre deze culturele verschillen tot misverstanden kunnen leiden, haalt Verluyten (2014, p.116) het bekend voorbeeld van de toenmalige Sovjetleider Nikita Chroesjtsjov naar voren:

On his first visit to the United States, in the middle of the Cold War, Nikita Khrushchev put his hands, clasped together, above his head as soon as the door of his plane opened and he showed himself to the journalists. The American and international press took this gesture to mean ‘victory’, ‘I come here as a winner’; it was interpreted as a sign of arrogance by many.

When teaching intercultural communication to an international group of students, I had the chance to test what I had read in the intercultural literature about the Khrushchev incident and the mistaken attribution it gave rise to. All my students, including those from Poland and the Czech Republic, shared the same interpretation of Khrushchev’s gesture: victory. There was only one exception, but that was, interestingly enough, a student from Russia. To her, the gesture meant ‘friendship’: the clasped hands above the head symbolise a handshake, in Khrushchev’s case presumably a handshake between the American people and the Russian people. The interpretation of Khrushchev’s gesture by the American and international press and public was mistaken, and could even have led to negative political consequences.

Een ander voorbeeld van een gebaar dat verschillende betekenissen heeft naargelang de cultuur waarin het voorkomt, is het *OK*-teken dat gevormd wordt door met de duim en de wijsvinger een cirkel te vormen. Volgens Verluyten (2014, p.117) is dit teken afkomstig uit de Verenigde Staten van Amerika:

It carries the meaning ‘OK’ because originally it consisted of pressing the thumb and the forefinger together, showing that something was thin or fine (like a sheet of paper). In English, the word fine has the literal meaning of ‘thin’ as well as the figurative meaning of ‘good’; the latter is the meaning the gesture has acquired now.

Op het einde van de Tweede Wereldoorlog migreerde dit *OK*-teken door de Amerikaanse G.I.’s naar het Europees continent (Verluyten, 2014). Hetzelfde teken bracht daar echter een andere boodschap over: mensen gebruikten dit om een *nul* te vormen en hiermee minderwaardigheid uit te drukken. Tegenwoordig bestaan beide betekenissen naast elkaar en naargelang de context wordt het duidelijk hoe men het teken moet interpreteren. Wanneer men naar andere werelddelen kijkt, merkt

men dat dit teken nog andere boodschappen kan overbrengen. In Japan staat dit symbool bijvoorbeeld voor *geld*, daar het ook een muntstuk kan voorstellen. Brazilianen daarentegen kennen dit teken nog een andere en meer obscene betekenis toe (Huang, 2010; Verluyten, 2014).

Verluyten (2014) citeert tenslotte nog een laatste verwarrend voorbeeld, dat van het vaarwel zwaaien. In Noord-Europa zwaaien de mensen met hun handpalm naar beneden en in de Mediterrane landen zwaaien ze met hun handpalm naar boven. Opmerkelijk nodigen de mensen aan de hand van het omgekeerde gebaar net mensen aan om dichterbij te komen:

Beckoning consists of making a gesture with the hand to call someone to come closer. In Northern Europe [...] it is carried out palms up, most often with the index finger sticking out in a hook and moving back and forth. In Southern Europe [...] it is done exactly the other way round: palm down. (Morris, 1979, geciteerd in Verluyten, 2014, p.118)

1.3. Conclusie

Meerdere elementen spelen dus een belangrijke rol om efficiënt te kunnen communiceren. Niet alleen moet men oog hebben voor het verbale, maar ook voor het non-verbale. De neurolinguïstische programmering biedt een instrument aan om zich bewuster te maken van ons lichaamstaal. Daarbij is onze interpretatie afhankelijk van de plaats waar men zich bevindt, elke boodschap die ons lichaam uitstraalt kan immers afhankelijk van de cultuur, voor verschillende interpretaties zorgen. Van cruciaal belang in cross-culturele situaties is een open geest te bezitten en indien mogelijk, zich op voorhand te informeren naar deze culturele verschillen.

2. Het beeld van Rusland in het Westen

In dit tweede hoofdstuk gaan we een heel ander thema aan, namelijk het beeld dat de West-Europese massa zich van de Russische Federatie maakt. Het is een interessant onderwerp daar er meestal een achterliggende verklaring is voor deze perceptie. In de eerste rubriek wordt heel algemeen het beeld besproken dat men van Rusland in het Westen heeft. De bespreking haalt de beeldvorming aan van drie verschillende elementen die Europa bereikt hebben: de Russische literatuur, de Russische muziek en de Russische politiek.

Aangezien laatstgenoemd punt nogal voor controverse zorgt, zal dit dieper behandeld worden in een volgende rubriek, waar de oorzaak van de beeldvorming rond het politieke gebeuren in Rusland bestudeerd wordt. Er zal verwezen worden naar enkele historische gebeurtenissen die de huidige relatie tussen Rusland en het Westen zouden kunnen verklaren. In deze rubriek worden vervolgens enkele punten uitgediept, namelijk de democratie in Rusland, de mensenrechtenschending in Tsjetsjenië en de figuur van Vladimir Poetin.

2.1. Welk beeld heeft men van Rusland in het Westen?

Tegenwoordig is Rusland voor vele Westerlingen een intrigerende mix van zowel het familiale als het vreemde. “Een gebrek aan informatie over het leven van verre, vreemde volkeren heeft er eeuwenlang toe geleid dat over de *andere* de meest waanzinnige misvattingen en vooroordelen de ronde deden” (Van Poucke, 2002, p.163). Zelfs onze kennis over de ons omringende volkeren is vaak te gering om hun gedragingen en tradities te begrijpen.

2.1.1. De Russische literatuur

De letterkunde was lange tijd de unieke informatiebron zowel wat betreft de sociale als de politieke ontwikkelingen van een land. Tegen het einde van de achttiende eeuw kwam er een literatuur van grootse omvang tot stand, die zich buitengewoon snel ontplooidde en op het einde van de negentiende eeuw de West-Europese literatuur nieuwe impulsen gaf, namelijk de Russische literatuur. Deze is vandaag nog springlevend en wordt in het Westen zoveel gelezen, dat het zelfs moeilijk te beseffen valt dat haar grootste schrijvers, zoals Lev Tolstoj, Fjodor Dostojevski en Aleksandr Poesjkin, compleet buiten de westerse literaire canon staan (Bova, 2003). Voor de westerse lezers maakt de Russische literatuur op een aangename manier een anders onbekende wereld toegankelijk en begrijpelijk. Tegelijkertijd beschouwen de westerlingen Rusland toch als

exotisch. Eén van de vele redenen hiervoor is wellicht het cyrillisch schrift dat zo geheimzinnig overkomt. “Goed gemaakte én becommentarieerde vertalingen van vreemde literatuur zijn daarom niet alleen welkom als een exotische aanvulling op het binnenlands literatuuraanbod, maar ook om het beeld dat wij hebben van de *buurman* enigszins bij te sturen of te nuanceren” (Van Poucke, 2002, p.163). Zo kon de lezer in het begin van de negentiende eeuw proeven van een Russische beeldvorming, die het land volgens Van Poucke (2002) deels terecht als een wild en achterlijk gebied beschreef.

In het leven van de Russen neemt de literatuur sinds eeuwen een aanzienlijke plaats in. Ze kan als historisch document of als kunstwerk gelezen worden, maar ook als onderdeel van een zich ontwikkelend nationaal bewustzijn dat van de verbale uitdrukking zijn woonplaats gemaakt heeft. (Bird, z.j., geciteerd in Bova, 2003). Edouard (2009) vergelijkt de Russische romans met heftige rivieren, die nu eens alles verwoesten, dan weer alles omarmen.

Les romans russes sont des fleuves impétueux qui emportent tout, dévastent tout, embrassent tout. Que ce soit à travers le prisme de la grande Histoire, Guerre et paix, ou de la petite, la particulière, celle qui n’arrive qu’à un seul homme, Crime et châtement, ils touchent à l’universel (Edouard, 2009).

Stoilova (2007) voegt hieraan toe dat de Russische literatuur zich van de anderen onderscheidt dankzij haar menselijkheid. Ook haar medeleven voor de vernederde en beledigde mens wekt de sympathie van haar lezers over de hele wereld. De Russische literatuur is ontstaan in een ingewikkelde politieke en morele strijd tussen de strenge censuur van de staat en de persoonlijkheid van de schrijvers. Deze wilden de mens afbeelden zoals hij in de werkelijkheid is en zich op die manier van de ketenen van de censuur bevrijden. De liefde die de Russische literatuur van haar lezers in ruil krijgt, is haar enige beloning voor haar moeilijke totstandkoming. Stoilova (2007, p.1) illustreert de rijkdom van de Russische literatuur met een voorbeeld over Tolstoj:

Tolstoï se situe dans la lignée des écrivains rebelles qui ont affirmé leur indépendance par rapport à la sévère censure. Ayant une liberté totale du regard, il va révolutionner toutes les habitudes intellectuelles, morales et politiques. Derrière la trivialité des sujets et des situations banales se profilent nettement des sensations uniques et subtiles qui évoquent quelque chose d’universel et d’éternel. Il a éveillé l’intérêt du monde entier surtout par la rare connaissance de l’âme humaine et par sa sensibilité embrassant une riche palette de sentiments dont ses œuvres portent les empreintes.

Het is vanzelfsprekend dat het de taak is van de vertalers om het Westen in de komende jaren te blijven informeren over het literaire gebeuren van het grootste land ter wereld. Van Poucke (2002) is ervan overtuigd dat Rusland, ondanks de politieke, economische en culturele crisis, een enorm potentieel bezit en dat het ons wel eens zou kunnen verrassen in de positieve zin. “We moeten ook in donkere tijden van hieruit interesse blijven betonen voor deze cultuur die het werelderfgoed zo’n grote namen heeft opgeleverd” (Van Poucke, 2002, p.173).

2.1.2. De Russische muziek

Zodra men aan Rusland denkt, duiken namen op, zoals die van Pjotr Tsjaikovski, Sergej Rachmaninov en Nikolaj Rimski-Korsakov. Deze Russische componisten hebben met hun werken een aanzienlijke bijdrage geleverd aan de Europese klassieke muziek. Ze horen tot op de dag van vandaag bij de meest gespeelde componisten. In de negentiende eeuw vochten ze om hun nationale identiteit door zich op inheemse thema’s en klanken te concentreren (Maes, 2016). Hierna veroverde de Russische klassieke muziek haar plaats in Europa, net zoals de Russische literaire meesterwerken dat gedaan hadden. Deze Russische composities blijven thans een hoofdbestanddeel van de programma’s van de westerse concertzalen. Maes (2016) legt de klemtoon op de pracht van het Russisch klassiek erfgoed:

De bekendste werken van Moessorgski en Rimski-Korsakov dragen elementen uit de Russische geschiedenis en legenden met zich mee, zoals 'Boris Godoenov' en 'Sheherezade'. Anderen - zoals Skriabin - voegden elementen toe uit het mysticisme en het literaire symbolisme. Stravinsky, één van de bekendste Russische componisten uit de twintigste eeuw, maakte vlak voor zijn vertrek uit Rusland op basis van traditionele Russische muziek zijn bekendste balletten 'De vuurvogel', 'Petroejska' en 'Le Sacre du Printemps'.

2.1.3. De Russische politiek

Bova (2003) merkt dat Rusland in de geschiedenis meestal andere paden bewandelde dan zijn westerse buurlanden, zowel wat de politiek als de economie betreft. Toen de monarchieën uit de mode vielen in Europa, regeerde in Rusland nog steeds de tsaar. Hoewel Europa in de negentiende en twintigste eeuw zich democratiseerde, bleef Rusland een gesloten en voor sommigen totalitair regime, waar de tsaren gewoonweg vervangen werden door communistische commissarissen. “Whereas the West was the home of private enterprise and markets, statist economics continued to prevail in Russia until the last decade of the twentieth century” (Bova, 2003, p.4). Bij de val van de

Sovjet-Unie werd door velen een snelle convergentie tussen Rusland en het Westen verwacht, wat een verwestering tot gevolg zou hebben.

But the renewed motivation to think of Russia as a Western nation does not necessarily make it so. As the twenty-first century begins to unfold, it remains the case that for every similarity one might identify between Russia and the West, one might also cite a significant difference. (Bova, 2003, p.6)

In een interview met Andreï Gratchev, de toenmalige adviseur en woordvoerder van de laatste partijsecretaris Gorbatsjov, merkte Reniers (2016) dat de Russen in Moskou, gedurende het Gorbatsjov-tijdperk, over *het grote Europese huis* spraken. De Russen geloofden namelijk in een verenigd Europa, waartoe Rusland ook zou behoren. Niettemin is de huidige situatie opnieuw helemaal veranderd en staan Rusland en het Westen weer tegenover elkaar. Volgens Gratchev heeft de Sovjet-Unie (en vervolgens Rusland) heel wat inspanningen gedaan ten opzichte van Europa. Moskou aanvaardde de ontbinding van het Warschaupact en de onafhankelijkheid van de voormalige Oostbloklanden, die vervolgens zelfs tot de NAVO toetraden (Reniers, 2016). De tijd van de Koude Oorlog, van het IJzeren Gordijn en van de Sovjetdreiging was voorbij. In de ogen van de Russen, werd de NAVO steeds groter en breidde zich ten slotte uit tot in gebieden die wezenlijk waren voor de Russische belangen. “Rusland heeft het idee dat het gemarginaliseerd, uitgesloten, weggeduwd wordt door Europa. Geografisch weggeduwd naar Azië en politiek weggeduwd naar zijn imperiale reflexen” (Gratchev, geciteerd in Reniers, 2016). Reniers (2016) spreekt zelfs van een letterlijke uitsluiting op het moment dat Europa Rusland na de Krimannexatie uit de G8 zette. Gratchev noemt deze situatie een *trieste kettingreactie*, waarbij iedereen zijn naaste verdenkt van kwaadaardige intenties. Het grandioze land, dat zich over elf tijdszones uitstrekt, kent op dit ogenblik volgens Gratchev een dubbele crisis: “de psychologische crisis van een ontwikkeld land dat ooit een megamacht was en de crisis van een ontwikkelingsland, met de grote olieafhankelijkheid, het alcoholisme, de korte levensverwachting” (Gratchev, geciteerd in Reniers, 2016).

Ook Hubert (2014) onderzocht de perceptie die het Westen van Rusland tussen 1999 en 2008 had aan de hand van artikels uit verschillende kranten, namelijk *The Washington Post*, *The New York Times*, *The Guardian* en *The Independent*. Hij suggereert, net als Gratchev hierboven, dat de westerse hypocrisie ten opzichte van Rusland nog steeds voelbaar is. Het Westen bekritiseert Rusland onder andere omwille van zijn censuur in de media en omwille van zijn schending van de mensenrechten. De huidige handelingen van Rusland worden door de westerse media als onaanvaardbaar bestempeld. De ontwikkeling van een zekere russofobie in het Westen is volgens

Hubert (2014) vooral te wijten aan Ruslands onafhankelijkheid en aan Ruslands weigering zijn belangen te onderschikken aan die van het Westen. Alle mogelijke kritieken tegen Rusland kunnen gebruikt worden om de kloof tussen beide te voeden. Maar waar ligt de oorzaak van deze politieke vijandschap? Waarom blijft het Westen de Russische Federatie als potentiële vijand aanzien?

2.2. Waaraan is deze politieke weergave van Rusland in het Westen te wijten?

Wat zijn de dieperliggende oorzaken van het negatief beeld dat het Westen zich van de Russische politiek vormt? Rusland blijkt zich doorheen de geschiedenis meermaals bij Europa te hebben willen aansluiten. Toch zorgden steeds mensen voor een vijandig en negatief beeld van Rusland in Europa, wat deze aansluiting bemoeilijkte. Bova (2003, p.3) geeft als voorbeelden de historicus en filosoof Arnold Toynbee, die in 1948 schreef dat “Russians have [...] been members, not of our Western civilization, but of the Byzantine” en de Tsjechische auteur Milan Kundera, die in 1984 beweerde dat de “totalitarian Russian civilization is the radical negation of the modern West.” Om het beeld dat men vandaag de dag van Rusland heeft beter te begrijpen, is het volgens zowel Hubert (2014) als d’Encausse (2015) noodzakelijk om terug te grijpen naar het verleden.

2.2.1. Geschiedenis van de Russische betrekkingen met het Westen.

Volgens Bova (2003) is een belangrijk element dat Rusland van Europa scheidt, het feit dat Rusland in 988 de orthodoxe godsdienst van het Byzantijnse Rijk overnam in plaats van de katholieke godsdienst van de Rooms-Katholieke Kerk. In overeenstemming met de legende, zou prins Vladimir van Kiev (980 – 1015) zijn gezanten de opdracht gegeven hebben de verschillende bestaande godsdiensten te onderzoeken en verrast door de schoonheid van de oost-orthodoxe kerken, koos hij de orthodoxe godsdienst voor zijn land. Hoewel de orthodoxe en de katholieke religies beide christelijke monotheïstische godsdiensten zijn die beide in de Drievuldigheid geloven, was dit een optie die de toekomstige loop van Ruslands relatie met Europa negatief tekende (Bova, 2003).

Hierop volgde de gouden eeuw van het Kievse Rijk. De Russische cultuur ontplooidde zich onder Jaroslav de Wijze (1019 – 1054), wiens grondgebied groter was dan elke Europese staat. Deze alleenheerser knoopte daarenboven betrekkingen aan met de Europese landen, maar omwille van de Mongoolse invasies werden de Russen snel helemaal afgezonderd van Europa en dit gedurende lange eeuwen. De Mongoolse invloed en overheersing zorgden er bijgevolg voor dat Rusland grotendeels gespeend werd van de grote ontwikkelingen die plaatsvonden in de bepalende culturele

en historische tijdperken uit de latere Europese geschiedenis, zoals de Renaissance, de Reformatie en de Verlichting (Bova, 2003). Terwijl de Renaissance een stijgende secularisatie met zich mee bracht in Europa, bleef de orthodoxe kerk meer dan ooit het geestesleven in Rusland bepalen en werd ze zelf tot symbool verheven van de Russische natie. De relatie tussen Kerk en Staat verliep dus op een heel andere manier in het Westen dan in Rusland.

De toenmalige kleine stad Moskou begon aan betekenis te winnen. Toen Ivan III (1462 – 1505) in 1480 een einde bracht aan de Mongoolse overheersing, besloot hij zijn territorium over de Oeral uit te breiden en maakte van Moskou zijn hoofdstad. Het nieuwe centrum van deze groeiende Russische natie was geografisch gezien meer geïsoleerd van het Westen dan Kiev, in het Westen en Novgorod, in het Noorden (Bova, 2003).

Doorheen de eeuwen heeft Europa Rusland vaak als ‘duivels’ beschouwd en dit omwille van politieke redenen. Reeds gedurende de heerschappij van tsaar Ivan IV (1547-1584) zorgden de Duitsers voor een vertekend slecht beeld van Rusland in het Westen:

Ivan's reputation has been shaped to suit political interests abroad as well as in Russia. Germans, frightened by Ivan's drive towards the Baltic, used their new printing presses to blacken his image with sensational reports of his atrocities... They included hair-raising stories of how the Russians not only butchered their enemies...but also spitted and roasted young girls, impaled babies, and burned old people in their houses. Atrocities were...exaggerated and invented tales about the Russians were disseminated in a deliberate attempt to enlist the sympathy of the German-speaking world and the help of the Habsburg Empire...So the notion was propagated that Russians were savage heretics and their tsar a classic tyrant. (Longworth, 2003, geciteerd in Hubert, 2014, p.8)

Tijdens de heerschappij van Peter de Grote (1696 – 1725) kwam er modernisatie in de economie, in de politiek maar ook in de cultuur. Voor Peter de Grote betekende *modernisatie* echter *verwestering*. De westersgezinde Peter de Grote reisde doorheen Europa om ten eerste goede betrekkingen aan te gaan met Europa en ten tweede om ideeën te verzamelen voor zowel de modernisatie van zijn land alsook voor de bouw van zijn nieuwe hoofdstad Sint-Petersburg, of zoals de Russen het noemen: *het venster op het Westen*.

Among the notable reforms of Russia's great *Westernizer* were an effort to bring the Orthodox Church under state control, the establishment of the *Table of Ranks* in which merit would replace birth as the key to one's place on the social ladder, and reorganization of state and local government and the tax system (Bova, 2003, p.14).

In vele opzichten zette tsarina Catharina II (1762 – 1796) de doelen van Peter de Grote voort. Zoals hij was ook zij geïnteresseerd in de politieke en economische ontwikkelingen van Rusland, en stond ze open voor interactie met het Westen. Bova (2003, p.15) geeft het voorbeeld van de literatuur en de kunst, die “began in the eighteenth century as efforts to learn from and imitate the West, led, in the nineteenth century, to a flourishing of Russian culture that the West, in turn, was to receive and embrace from Russia.” En een bewijs hiervan is het feit dat namen zoals die van *Tolstoj*, *Dostojevski* en *Tsjaikovski* vandaag vertrouwd klinken in de oren van de westerlingen.

Bova (2003) citeert de Decembristenopstand van 1825 als een poging om de absolutistische monarchie te vervangen door een constitutionele regering en om een einde te maken aan de lijfeigenschap. Deze opstand geeft duidelijk aan dat er binnen het land een zekere wens bestond Rusland meer in overeenstemming te brengen met de ontwikkelingen van het Westen. Het verzet werd echter snel onderdrukt door tsaar Nicolaas I (1825 – 1855). In tegenstelling tot zijn westerse burens, bleef Rusland een autocratische monarchie en een feodaal land tot de afschaffing van de lijfeigenschap in 1861.

Toen in 1906 de Staatsdoema in het leven geroepen werd, bleek de Russische maatschappij toch deels hetzelfde pad te gaan volgen als zijn West-Europese burens en koos voor een meer verspreid systeem van de politieke macht. Maar deze geleidelijke hervormingen werden ingehaald door de radicale revolutionaire bewegingen die leidden tot het ontstaan van de Sovjet-Unie.

Na de schade van de Tweede Wereldoorlog, namelijk in 1948, stelden de Amerikanen het Marshall Plan voor als materieel hulpplan om de Europese economie te helpen herstellen. De historicus Philip Longworth merkt echter op dat deze ‘perfecte oplossing’ eigenlijk ontworpen was om de Amerikaanse hegemonie in Europa te versterken en om de Sovjet-Unie op afstand te houden.

The curtain fell only over a year later, when the Marshall Aid programme [sic] was introduced to help Western European countries to recover from the war. Its terms had been designed to be unacceptable to the Soviet Union and its followers...So, when the Soviet Union and Czechoslovakia applied for Marshall Aid, and learned that as beneficiaries they would be subject to public American scrutiny on a collective basis, like all other beneficiaries, they withdrew. It was, after all, unthinkable that the Power which had done most to defeat the common enemy should be exposed to what was tantamount to public humiliation. That was what Washington had been counting on. (Longworth, 2005, geciteerd in Hubert, 2014, p.9-10)

Met behulp van het Marshall Plan konden de Amerikanen zich actief bezighouden met de Europese markten en er zo voor zorgen dat de communistische *dreiging* buiten spel bleef. Hubert (2014) citeert het document National Security Council Report 68 (NSC-68) van 14 april 1950 dat de Sovjet-Unie en het communisme officieel tot vijand van het Westen uitriep. In dit verslag zou de Sovjet-Unie letterlijk als het *kwade* gestigmatiseerd worden, wat wel sporen achtergelaten heeft in de tegenwoordige relatie met het Westen. “Instead of being about resistance to an enemy who sought to *dominate* Europe, the report was a recommendation for pushing out the Soviet Union in order to make way for American political and economic domination” (Hubert, 2014, p.14). De Verenigde Staten van Amerika doen zich steeds voort als verdedigers van de vrijheid en van de democratie. Net daarom voelen ze zich geroepen om ook in het buitenland in te grijpen en deze waarden zowel te verdedigen alsook te verspreiden.

Hubert (2014) gaat vervolgens over tot de periode van de Koude Oorlog (1945-1989?), toen de Sovjet-Unie als vijand beschouwd werd terwijl de Amerikanen de helden speelden. Op basis hiervan ontstond in de jaren vijftig en zestig de traditionele visie van de Koude Oorlog: “the totalitarian Soviet Union started the Cold War by expansionism while the democratic United States, initially reactive, eventually moved to stop this and so defended the free world” (Stephanson, z.j., geciteerd in Hubert, 2014, p.8).

Toen Michail Gorbatsjov in 1985 aan de macht kwam, streefde hij naar herstructurering in de Sovjet-Unie en introduceerde hij daarom de perestrojka. Hiermee poogde hij de staat te democratiseren opdat de bevolking zich mee in de reconstructie van het land zou investeren (Hubert, 2014). Tegelijkertijd maakte de perestrojka plaats voor buitenlandse investeringen in bepaalde sectoren van de Sovjeteconomie. “Gorbatsjov was de laatste *occidental*ist in de klassieke Russische traditie, in de lijn van Peter De Grote, die de toekomst van Rusland in en samen met Europa zag” (Gratchev, geciteerd in Reniers, 2016). Uit volgend citaat blijkt Gorbatsjovs verlangen om Rusland dichter bij Europa te brengen duidelijk:

Some in the West are trying to “exclude” the Soviet Union from Europe. Now and then, as if inadvertently, they equate “Europe” with “Western Europe.” Such plays, however, cannot change the geographic and historical realities. Russia’s trade, cultural and political links with other European nations and states have deep roots in history. We are Europeans. (Gorbatsjov, 1987, geciteerd in Bova, 2003, p.3)

In 1991 viel de Sovjet-Unie echter uiteen: “the previous strong and hostile superpower [...] transmuted into a fragile, weak and unstably country: Russia. It seemed that the country that used to be an empire for almost three hundred years, lost its major strategic position forever” (Szilagyi, 2010, p.16). Overeenkomstig de Franse historica H  l  ne Carr  re d’Encausse (2015) is het belangrijk om het einde van de Koude Oorlog, alsook van de Sovjet-Unie van naderbij te bekijken. Ze is van mening dat het Westen in een totale onbegrip en minachting van deze historische feiten leeft, wat net tot de hedendaagse situatie geleiden heeft: wat Vladimir Poetin ook doet, het is een teken van het begin van een nieuwe Koude Oorlog. “quelque soit le geste que fasse Vladimir Poutine [...] on dit qu’on retourne   la Guerre Froide et on considère malgré tout que la Russie est l’ennemi (d’Encausse, 2015, 07:20-07:30). D’Encausse (2015) beklemtoont ook het feit dat de Sovjet-Unie niet ineengestort is, de Sovjet-Unie heeft van zichzelf besloten niet meer te bestaan. Ze leed immers geen nederlaag, noch werd ze onderdrukt. Het is pas na wikken en wegen dat de Sovjet-Unie deze beslissing van binnenin nam, in de hoop een plaats te krijgen in het Europees stelsel.

Gedurende de eerste transitiejaren van de nieuwe *democratische* staat verslechterde alsm  ar dit chaotisch beeld van Rusland. De toenmalige Sovjet-Unie werd gedurende de tien komende jaren compleet uit het internationaal landschap gehouden en een anti-Russisch gevoel ontwikkelde zich in het Westen (d’Encausse, 2015). De nieuwe president Boris Jeltsin was de eerste president die direct door het volk verkozen werd. Ondanks de verwachtingen in het begin van zijn presidentschap, werd zijn heerschappij snel gekoppeld aan wijdverspreide corruptie, het optreden van de oligarchen, de economische ineenstorting en een sociale achteruitgang. Jeltsin blijkt volgens Hubert (2014) toch een belangrijk personage geweest te zijn zowel voor de Verenigde Staten van Amerika als tegen de terugkeer van het communisme. Toen hij voor het eerst Washington bezocht, verklaarde hij dat “communism has no human face. Freedom and communism are incompatible” (Colton, 2008, geciteerd in Hubert, 2014, p.21). Jeltsin onderhield goede betrekkingen met de Verenigde Staten van Amerika en voerde de door hen voorgestelde reformen in zijn land uit. De overgang naar een marktgerichte economie veroorzaakte echter de afschaffing van staatssubsidies en de ineenstorting van de roebel, met als gevolg de val van de Russische middenklasse (Hubert, 2014). Hieruit ontstonden maffiapraktijken, corruptie en chaos, waardoor de Russen in *bedelaars* veranderden. President Jeltsin werd er vaak van beschuldigd de westerse belangen te koesteren in plaats van te zorgen voor de Russische behoeftes. Boris Jeltsin, verklaart Hubert (2014), was een Amerikaanse marionet aan het hoofd van de Russische staat. “According to many Russians across the political spectrum, Washington was the source of many of Russia’s problems, as the U.S. was only *helping* Russia in order to keep it on its knees” (Simes, 2014, geciteerd in Hubert, 2014, p.77).

Net deze onevenredigheid in de relatie tussen het Westen en Rusland zette de volgende Russische president Vladimir Poetin aan om veranderingen in te voeren (Hubert, 2014). Dankzij de overvloed aan olie- en gasreserves kon hij de Russische economie herstellen. Hij verjoeg de oligarchen, die toen als bandieten beschouwd werden, waardoor hij nieuwe sectoren van de economie kon nationaliseren. Hubert (2014) beweert dat Rusland sindsdien op internationaal niveau meer assertief is en openlijk het westerse beleid bekritiseert. Het beeld van Poetin groeide net zoals dat van Rusland. Hij gebruikte het Tsjetsjeens conflict in Beslan om de wetgeving aan te passen en leiders zelf te benoemen in plaats van verkiezingen te organiseren (Hubert, 2014). In het Westen werd hij steeds minder geapprecieerd omwille van zijn directe manier van spreken en omwille van de beperkingen die hij oplegde op het vlak van vrije meningsuiting.

Al deze reorganisatie betekende echter een verlies van invloed in Rusland zowel voor West-Europa maar ook voor de Verenigde Staten van Amerika. “The West no longer determined military, economic, or social policies in Russia and the Russian people were in turn moving away from the Western political and economic model” (Hubert, 2014, p.23). Het Westen, meer bepaald de Verenigde Staten van Amerika, was dus teleurgesteld met Ruslands beslissing de westerse belangen niet meer te behartigen. “The Western mainstream media, as voices for their respective governments, therefore present a broad, well-coordinated attack in order to vilify Russia” (Hubert, 2014, p.84). De Verenigde Staten van Amerika hebben vervolgens een integratieplan voor Rusland in de westerse wereld vastgelegd:

It included, according to Réseau Voltaire columnist Karl Müller, to submit Russia to untenable economic conditions in order to keep Russia under thumb and to seize its primary resources, all under the guise of a supposedly advantageous capitalist system, working to the benefit of U.S. economic interests. (Müller, 2013, geciteerd in Hubert, 2014, p.76-77)

Daarbij zou ook Europa een rol spelen: door zich stilaan delen van de toenmalige Sovjet-Unie toe te eigenen, zou Europa de verzwakking en de isolatie van Rusland in de hand werken. Zo heeft de expansie van de NAVO volgens Poetin niets te maken met veiligheid in Europa, maar eerder met een Russische omsingeling: “Rather than cooperation with the Russian state, [the West is] trying to impose new dividing lines and walls on us – these walls may be virtual but they are nevertheless dividing, ones that cut through our continent” (Poetin, z.j., geciteerd in Hubert, 2014, p.2)

2.2.2. De huidige Russische betrekkingen met het Westen.

Om de hedendaagse betrekkingen tussen Rusland en het Westen te begrijpen, kan men gemakkelijk verwijzen naar Winston Churchills epigram: “geschiedenis wordt geschreven door de overwinnaars.” Het einde van de Koude Oorlog en de ineenstorting van de Sovjet-Unie brachten de Verenigde Staten van Amerika in een positie van werelddominantie (Hubert, 2014). Voor velen was dit een overwinning van de kapitalistische democratie over het communisme. Hubert (2014) merkt op dat men weinig weet over de manier waarop de Russen over de Koude Oorlog of over de ineenstorting van de Sovjet-Unie dachten: het enige wat in het Westen bekend is, is precies wat de westerse media wil dat het volk ook weet.

De meest voorkomende verwijten aan het adres van Rusland zijn volgens Hubert (2014): het gebrek aan een representatieve democratie, de mensenrechtenschending in de Tsjetsjeense Republiek, de persoon van Vladimir Poetin, de censuur en de bedreiging van de persvrijheid. Hieronder zal dieper ingegaan worden op drie, voor deze masterproef relevante, punten van kritiek, namelijk de democratie in Rusland, de mensenrechtenschending in de Tsjetsjeense Republiek en de figuur van Vladimir Poetin.

- Democratie in Rusland

Volgens Hubert (2014) gebruiken de Verenigde Staten van Amerika steeds eenzelfde voorwendsel om zich met zaken van andere landen te bemoeien, namelijk de democratie. Na de Tweede Wereldoorlog kwamen ze met de dekmantel van de democratie tussenbeide in Griekenland (1947), in Guatemala (1953) en in Iran (1953) om vervolgens de steun van autoritaire regimes te verwerven. Precies om deze reden zijn de Verenigde Staten van Amerika niet geoorloofd de Russische democratie te bekritisieren, aldus Hubert (2014).

Ruslands overgang naar een *democratie* vond na de Sovjet-Unie voor dezelfde reden plaats: “[the] West came into post-Soviet Russia championing a change away from autocracy, despotism, and empire and towards western-style representative democracy. It would therefore be able to control Russia’s transformation and to make it subservient to western interests” (Hubert, 2014, p.24). Hoewel de Verenigde Staten van Amerika ten zeerste de representatieve democratie in post-Sovjet-Rusland wensten in te voeren, toont de Russische geschiedenis echter aan dat democratie nooit deel uitgemaakt heeft van de Russische cultuur. “From tsarist Russia to communism during the Soviet era, *democracy* was never an anchor of Russian society” (Hubert, 2014, p.5).

De Russen stelden *democratie* snel gelijk aan *opschudding*. De democratie bracht meer slechts dan goeds met zich mee, dacht de Russische bevolking. Door de corruptie te ondersteunen, stortte de toenmalige *democratische* Russische president, Boris Jeltsin, miljoenen Russen in de armoede. Vladimir Poetin daarentegen vertegenwoordigde orde en stabiliteit (Hubert, 2014). Daar Poetin de oligarchen vervolgde, die tijdens Jeltsins heerschappij chaos hadden veroorzaakt, werd hij door velen als een held beschouwd. MacKinnon (2007, geciteerd in Hubert, 2014, p.25-26) verwijst naar de Russische politieke wetenschapper Sergej Markov en zegt over de transitie van Jeltsin naar Poetin het volgende:

...the 2004 elections represented a step forward. Putin's success showed that stability had been restored. Now the economy would continue to grow, and at some point in the future (Markov didn't say when), Russia would be ready for more political openness... In the 1990s Russia had moved too fast from totalitarianism to total freedom, resulting in political and economic chaos. Now Russia had a system in between, one that Markov argued suits it best for the time being.

In een interview dat MacKinnon afneemt, getuigt een Russische vrouw dat zij heel blij is met de politiek van Poetin. Ze weet nu zeker dat zowel haar loon alsook het pensioen van haar ouders veilig zijn, wat nooit zeker geweest was onder Jeltsin en zeker niet indien een andere *democraat* aan de macht gekomen was (MacKinnon, 2007, geciteerd in Hubert, 2014).

De westerse media is nogal kritisch ten opzichte van de Russische democratie, maar Hubert (2014) merkt op dat de gekozen thema's uitgerekend die thema's zijn die de betwistbare aspecten van Rusland benadrukken. Daarentegen worden westerse tussenkomsten die in Rusland negatieve gevolgen met zich meebrengen, verzwegen. Dit zou volgens Hubert (2014) een veelvoorkomende zaak zijn in kranten zoals de *New York Times*.

- Mensenrechtenschending in Tsjetsjenië

Een volgend vaak behandeld onderwerp in de kritiek tegen Rusland betreft de Tsjetsjeense Republiek: talrijke gevallen van mensenrechtenschendingen werden door de westerse media gerapporteerd. Het Westen beschuldigt Rusland van escalerend geweld, maar wat weet het Westen eigenlijk over de relatie tussen de Tsjetsjenen en de Russen? Tsjetsjenië is niet enkel een onderdrukte natie die het nieuwe imperiale Rusland bevecht, zoals de media het laten blijken. In de ogen van de Russen zijn de Tsjetsjeense troepen een groep gewelddadige moslimfundamentalisten

(Hubert, 2014). Aangezien Tsjetsjenië lange tijd bekend stond voor banditisme, is het belangrijk een genuanceerder beeld van de situatie weer te geven, beweert Hubert (2014).

Terrorist operations, invasions of neighbouring Dagestan and Ingushetia, a history of abuse against Russian minorities, and general lawlessness plagued the region and caused Russia to intervene. The territorial integrity of Russia and the economic importance of Chechnya to the Russian state were also reasons for Russia's engagement in the region. (Hubert, 2014, p.5)

De manier waarop de Russen en de West-Europeanen naar dit conflict kijken is heel anders. De mensenrechtenschending beroert amper de Russen, voor hen zijn de Tsjetsjenen dieven, maar voor de West-Europeanen zijn ze mensen. Bijgevolg was de westerse media eerder geneigd de nadruk te leggen op het Tsjetsjeense onafhankelijkheidsrecht en de mensenrechtenschending, dan Rusland te steunen in zijn strijd tegen gewelddadige extremisten. Dit thema blijkt volgens Mendras (2008) heel gevoelig te liggen, daar in dit conflict sinds 1994 toch minstens 150 000 mensen omgekomen zijn. Mendras (2008) beweert dat de situatie vandaag *genormaliseerd* is omdat deze door angst gecontroleerd wordt.

- Vladimir Poetin

In 1999, when Putin rose to power, after almost ten years of stagnation, Russia's image suddenly started to shift. During his prime ministerial periods (1999 and 2010-) and presidential years (1999-2000), in comparison with Yeltsin, Putin introduced a sharply different political and communication style. During his leadership, in the past eleven years, Russia has gradually re-constructed its global and domestic images of a firm, strong, influential, and potentially threatening empire. (Szilagyi, 2010, p.20)

Vladimir Poetin heeft lange tijd een controversiële relatie gehad met het Westen: “the Western mainstream media has depicted Putin as an unknown entity in his first few years in office [...], as an ally in the fight against terrorism, and then as *hopelessly authoritarian*” (Hubert, 2014, p.47). In Rusland daarentegen wordt hij gewaardeerd voor zijn politiek, die voordelig blijkt te zijn voor de belangen van het Russisch volk. Poetin heeft van de verzwakte staat - zowel op politiek als op economisch gebied - een sterke natie weten te bouwen, waarmee de andere landen handel willen drijven. “After the 1999 turning point Russia's external evaluation changed so much that some influential Western policy makers and analysts even started to use the term ‘New Cold War’ in the context of Russia” (Brzezinski, 2007, geciteerd in Szilagyi, 2010, p.20). In het volgend hoofdstuk zal de figuur van Vladimir Poetin uitgebreider behandeld worden.

2.3. Conclusie

Samengevat concentreert het Westen zich vooral op de problematische situaties met de bedoeling net een negatief beeld van Rusland te geven. “*Russophobia* is the West’s response to Russia’s divergent path” (Hubert, 2014, p.80). Voortdurend word er aandacht gevestigd op de fouten van de Russen, waardoor de westerse handelingen gerechtvaardigd worden (Hubert, 2014). “The constant critique serves the dual purpose of justifying present American and western policies towards Russia while turning popular opinion against Russia, apparently reverting to the *evil* ways of the Soviet Union” (Hubert, 2014, p.23). Bovenstaand overzicht van de Russische betrekkingen met het Westen heeft aangetoond dat er in de geschiedenis quasi nooit een rechtstreekse confrontatie plaatsvond tussen het Westen en Rusland. “Events have repeatedly brought Russia together with the West, but the spirit of confrontation has almost always poisoned these meetings” (Bird, z.j., geciteerd in Bova, 2003, p.145). Hoewel het Westen een positief beeld van Rusland heeft wat zijn literatuur en klassieke muziek betreft, brengt het Rusland op politiek vlak toch negatief in het licht. Van waar is er vandaag dan nog zo’n vijandige houding ten opzichte van Rusland?

Bova (2003) gaat ervan uit dat cultuur een belangrijke rol speelt, maar beweert dat ze in onze wereld van globalisatie steeds minder centraal staat. Hij suggereert dat culturele verschillen tussen Rusland en het Westen weinig zeggen over Ruslands culturele relatie met het Westen. Toch ben ik van mening dat deze verschillen enige invloed kunnen hebben op het beeld dat de massa zich van een onbekend land maakt. Misschien verklaren deze culturele verschillen wel deels de negatieve politieke perceptie van het Westen op Rusland ?

3. Het beeld van Vladimir Poetin in het Westen

Zoals hoofdstuk 2 het aantoonde, was de plotselinge opkomst van Vladimir Poetin op het presidentieel toneel een draaipunt in de geschiedenis van de Russische relaties met het Westen. Vooraleer we in een volgend hoofdstuk de non-verbale communicatie van Vladimir Poetin analyseren, blijkt het toch interessant even stil te staan bij de figuur van Vladimir Poetin zelf. In een eerste rubriek stellen we ons volgende vragen: wie is deze mysterieuze man en waar komt hij vandaan? Een korte biografie van de Russische president zal deze vragen proberen te beantwoorden. Het boek *First Person: an Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President Vladimir Putin* van Gevorkyan, Timakova en Kolesnikov (2000) hielp het leven van Vladimir Poetin ook op een informele wijze te schetsen.

In een tweede rubriek zal de focus op de perceptie van de Russische president in het Westen liggen. Op basis van de bevindingen van Foxall (2013) zal het effect van de fotografie op het beeld van Vladimir Poetin behandeld worden. Vervolgens zullen zowel de populariteit van als de fobie voor de tegenwoordige Russische president besproken worden. Hoe wordt hij in het buitenland gezien? Wat vertellen de westerse media over Vladimir Poetin? Deze vragen zullen onder andere aan de hand van de masterproef van Van Den Eede (2001) beantwoord kunnen worden, daar ze het beeld van Vladimir Poetin in het Belgische nieuwsblad *Le Soir* en in het Britse nieuwsblad *The Times* bestudeerde. Deze twee rubrieken zijn essentieel voor een goed begrip van onze analyse in deel III.

3.1. Wie is Vladimir Poetin?

WHO IS MR. PUTIN? This question has never been fully answered. Vladimir Putin has been Russia's dominant political figure for more than a dozen years since he first became prime minister and then president in 1999-2000. But in the years Putin has been in power we have seen almost no additional information provided about his background beyond what is available in early biographies. (Hill & Clifford, 2013, p.1)

Volgens de officiële versie is Vladimir Vladimirovitsj Poetin op 7 oktober 1952 in Leningrad geboren, vandaag beter bekend onder de naam Sint-Petersburg. Hij was het enige overlevend kind van zijn ouders, Maria Ivanovna Poetina en Vladimir Spiridonovitsj Poetin. Zijn moeder werkte in een fabriek en zijn vader, die eerder voor Lenin en Stalin gewerkt had, verdiende zijn brood als kok in Sint-Petersburg. Vera Gurevich, de toenmalige onderwijzeres van de kleine Vladimir beschreef in een interview de arme levensomstandigheden waarin de familie leefde:

There was no hot water, no bathtub. The toilet was horrendous. It ran smack up against a stair landing. And it was so cold — just awful — and the stairway had a freezing metal handrail. The stairs weren't safe either — there were gaps everywhere. (Gevorkyan, 2000, geciteerd in Tempest, 2013, p.12)

Er bestaat echter een andere versie over Vladimir Poetins geboorte, volgens dewelke hij in 1950 in het nu uitgestorven dorpje Terechino in de regio van Perm geboren zou zijn (Belkowski, 2014). Het uitsterven van een dorp is in Rusland geen zeldzaam fenomeen. Zijn moeder zou Vera Nikolajevna Poetina zijn en zijn vader Platon Privalov, een alcoholist en bigamist. Deze laatste overleed echter snel waardoor Vera Poetina met de kleine Vladimir naar Georgië vertrok en met een Georgische man, Georgi Osipaschwili, trouwde. Hoewel ze hem tien kinderen baardde, wilde Georgi de kleine Vladimir niet als zijn eigen zoon erkennen. Vera Poetina besloot daarom haar oudste zoon ter adoptie aan haar kinderloze familielid Vladimir Spiridonovitsj Poetin in Leningrad te sturen. Mits Vladimir Poetin in Georgië zonder ouderliefde opgroeide, was hij een gesloten kind geworden met een zekere haat ten opzichte van de Georgiërs als etniciteit. Dit zou volgens Belkowski (2014) zijn algemene anti-Georgische stemming en zijn vaak ongemotiveerd beleid verklaren.

In zijn kinderjaren droomde Vladimir Poetin er eerst van matroos of piloot te worden, maar met de jaren werd hij steeds meer gefascineerd door de geheime diensten van zijn vaderland. De jonge Vladimir begon op elfjarige leeftijd aan een vechtsport dat in de USSR ontstaan is, namelijk sambo. Daarnaast was hij ook gepassioneerd door judo, skiën en vissen. Toen hij achttien jaar werd, besloot hij internationaal recht te studeren aan de Staatsuniversiteit van Leningrad. “Mais pour les enfants dont les parents ne font pas partie de l'élite, un examen d'entrée s'imposait. Celui-ci était réputé très dure [...] Jusqu'à quarante candidats pour une place. Pourtant, Vladimir Poutine réussit en obtenant le maximum” (Loupan, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.6). Een mogelijke reden voor deze keuze zou zijn dat hij had horen zeggen dat de KGB net in de Faculteit Rechten rekruteerde. Reeds in deze tijd werd de jonge Poetin op verschillende manieren beschreven: sommigen schetsten hem als zwijgzaam en introvert, anderen als sportief en vriendelijk. Gedurende zijn studies ontmoette hij Anatoli Sobtsjak, hoogleraar in de rechtswetenschap, die het parcours van Vladimir Poetin sterk zou gaan beïnvloeden. Volgens Belkowski (2014) was Vladimir Poetin van kleins af aan op zoek naar een vader en zou hij deze op een zekere manier in Anatoli Sobtsjak en later in Boris Jeltsin gevonden hebben.

Het is in 1975 dat de gediplomeerde Vladimir Poetin officieel in dienst ging bij de KGB, het Comité voor Staatsveiligheid van de Sovjet-Unie. Sindsdien ontstaan er verschillende verhalen rondom hem. “Pour certains, [il] a occupé une place de haute responsabilité au Département 12 de la première Direction, chargé du renseignement extérieur. [...] D’autre [sic] par contre, le décrivent comme un homme sans grande envergure [...] placé dans les fonctions subalternes” (Loupan, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.6).

Toen Vladimir Poetin zevenentwintig jaar oud was, ontmoette hij zijn toekomstige vrouw, Ljoedmila Aleksandrovna Poetina. Zij haalde haar diploma aan de Faculteit Letteren van de Staatsuniversiteit van Leningrad en sprak naast het Russisch ook het Duits, het Spaans en het Frans. Drie jaar later trouwden ze met elkaar en Ljoedmila baarde hem twee dochters: Masja en Katja. Vladimir Poetin bakent zijn familieleven echter duidelijk af van zijn beroepsleven. “His wife, daughters, and other family member, for example, are conspicuously absent from the public domain” (Hill & Clifford, 2013, p.3).

In 1985 stuurde de KGB Vladimir Poetin op missie naar Dresden in de toenmalige Duitse Democratische Republiek. “Son travail consistait à contrôler les politiciens ; les militaires et la *Stasi* [...] tout en se livrant à l’espionnage industriel” (Blanc & Lesnik, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.7). Volgens andere bronnen werd hij er ook met andere doeleinden naartoe gezonden, namelijk om de Duitse taal te leren en de westerse levenswijze te bestuderen. Vijf jaar later, kort na de val van de Berlijnse Muur, moest Vladimir Poetin echter terugkeren naar Leningrad. Daar behaalde hij de titel *reserve luitenant-kolonel* van de KGB en werd hij aangenomen bij de dienst *internationale relaties* van de Staatsuniversiteit van Leningrad.

Sinds Vladimir Poetins terugkeer in Leningrad in 1990, kreeg hij alsmear meer verantwoordelijkheden en bouwde hij stilaan zijn pad naar zijn toekomstige politieke carrière. Van 1991 tot 1996 werkte hij samen met zijn voormalige docent en burgemeester van Leningrad, Anatoli Sobtsjak. Aangezien deze steeds meer in het buitenland was, werd Poetin officieel verantwoordelijk voor de buitenlandse relaties. Daarenboven werd hij eerste vicepresident van de gemeenteraad in 1994 en president van de lokale politieke partij van de Eerste Minister Viktor Tsjernomyrdin in 1996. Toen Anatoli Sobtsjak de verkiezingen verloor, besloot Vladimir Poetin naar Moskou te trekken, waar hij tot vicedirecteur van het Departement van de Eigendommen van het Kremlin benoemd werd. Hij inventariseerde daar bezittingen die het Kremlin zelf vergeten was. Volgens Van Den Eede (2001) maakte Poetin van de gelegenheid gebruik om bezwarende documenten te verzamelen die hem nuttig zouden zijn tijdens zijn latere verkiezingscampagne.

Daarnaast was hij nog verantwoordelijk voor zowel de relaties van het Kremlin met de 89 gebieden van Rusland alsook voor de buitenlandse zaken. In 1998 werd Vladimir Poetin aangesteld tot hoofd van de dienst die de KGB was gaan volgen, namelijk de Federale Veiligheidsdienst van de Russische Federatie (FSB). Hij ondernam er een complete hervorming: “Il renvoie des milliers de fonctionnaires, il dissout deux départements, ... Il transforme finalement le F.S.B. en une organisation dévouée au Kremlin. Et peu après il assiste au remplacement, les uns après les autres, des premiers ministres du Kremlin” (Loupan, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.9; Van Den Eede, 2001, p.9). Vladimir Poetin werd vervolgens in 1999 benoemd tot secretaris van de Nationale Veiligheidsraad en enkele maanden later klom hij op tot de vijfde eerste minister die Rusland in achttien maanden gekend had. Zodra hij verkozen werd, beloofde hij met het opstandige Tsjetsjenië af te rekenen waardoor hij het respect van de Russische bevolking voor zich wist te winnen. Terwijl het steeds slechter ging met de toenmalige Russische president Boris Jeltsin, was Poetin daarentegen overal aanwezig.

As a result, there are many important and enduring mysteries about Vladimir Putin [...] including the specific circumstances of his first rise to power as Russian president. In three short years from 1997 to 1999, Vladimir Putin was promoted to increasingly lofty positions, from deputy chief of the presidential staff, to head of the FSB, to prime minister, then to acting president. (Hill & Clifford, 2013, p.11)

Op 31 december 1999 werd hij door Boris Jeltsin als voorlopige president van Rusland benoemd. “La démission de Boris Eltsine lui laisse pour seul héritage une nation effondrée économiquement, politiquement et socialement avec une population désorientée, marginalisée et appauvrie” (Radvanyi, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.15). Een land dat wanhopig haar status van grootmacht probeert te herkrijgen. Vladimir Poetin biedt het land deze hoop en net daarom is hij goed bezig om verkozen te worden. Hill en Clifford (2013, p.11) merkten echter op dat “all the versions of who decided that Vladimir Putin should be Yeltsin’s successor are based on retrospective accounts [...] Almost nothing comes from real-time statements or actions.”

Vladimir Poetin, die door de politieke partij *Verenigd Rusland* gesteund werd, won de vervroegde nationale verkiezingen in maart 2000 met 53% van de stemmen en werd officieel president van de Russische Federatie. Voor het eerst in de geschiedenis van dit groot land vonden democratische verkiezingen plaats, aldus Van Den Eede (2001). Tijdens zijn eerste presidentieel mandaat adopteerde Vladimir Poetin een liberale houding en verwees hij naar de Duitse filosoof Immanuel Kant, die zelf vaak de democratie en de plaats van Rusland in Europa aanhaalde (Guénard, 2015). Poetin stelde zich voor als diegene die de stabiliteit en de welvarendheid in Rusland herstelde, maar ook het prestige tegenover het buitenland restitueerde. Voor velen heeft het personage van Poetin een hard gezicht zonder expressie, precies een jonge wolf met reeds vastgelegde doelen. Hij wil namelijk verschillende actoren uitschakelen: de Tsjetsjenen, de oligarchen, de provinciegouverneurs en de storende journalisten en tegenstanders. Het eerste decreet dat Vladimir Poetin als president uitvaardigde, verklaarde de totale immuniteit aan Jeltsin en zijn familie: “il ne pourra être ni interpellé, ni perquisitionné, ni surveillé ; il aura droit à une pension à vie, des gardes du corps et un personnel soignant” (Allaman, z.j., geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.9).

Een belangrijke gebeurtenis in het begin van zijn eerste termijn vormde de ramp van de onderzeeboot *Koersk* die in augustus 2000 118 mensen het leven kostte. Vladimir Poetin beging toen de fout zich gedurende de vijf lange dagen na het ongeval niet aan te melden. Hij sprak vervolgens wel persoonlijk met de familieleden van de slachtoffers en verontschuldigde zich in een nationale televisietoespraak voor zijn beoordelingsfout. Hoewel zijn aanwezigheid op de rampplaats weinig uitgemaakt zou hebben, was hij zich bewust van de slechte indruk die hij bij zijn bevolking gewekt had: alsof hij zich weinig zorgen maakte om de slachtoffers. “It should be noted, however, that Putin learned from this mistake. During the several subsequent disasters of his presidency he has made a point of addressing the nation promptly and then visiting the scene of the event in person” (Tempest, 2013, p.10).

Toch nam de populariteit van Poetin steeds toe: “he was seen as a man of action and strength, but more importantly, as a man of the people” (Hubert, 2014, p.49). Vladimir Poetin spreekt naast Russisch ook Duits, Engels en Frans. Hij houdt van geschiedenis en literatuur, maar ook van ballet, opera en ijshockey. Daarnaast is hij een gepassioneerde buitenman en dierenvriend. Vladimir Poetin bekommerde zich ook om zijn bevolking: hij zorgde voor een verbetering van de gezondheidszorgen, eveneens van het onderwijs en van de landbouw. Daarnaast wilde hij de bevolking uit de plotse post-Sovjet armoede halen waardoor hij de politieke invloed van de oligarchen afschafte. Deze oligarchen waren “mensen die door de privatisering na de val van het communisme in Rusland veel geld en weelde vergaarden” (Van Loenhout, 2014, p.31). Diegene die

Poetin niet steunden, werden gesanctioneerd met een gevangenisstraf in Siberië. Als politiker hervormde hij de nationale structuren, centraliseerde hij de macht in de handen van het presidentschap en verdeelde hij de 89 gebieden van Rusland in acht *super districten*, waarbij Poetin voor elk district een volmachtigde vertegenwoordiger aanstelde.

In 2004 won Vladimir Poetin met 74% van de stemmen opnieuw de verkiezingen. Deze keer had hij een andere missie: de Russische grootmacht herstellen. Gedurende zijn twee eerste presidentschappen diende Poetin meerdere obstakels te trotseren, zoals de gijzeling van het theater van Moskou in 2002, de annexatie van Tsjetsjenië in 2003, de tragedie van Beslan in 2004, enzovoort. Vladimir Poetin vestigde zijn aandacht op het onderwijs, de huisvesting, de volksgezondheid en de landbouw met de bedoeling deze te verbeteren. Van Loenhout (2014, p.31) noemt het nieuwe Rusland van Poetin “een toenemend staatskapitalisme en [een] onderdrukking van de pers.”

Vladimir Poetin bleef een populair personage en bij de derde verkiezingen behaalde hij met zijn partij *Verenigd Rusland* nogmaals de overwinning. “Poetin is een product van de Sovjetmaatschappij, maar grijpt tegelijkertijd terug naar de hoogtepunten uit het Russische tsarenrijk” zegt Gratchev in een interview met Reniers (2016). Aangezien de Russische grondwet de president verbiedt drie consecutieve termijnen uit te zitten, werd hij eerste minister en Dmitri Medvedev president. De algemene indruk was natuurlijk wel dat Vladimir Poetin als eerste minister het laatste woord bleef hebben. Dmitri Medvedev verlengde in 2008 echter de termijnen voor de toekomstige presidentschappen van vier naar zes jaren. Bij de verkiezingen van 2012 werd Poetin herkozen tot president van de Russische Federatie met 64% van de stemmen. In hetzelfde jaar vaardigde hij een beteugelende wetgeving uit op het vlak van homoseksualiteit en pedofilie, wat in het Westen redelijk stof deed opwaaien. Daarbij annexeerde Vladimir Poetin in 2014 de Krim, een schiereiland dat tot in maart een stuk van Oekraïne was.

3.2. Welk beeld heeft men van Vladimir Poetin in het Westen?

Volgens een Amerikaanse studie van de Pew Research Center (Washington) die in het Belgische nieuwsblad *La Libre* op 9 juli 2014 verscheen, komen zowel Rusland als Vladimir Poetin na de Oekraïne-crisis steeds slechter over in de hele wereld, vooral in Europa en in de Verenigde Staten van Amerika. Het artikel *La Russie et Vladimir Poutine de plus en plus mal vus* meent dat het beeld van Rusland in dat jaar fel verslechterde met een score van 43% ongunstige standpunten tegen 34% gunstige standpunten. Griekenland zou de enige Europese lidstaat zijn die Rusland in een positief daglicht zou blijven stellen. In Oekraïne is het vanzelfsprekend dat hun relatie ten opzichte van Rusland extreem veranderd is: in 2011 waren het slechts 11% negatieve stemmen en in 2014 waren het reeds 60% negatieve stemmen geworden. Opmerkelijk is dat hoewel de meerderheid van Oekraïne anti-Rusland was, slechts 5% van de Krim een negatieve opinie ten opzichte van Rusland had. Dezelfde studie houdt staande dat de grote meerderheid van de respondenten geen vertrouwen heeft in Vladimir Poetin, met uitzondering van volgende landen: Rusland zelf, China, Bangladesh, Vietnam, Kenya, Tanzania en Ghana.

De Belgische politicus Guy Verhofstadt werd op 19 juni 2016 door de Franstalige publieke omroep RTBF met betrekking tot de Brexit geïnterviewd. Hij benadrukte het belang van een verenigd Europa en nam geen blad voor de mond toen hij de *vijanden* van de Europese Unie opnoemde. Als eerste gaf hij de naam van Vladimir Poetin, die volgens hem niets anders wenst dan een verzwakte Europese Unie. Vervolgens noemde hij de terroristen als vijanden van de Europese Unie.

Mon message c'est que pour des raisons pas [sic] seulement économiques mais surtout géopolitiques, il faut rester dans l'Union Européenne, parce que la réalité est [sic] que sans la Grande-Bretagne, l'Union Européenne est affaiblie, est divisée et ça aide à qui ? Ca aide à nos ennemis. Ca aide à Vladimir Poutine, qui n'aime rien d'autre qu'une Europe divisée. Et ça aide peut-être aussi aux terroristes. Parce qu'une Union Européenne divisée est affaiblie. (Verhofstadt, 2016, 02:30-02:58)

Zulke uitspraken van invloedrijke politici hebben een enorme impact op het standpunt van de massa. Het is bijgevolg geen verrassing als de meerderheid van de Westerse bevolking ook een negatief beeld van Vladimir Poetin heeft.

3.2.1. De invloed van de beeldende kunst op het imago van Vladimir Poetin

Foxall (2013) analyseerde het beeld van Vladimir Poetin aan de hand van de fotografie. Hij beweert ten eerste dat Poetin meerdere facetten heeft: als KGB agent (1975-1991), hoofd van de FSB (1998-1999), eerste minister (1999-2000; 2008-2012), Ruslands president (2000-2008; 2012-...) en als zelfverzekerde wereldleider die Rusland in een *Nieuwe Koude Oorlog* vertegenwoordigt (Lucas, 2009, geciteerd in Foxall, 2013, p.134). De beschikbare foto's van Vladimir Poetin bieden interessant studiemateriaal om het effect van de fotografie op het beeld van deze president te analyseren. Omwille van Poetins bijzonder gemilitariseerde en geseksualiseerde mannelijkheid wordt hij ook wel de Russische *James Bond* of *Action Man* genoemd. Deze gemilitariseerde en viriele aspecten van Poetins beeld hebben een cruciale rol gespeeld in het aanwakkeren van het nationaal patriottisme.

Om maar enkele viriele openbare optredens van Vladimir Poetin op te sommen: in 2005 vloog hij met de supersonische bommenwerper Tupolev Tu-160 (ook wel de *Blackjack* genoemd), in 2009 schoot hij een Siberische tijger even neer met een verdovingsgeweer, in 2010 deed hij een testritje met de nieuwe Formule 1 van Renault, in 2011 nam hij deel aan een archeologische opgraving op het schiereiland van Taman en reed hij met een driewielige Harley-Davidson tijdens een festival in Novorossiejsk (Foxall, 2013). Met dergelijke viriele activiteiten, waarbij hij telkens gefotografeerd wordt, toont Vladimir Poetin duidelijk aan hoe viriel de Russische mannen zich ook horen te gedragen. “[These] issues still represent a formidable challenge for contemporary Russian men, and thus Russian masculinity is, in many respects, a *blank canvas* onto which no form of masculinity has yet successfully projected itself or been projected” (Foxall, 2013, p.138).

In oktober 2012 werd Vladimir Poetin 60 jaar oud en daar de levensverwachting voor mannen in Rusland slechts 63 jaar is, onderscheidt hij zich als voorbeeldige man en wordt zijn viriliteit als hulpmiddel voor een gezond lang leven bewonderd. Vandaag wordt het beeld van Poetin voor talrijke producten gebruikt, zo vindt men in Rusland de *Putinka Vodka*, voedsel met merknaam *PuTin*, *Gorbusha Putina*-kaviaar, T-shirts waarop Vladimir Poetin op afgebeeld staat en zelfs kleine figurines van Poetin. Zo zien we bijvoorbeeld kleine jongens met hun Poetinfigurientjes spelen en ervan dromen Vladimir Poetin te worden.

Aangezien Vladimir Poetin duidelijk symbool staat voor Rusland, bieden foto's van hem op vakantie ons de gelegenheid om de veranderende betekenis van de politiek en de symboliek van de viriliteit in de reconstructie van Rusland te bestuderen. Foxall (2013, p.142) schrijft dat "[through] an examination of the holiday photographs of Vladimir Putin, I contend that the images of Putin serve as a cultural product that connects the viewer, through the body of Putin, to the scale of the nation". In zijn paper bestudeert Foxall (2013) de manier waarop Vladimir Poetin net van zijn zomervakantiefoto's gebruik maakt om de traditie van de Sovjettijdperk te volgen, waarin de kracht van de fotografie ingeschakeld werd om de meestal denkbeeldige dapperheid van de partijleiders te versterken. De Russische historicus Edvard Radzinski wees naar het belang van politieke portrettering als deel van een bredere cultus van de persoonlijkheid in de Sovjetcontext:

[Every] day the largest country in the world woke up with his [Stalin's] name on its lips. All day long that name rang out in the voices of actors, resounded in song, stared out from the pages of every newspaper. That name was conferred, as the highest of honors, on factories, collective farms, streets, and towns. During the most terrible of all wars, soldiers went to their deaths intoning his name. . . . During the political trials organized by him, his victims glorified his name as they died. Even in the camps, his portrait looked down on millions of people who, corralled behind barbed wire at his behest, turned rivers back in their course, raised cities beyond the Arctic Circle, and perished in their hundreds of thousands. (Radzinsky, 1996, geciteerd in Foxall, 2013, p.136)

Het herhalend voorkomen van de afbeeldingen van Vladimir Poetin wordt duidelijk in een binnenlandse populariteit vertaald (Foxall, 2013). Een ander opvallende en merkwaardige eigenschap van Vladimir Poetin is het feit dat foto's van hem met het blote bovenlijf regelmatig in het nieuws tevoorschijn komen. Zo heeft Foxall (2013) in zijn foto's eens een vissende, dan een aan de rivier gehurkte en drinkende Vladimir Poetin, telkens met zijn naakte bovenlijf. "Combined with his dog-tag military style neckline and what appear to be American-style military trousers and boots, the photographs of a shirtless Putin seem to relate to a specifically militarised masculinity" (Foxall, 2013, p.142). Door zijn kledijkeuze onderscheidt Poetin zich net van andere Russische politici. In andere afbeeldingen ziet men Vladimir Poetin met handschoenen zonder vingertoppen, een bush hoed en zonnebrillen wanneer hij een andere man een kopje thee inschenkt. De boodschap is volgens Foxall (2013, p.144) dat de Russische president alles onder controle heeft: "Putin's body serves as an object that participates in the construction of difference between one type of person (a strong leader, giving orders, and always in charge) and another (somebody who follows orders and is willing to be pushed around)."

Het Russisch nieuwsblad *Komsomolskaja Pravda* publiceerde op 22 augustus 2007 zelfs een foto van groot formaat waarop Vladimir Poetin in zijn blote bovenlijf te zien is onder de krantenkop *Wordt zoals Poetin!* (Стань таким, как Путин!). Het artikel geeft vervolgens een serie oefeningen om hetzelfde bovenlijf als Poetin te krijgen. Dit kan merkwaardig overkomen maar hij is toch de sportiefste van alle mannen die ooit over Rusland heersten. Theodore Roosevelt, president van de Verenigde Staten van Amerika van 1901 tot 1909 was als bokser en worstelaar één van de eerste sportieve presidenten die de wereld gekend heeft. “Putin, therefore, belongs to a select group of political leaders who are capable of killing an opponent with their bare hands (or feet)” (Tempest, 2013, p.10).

3.2.2. De populariteit van Vladimir Poetin

Volgens een onderzoek van het Levada Analytisch Centrum is Poetins beroemdheid in Rusland enorm gestegen van 31% in augustus 1999 naar 80% in november 1999. Men hoort vaak zeggen dat Vladimir Poetin een sterke staat heeft weten te herstellen, zowel met orde en macht. “Et la fascination pour ce sursaut de la grande Russie conduit à considérer le modèle poutinien comme bon, car adapté à la situation particulière de ce pays” (Mendras, 2008, p.9). Dankzij de oliehandel kent de Russische economie sinds 2002 een ononderbroken groei, de bevolking heeft een betere levensstandaard bereikt en kan naar een consumptiemaatschappij overstappen. Bovendien blijkt Rusland het zelfs op politiek vlak beter te doen sinds Poetin president is: het parlement zou zowel de uitvoerende als de rechterlijke macht steeds toestemmen. Daarbij zou het geweld ook beperkt zijn tot de noordelijke gebieden van de Kaukasus. “Le système Poutine [...] aurait donc opéré un rétablissement spectaculaire de la Russie, sans le soutien de l’Occident et en se démarquant des valeurs démocratiques de l’Europe qui ne conviendraient pas aux réalités de l’Est” (Mendras, 2008, p.9).

Tijdens zijn lange presidentschap bleef Poetins populariteit in Rusland onbetwist. Er is in zekere mate zelfs een persoonlijke cultus rond hem ontstaan. Dit blijkt onder andere uit propagandaliedjes met het refrein *Iemand zoals Poetin* (*Такого как Путин*). Zodra Vladimir Poetin op het politiek toneel in 1999 verscheen, werd hij extreem populair. Verbazingwekkend is dat hij de eerste verkiezingen in 2000 won zonder enige directe verkiezingscampagne uit te voeren, noch kwam hij op straat met openbare toespraken, noch nam hij deel aan politieke debatten die op de televisie weergegeven werden. “Just 2% saw him as their presidential choice in August 1999, but by the end of the year he was the choice of 50%, and still a large number were prepared to give him their more general approval” (White & McAllister, 2003, geciteerd in Szilagyi, 2010, p.21). Volgens Hanov

(1999, geciteerd in Szilagyi, 2010) is Vladimir Poetin net diegene die in staat is het verlangen van de Russen naar een sterke leider te voldoen. Andere wetenschappers (Baker & Glasser, 2005, geciteerd in Szilagyi, 2010) verwijzen zelfs naar een *Poetin-project* dat achteraf heel succesvol bleek te zijn.

Tegenwoordig beschouwen vele Russen Poetin als redder van hun moederland en noemen hem *Putin the Great*. Anderen in de orthodox christelijke kerk zijn er zelfs van overtuigd dat God hem letterlijk gezonden heeft (King, 2010). Dit blijkt ook uit het krantenartikel *Im Westen gehasst, im Balkan ein Held: "Putin ist unser Gott"* van het Zwitsers nieuwsblad *Blick*. In dit artikel van 14 augustus 2014 leest men dat de Russische president, die in de Balkan als de voorbeeldige Slavische man gezien wordt, daar ook als een bondgenoot op het Russisch volkslied ontvangen wordt. De Serviërs ervaren Rusland als hun grote Slavische broer: meer dan 61% van de bevolking wenst nauwere banden te onderhouden met Rusland. Hetzelfde artikel suggereert dat ook de andere landen van de Balkan Rusland als een bondgenoot zien: *Putin ist gewissermaßen unser Gott*. De populariteit van Vladimir Poetin beperkt zich dus niet enkel tot Rusland, Foxall (2013) schrijft dat hij zelf tot *Persoon van het Jaar* in 2007 genoemd werd door *Time Magazine*, maar ook tot *de Meest Invloedrijke Mens van de Wereld* in 2008 door *Vanity Fair* en tenslotte nog tot *de Machtigste Mens* in 2011 door *Forbes*.

3.2.3. De fobie ten opzichte van Vladimir Poetin

Merkwaardig is dat Vladimir Poetin, hoewel hij zo bemind is bij zijn eigen volk, toch bekritiseerd wordt in het Westen. Zowel Hubert (2014) als Mendras (2008) beweren dat het beeld dat men van Vladimir Poetin heeft, niet op zijn persoon gefundeerd is, maar op een vergelijking met de uitgaande president Boris Jeltsin die ziek en onmachtig was. In zijn boek *The New Cold War* schreef Edward Lucas (2008, geciteerd in Hubert, 2014, p.50) dat Poetin "a straight-talking tough guy [was], visibly sober and well organized; the best-educated and best-traveled Russian leader since Lenin." Vladimir Poetin is jong en modern, actief en hervormer, spreekt Duits en is dus westersgezind. "Et pourtant, il suffisait de regarder de plus près sa biographie, la nature de ses activités [...] pour comprendre que l'homme n'était pas un *jeune réformateur* à l'esprit démocratique et ouvert" (Mendras, 2008, p.183). Volgens Hubert (2014) vormt dit een belangrijke kritiek op Poetin: hij zou de democratie die door Jeltsin en het Westen in de post-Sovjetjaren ingesteld werd, omgezet hebben in een autocratie die de traditioneel Russische context weerkaatst. De Westerse media, die hier een bedreiging in zagen voor hun wens naar een uitbreiding van de democratie, besloten Vladimir Poetin hiervoor te veroordelen en verspreidden een gevoel van

russofobie. Hubert (2014) stelde zich vervolgens de vraag in hoeverre Vladimir Poetins karakter een rol gespeeld heeft in deze russofobie.

Putin is a candid and strong leader. Ironically, these qualities are why the west cannot abide him as they have no answers to his honest views of both his country and the west's interference in it. The only way to counter him is therefore to blacken his name. His alleged "cold" demeanour is used in comparison to former Soviet leaders. This conceals the fact that Putin brought stability and respect back to a country that came out of the Yeltsin years in ruins. (Hubert, 2014, p.5-6)

Poetins afkomst beïnvloedde het beeld dat het Westen zich van hem vormde. Gaande van zijn vroege jaren als officier van de KGB in de DDR naar zijn rol als hoofd van de FSB; het Westen grijpt naar elke kleinigheid uit zijn verleden om hem als een onsympathieke figuur voor te stellen (Hubert, 2014). Daarbij bekrachtigt de westerse media dit beeld van de Russische president door nadelige beschrijvingen en dubieuze vergelijkingen met andere historische figuren, zoals Adolf Hitler, toe te voegen. "According to the Western media, Putin has also used his power to censor the independent media in Russia, and his governmental realignment meant the centralization of governmental powers around the President" (Hubert, 2014, p.47). Sinds 1999 begonnen Amerikaanse cartoonisten Vladimir Poetin als een middeleeuwse tsaar of nog als een sinistere figuur in een regenjas af te beelden, wat een toespeling was op zijn verleden in de geheime Russische diensten. Deze talrijke verwijzingen naar de KGB en de FSB hebben zeker niet voor een verzachtend beeld van Poetin gezorgd in de opinie van het Amerikaanse publiek. Dit beeld werd bijgevolg alomtegenwoordig in de westerse literatuur. Zo publiceerde de *Washington Post* in juni 2001 een artikel over de eerste ontmoeting tussen Vladimir Poetin en George W. Bush. Hoewel deze eigenlijk wel goed verliep, moest de journalist James Billington toch op een negatieve toon eindigen:

Putin wants to be a de Gaulle -- a hero who restores national pride by asserting strong central authority. But there is danger that nationalism, fuelled by the pessimistic depression of ordinary Russians, might turn him or a successor into a Milosevic -- a tyrant who restores pride by re-establishing Russian hegemony in parts of the former U.S.S.R., much as the Serbian leader tried to reassert Serbian dominance in a disintegrating Yugoslavia. (Billington, 2001, geciteerd in Hubert, 2014, p.51)

Guénard (2015) citeert de filosoof en slavofiel Michel Eltchaninoff, die beweert dat Poetin zelfs anti-modern, conservatief en expansionistisch is. "Persuadé de la décadence de l'Occident en général et de l'Europe en particulier, il prône une *voie russe*, qu'il pense être un autre modèle

politique et social” (Guénard, 2015, p.1). Dit beweert ook Belkowski (2014) in zijn boek *Wladimir: Die ganze Wahrheit über Putin*: talrijke analisten beschouwen Poetin als een tegenstander van het Westen en een voorstander van een onafhankelijk Rusland met een eigen afgebakende koers. Aangezien Vladimir Poetin in de Sovjet-Unie opgegroeid is, hebben bepaalde waarden hem beïnvloed, zoals het patriottisme, het militarisme en het superioriteitsgevoel eigen aan een grootmacht.

In 2014 onderzocht King (2014) de frequentie van bepaalde zoektermen in het zoekmachine van Google waarmee hij het volgende opmerkte: *Putin thug* en *Putin murderer* kwamen uit in 850 000 zoekresultaten, *Putin tyrant* in 500 000 zoekresultaten en *Putin the Terrible* in 100 000. “Most of these negative results source back to some bloviating American politician, commentator, editorial writer or journalist for a major American publication. Others trace back to European parliamentarians or periodicals” (King, 2014, p.3). Natuurlijk bestaan er ook gunstige westerse beoordelingen voor Ruslands raadselachtige leider op het internet, maar deze bevinden zich dan toch in de minderheid.

“Waarom heerst er zo’n haat ten opzichte van Vladimir Poetin in het Westen?” was de vraag die King (2014) zich stelde in zijn werk *The talented Mr. Putin: What the Government-Media Complex Doesn’t Want You to Know About the New Russia*. Evenals Belkowski (2014), merkte hij dat de meningen over Vladimir Poetin nogal verschillen. Sommigen beschouwen de Russische president als een redder en een staatsvernieuwer. Anderen daarentegen zijn woedend op de *Kremlintiran* en verwijten hem de verwoesting van de jonge Russische democratie. In zijn werk tracht Belkowski (2014) de mythes over Vladimir Poetin te weerleggen en hem te tonen zoals hij echt is, een man van vlees en bloed. Volgens hem werkte de Russische president nooit als spion in het buitenland, noch is hij ooit lid van de KGB geweest. De politieke carrière van Vladimir Poetin zou volgens hem pas bij Anatoli Sobtsjak begonnen zijn. Deze tegenstrijdige beweringen van Belkowski (2014) zijn maar één van de vele voorbeelden van auteurs die de biografie van Vladimir Poetin in de twijfel trekken, waardoor deze laatste nog geheimzinniger overkomt. Belkowski (2014) gaat nog verder en noemt Poetin een anti-Sovjet en een russofoob. Hij zou zowel de macht als de filosofie van Rusland willen omzetten naar een Duits alternatief. Op dit gebied zou Vladimir Poetin dezelfde weg inslaan als zijn voorganger, de toenmalige tsaar Peter de Grote, die ook nauwe banden had met Duitsland. Wel beweert Belkowski (2014, p.15) dat Vladimir Poetin de meest passende en voordeligste Russische heerser ooit is ten opzichte van West-Europa: “Auf dem russischen Thron saß noch nie ein Herrscher, der für West-europa passender und vorteilhafter gewesen wäre als Putin.”

Belkowski (2014) verwijst naar een bekende Russische denker van de negentiende eeuw, Konstantin Leontjev genaamd, die ooit zei dat een beschaving verschillende soorten heersers nodig heeft naargelang haar ontwikkelingsstadia. Wanneer een beschaving zich ontwikkelt en machtig wordt, verlangt ze naar grote hervormers en moedige avonturiers die in staat zijn de geschiedenis te bevorderen. In zulke periodes zijn titanen zoals Prometheus vereist, die bereid zijn om het vuur van de Goden te stelen, het aan de mensen te schenken en hun lever prijs te geven aan een arend in de Kaukasus. Wanneer een beschaving echter in verval is, heeft ze eerder een voorzichtige en sceptische heerser nodig die het proces liever zal bevriezen dan in beweging brengen. Dit is precies het motto van Vladimir Poetin: hij drukt veeleer op de rem dan op het gaspedaal. Daarom is hij ook geen Prometheus, maar wel een titaan met een ander doel. Hij is de broer van Prometheus, namelijk Epimetheus die de reeds brandende kachel bewaakt en ervoor zorgt dat het vuur niet dooft (Belkowski, 2014).

Volgens de journalist Pol Mathil (2000, Van Den Eede, 2001) is Vladimir Poetin onvoorspelbaar, daar hij een product van het communistisch systeem is. Hij is een oud agent van de geheime diensten en heeft nooit iets anders gedaan, dan zijn vaderland gediend. Vladimir Poetins handelingen zijn enerzijds verontrustend, maar anderzijds wel geruststellend. Het feit dat het Kremlin tegenwoordig één verantwoordelijk en voorspelbaar team vormt en Rusland beheerst, is rustgevend omdat dit vroeger niet het geval was. “[Avec] Vladimir Poutine, on sait à quoi s’attendre. Son équipe et lui font une politique qu’on comprend” (Mathil, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.72). Aan de andere kant wekt de Russische president zorgen omwille van zijn autoritaire houding. Een andere journalist die ook veel geschreven heeft over Poetin is Jean-Paul Colette. Volgens hem geven de Russische media een zeer goed beeld van de Russische president weer, net zoals de Duitse en de Franse media. Deze twee laatste kunnen hem wel eens anders naar voren brengen naargelang het onderwerp dat aan bod komt. Indien het bijvoorbeeld om de oorlog in Tsjetsjenië gaat, zal de Russische president natuurlijk minder positief voorgesteld worden. Colette (2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001) beweert dat Vladimir Poetin een intelligente man is die zich bewust is van de rol van de media. Deze zou zelfs raad krijgen van een specialist in communicatie om zijn imago positief te beïnvloeden.

3.2.4. De perceptie van Vladimir Poetin in de kranten *Le Soir* en *The Times* tussen 1999-2000

Van Den Eede (2001) bestudeerde in haar masterproef *Analyse de l'image véhiculée par Vladimir Poutine à travers le Soir et The Times* de verschillende manieren waarop deze kranten de Russische president in het begin van zijn carrière beschreven. Haar analyse is opgesplitst in vijf gebeurtenissen die plaatsvonden in de periode 1999 - 2000: de parlementsverkiezingen, het voorlopige presidentschap, de presidentiële verkiezingen, het officiële bezoek bij Tony Blair en de ramp van de Koersk. Het Belgisch dagblad *Le Soir* is een progressieve en onafhankelijke krant, evenals haar Britse equivalent *The Times*. De journalisten van beide kranten hebben zich zowel op het uiterlijk van Vladimir Poetin als op zijn karakter gefocust.

- De parlementsverkiezingen

In een eerste krantenartikel geeft *Le Soir* weinig details over de uiterlijke eigenschappen van Vladimir Poetin. Wel wordt zijn jonge leeftijd benadrukt, hij is nog maar 47 jaar oud. Zijn karaktertrekken daarentegen krijgen meer aandacht in *Le Soir*. Hij wordt voorgesteld als een man die er geen doekjes om windt en misschien te impulsief is. Dit blijkt vooral uit zijn belofte een einde te maken aan het Tsjetsjeens conflict: “Vladimir Poutine a fait la promesse de *buter les terroristes jusque dans les chiottes*” (Mathil, 1999, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.14). Deze agressieve zin heeft diepe sporen achtergelaten in de geesten van de mensen. De meest voorkomende woorden in het artikel zijn echter *voormalige spion* en *vroegere chef van de KGB*. Deze worden door de journalisten precies gebruikt om Vladimir Poetin negatief te beschrijven. “La description prise négativement est plus riche. [...] cet intrépide Premier ministre a une volonté apparemment inflexible. Il fait souvent preuve d’une sévère dureté et paraît insaisissable. Il est rusé, cruel et sa maîtrise de soi n’est plus à démentir” (AFP, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.71).

Het Britse dagblad *The Times* beschrijft daarentegen meer de fysieke kenmerken van Vladimir Poetin, die plots 46 jaar oud is. Hij heeft een mannelijke houding, draagt een grijze trui en is een joggingliefhebber. Het enig negatief punt is dat hij een bleke *workaholic* zou zijn. Wat zijn karaktertrekken betreft, wordt hij beschreven als intelligent, energiek, gecultiveerd met een methodische spreekwijze, maar weinig gewend voor een publiek te spreken en hij zou geen medelijden uiten (Van Den Eede, 2001).

- Het voorlopige presidentschap

Op 3 januari 2000 verschenen in *Le Soir* vier artikels omtrent Vladimir Poetin. Twee hiervan verwijzen met hun grote titels naar zijn verleden bij de KGB: *Poutine vient du froid pour entrer au Kremlin* (Mathil, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.15) en *Un itinéraire qui passe par les services secrets* (AFP, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.15). De achtergrond van Vladimir Poetin bij de KGB stelt de West-Europeanen echter niet gerust. Het derde artikel met de titel *Fermeté, arrogance, gouaille...* (ID, 2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.15) brengt ook geen positieve eigenschappen van Poetin naar voren. Hij wordt als een sterke man beschreven die bereid is tot actie, modern en pragmatisch is, als man van de oorlog en man van principes, bescheiden en eerlijk. *Le Soir* vermeldt de hypothese dat men in Rusland eerst in de geheime diensten moet opereren om vervolgens zo'n hoge plaats te bereiken. Vladimir Poetin omringt zichzelf door oude collega's die hij als mensen van vertrouwen kwalificeert. "Le nouveau président par intérim ne manque d'ailleurs pas de souligner le rôle important que les services de sécurité peuvent jouer dans le relèvement de la Russie" (Van Den Eede, 2001, p.19).

De artikels van *The Times* geven Vladimir Poetin weer als jong en energiek met een uiterlijk dat ons aan de dagen van de Koude Oorlog herinnert, met andere woorden een ondoordringbaar uiterlijk. Nogmaals ziet men hem als een man van actie en van oorlog, die een serieuze toon hanteert wanneer het om financiën of corruptie gaat. "[Il] est nouveau et il frappe les Russes comme un homme qui sait ce qu'il veut et comment l'avoir, en accord avec la vision russe de l'homme idéal, il a un côté vulnérable pour tempérer ses décisions" (Van Den Eede, 2001, p.43). *The Times* beschrijft hem dan nog als een wrede man die weinig glimlacht, een vastberaden leider die geen ervaring heeft op electorale platformen, noch enige redenaarsgave bezit.

- De presidentiële verkiezingen

Gedurende de presidentiële verkiezingen verspreidde Vladimir Poetin een positief en sterk beeld van hem, waardoor hij het idool van zijn publiek werd. Hoewel zijn verleden bij de KGB vaak aangehaald werd, bleef dit niet in de gedachten van de Russen hangen. Voor hen is Vladimir Poetin een moderne man die weet wat hij wil en hoe hij zijn doel bereiken zal. Zijn populariteit nam steeds toe, maar om deze te behouden moest hij een oplossing vinden voor de oorlog in Tsjetsjenië. "Son succès, c'est à cette guerre qu'il le doit et elle peut le lui reprendre. Mais cela passe un peu au-dessus des préoccupations des russes. Leur confiance en lui est toujours inébranlable et son image toujours aussi positive" (Van Den Eede, 2001, p.65).

Toen hij op 26 maart 2000 officieel tot president verkozen werd, bleef hij daar onbewogen bij terwijl de westerse leiders hem feliciteerden. Misschien is dit te wijten aan het feit dat de resultaten hem reeds bekend waren, maar in ieder geval is Vladimir Poetin iemand die zijn gevoelens geenszins openbaart. Hierover verscheen een artikel in *Le Soir* met de inleidende beschrijving *Ruse, dureté et sang-froid*, woorden die van de nieuwe president een gluiperd iemand maakten (Van Den Eede, 2001). Zijn fysieke eigenschappen komen meer ter sprake in de artikels van *Le Soir*: hij is een sportieve jonge man met een pokerface, hij heeft geen gezicht maar een masker. Eveneens worden zijn karaktertrekken naar boven gehaald, gaande van positieve naar negatieve eigenschappen: vastberaden, goede psycholoog, hyperactief, kalm en zelfverzekerd, *mens sana in corpore sano*, avontuurlijk, sluw, gewelddadig, pragmatisch, dominant, mysterieus, enzovoort. “As a result, some observers say that Vladimir Putin has no face, no substance, no soul. He is a man from nowhere, who can appear to be anybody to anyone” (Hill & Clifford, 2013, p.3). Zijn verleden krijgt ook enige aandacht, maar door zijn koude houding te associëren met zijn rol als spion bij de KGB omringen de journalisten dit verleden met slechte connotaties (Van Den Eede, 2001, p.25):

Lorsque l'on fait référence au passé du nouveau président de la Russie, ce sont généralement les mêmes mots que l'on utilise. Le KGB, les services secrets, l'espionnage, ... rien que des mots qui attisent la curiosité. Mais ce que l'on ne connaît pas suscite souvent un sentiment d'insécurité et de peur. Et on associe souvent ses [sic] sentiments à la froideur.

Eens Vladimir Poetin tot president verkozen werd, bleek *The Times* meer op zijn woorden te letten en minder negatieve beschrijvingen te publiceren. Poetin wordt in deze krantenartikelen meer positief in het licht gebracht: hij is weer jong en energiek, 47 jaar oud, wat hem tot de jongste president in 75 jaren maakt. Daarbij is hij ook nog de eerste die een aversie tegen alcohol heeft en regelmatig sport beoefent, een gezonde jonge president dus.

- Het officiële bezoek bij Tony Blair

Het eerste officieel bezoek dat Vladimir Poetin in zijn hoedanigheid van president van de Russische Federatie aflegde, was een bezoek aan de Engelse politicus Tony Blair. Hoewel Poetin een voorzichtige houding ten opzichte van het Westen adopteerde, was het zijn beurt om politieke en economische banden met het Westen te ondernemen. Vladimir Poetin meldt dat zijn land zich in een stabiele fase bevindt en klaar staat voor samenwerking met het Westen op lang termijn. Hij wenst een duurzaam partnerschap te ontwikkelen en waardeert dialoog. *Le Soir* beschrijft bij deze

gelegenheid Vladimir Poetin slechts met negatieve termen: hij is stijf en droog, nerveus, stil en duidelijk geïrriteerd (Van Den Eede, 2001).

Zijn komst in Groot-Brittannië werd echter niet door iedereen even positief aanvaard omwille van het schenden van de mensenrechten in het Tsjetsjeens conflict. Hij wordt beschreven als een man zonder uitdrukking op het gelaat, die eruit ziet alsof hij ondervoed is met vallende oogleden en een bleke huidskleur. Wat zijn karaktertrekken betreft, schetst *The Times* hem als wetend wat zijn bevolking van hem verwacht, niet rond de pot draaiend, rechthoekig sprekend, serieus en direct. Wat ook duidelijk blijkt is dat hij een vastberaden patriot is, die voorzichtig omgaat met woorden en weinig emotie toont. “[Il] donne l’impression claire d’un homme qui se destine à être apocalyptique, pas très fort dans les expressions variées du visage ni pour parler dans le vide avec des trucs théâtraux oratoires” (Van Den Eede, 2001, p.51).

- De ramp met de Koersk

In *Le Soir* maakt de journalist Pol Mathil (2000, geciteerd in Van Den Eede, 2001, p.32) met zijn titel *Le Tchernobyl de Poutine* een vergelijking tussen de ramp met de Koersk en de nucleaire catastrofe van Tsjernobyl. Hij benadrukt de gelijkenissen van de twee ongevallen aan de hand van drie punten: minachting voor de mensheid, leugen en valse trots. Volgens hem liggen zowel het Sovjetsysteem als de Sovjetmentaliteit aan de oorzaak van zo’n onheil. Hij stelt dus vast dat er vijftien jaar later eigenlijk niet veel veranderd is aangezien een gelijkaardige ramp nog heeft kunnen plaatsvinden. Vladimir Poetin, in het zwart gekleed, wordt eens als een verantwoordelijke en besloten man beschouwd, dan weer als onverantwoordelijk en onverschillig (Van Den Eede, 2001, p.33-34):

Le paragraphe nous dit, que tout le monde savait que la Russie n’était plus une grande puissance militaire, mais, que Poutine *le dynamique* aie [sic] dû faire l’aveu que la Russie ne savait pas faire face à une telle crise, eut été impensable. Cet homme-là a dû se rendre à l’évidence et ravalier sa fierté. Le dernier trait de caractère négatif repris dans le tableau vise de façon générale et impersonnelle toute personne se comportant comme Vladimir Poutine, ce dernier y compris. Pour le reste on reproche surtout au président sa froideur face à la situation. Il n’y a aucune allusion à sa vie de famille.

Niettegenstaande het feit dat Vladimir Poetin diep getroffen beweerde te zijn, bleef hij een koude en afstandelijke houding aannemen. Misschien was het voor hem te veel, maar voor velen was dit een grote politieke fout. De bevolking verweet hem niet persoonlijk meegedeeld te hebben dat de bemanning overleden was. De kernwoorden van de artikels in *Le Soir* waren hier: ontgoocheling, twijfel, verwijt, schuld en verantwoordelijkheid.

Bij deze gebeurtenis publiceerde *The Times* echter weinig informatie over Vladimir Poetin. Buiten het feit dat hij een zwart pak droeg, werd er geschreven dat hij met zijn bleek gezicht heel geconcentreerd overkwam en een onverstoort zelfvertrouwen vertoonde (Van Den Eede, 2001). Het Britse nieuwsblad *The Times* verwijst meer dan *Le Soir* naar de beschuldigingen van corruptie die het vermogen van Vladimir Poetin om over het land te heersen in twijfel trekken. Daarenboven worden zijn gebrek aan humor en het feit dat hij zo weinig glimlacht ook niet geapprecieerd. “On le présente comme un patriote, se refusant à toute concession et ne sourcillant pas, en aucune occasion. Il est connu pour son inébranlable confiance en lui” (Van Den Eede, 2001, p.72).

3.3. Conclusie

Om even alles op een rijtje te zetten, heeft Vladimir Poetin een verzwakte staat weten te herstellen. Hij heeft de politiek en de economie van Rusland verbeterd, maar wordt hard bekritiseerd door het Westen omdat zijn visie van Rusland helemaal niet overeenkomt met wat het Westen van Rusland verwacht. In de eerste post-Sovjetjaren stond Boris Jeltsin zwak en afhankelijk ten opzichte van het Westen. Hij aanvaardde de westerse ideeën en invloeden. Vladimir Poetin bracht hier verandering aan, niet door zich tegen het Westen te verzetten maar wel door een beleid op te richten dat onafhankelijk van het Westen is. “Indeed, it is ironic that Yeltsin named a successor who by his actions repudiated much of what he had done. Yeltsin himself might even have realized what he had done, and Putin was his initiative to fix it” (Hubert, 2014, p.57).

Zoals Foxall (2013) het ook aantoonde, getuigen de vele foto's die Vladimir Poetin in beeld brengen van de opbouw van een dominante Russische identiteit en een zeer viriele politieke spreker die tegelijkertijd zowel naar de persoon van Vladimir Poetin als naar het imago van Rusland verwijzen. De gemilitariseerde en geseksualiseerde viriliteit van deze afbeeldingen vormen integraal onderdeel van de populaire Russische cultuur en hebben als doel een versterking van het Russische nationalisme.

Uit de studie van Van Den Eede (2001) blijkt dat Vladimir Poetin zowel in *Le Soir* als in *The Times* vooral negatief in het licht gebracht werd. De journalisten legden de nadruk op zijn uiterlijke kenmerken, maar ook op zijn karaktertrekken. Van Den Eede (2001) besloot op basis van de verschenen krantenartikelen dat de gebruikte termen in *The Times* de Russische president harder en extremer beschreven als die van *Le Soir*. Bovendien hanteerde *The Times* meer een beeldende taal en meer ironie. *Le Soir* gebruikte ook sterke en negatieve woorden om hem te beschrijven.

De figuur van Vladimir Poetin roept bij velen nogal nieuwsgierigheid op. Door de ene vereerd, door de anderen gehaat. Al zijn handelingen worden geobserveerd, geanalyseerd en geïnterpreteerd. In deze analyse hebben we getracht om het imago van deze controversiële persoon te verhelderen. De perceptie van Vladimir Poetin in West-Europa is heel anders dan de manier waarop hij bij de Russen overkomt. Hoewel talloze mensen de Russische president trachten te analyseren, heerst er nog te veel onzekerheid die vooral te wijten is aan zijn verleden. De Russische president Vladimir Poetin blijft tenslotte nog een raadsel voor het Westen.

III. ONDERZOEK

Het doel van deze masterproef bestaat uit de kritische analyse van het effect van de culturele verschillen van de non-verbale communicatie op het beeld van Vladimir Poetin in het Westen. Dankzij het literatuuroverzicht uit voorgaande hoofdstukken hebben we de nodige kennis kunnen opmaken om dit kwalitatief onderzoek uit te voeren. Als studiemateriaal gebruiken we vooral afbeeldingen maar ook cartoons (zie bijlage) om Poetins lichaamstaal te analyseren. We vertrekken vanuit de rol die de non-verbale communicatie in het algemeen speelt binnen het politiek landschap. Vervolgens vestigen we onze aandacht op de lichaamstaal van de Russische president, die in het Westen, zoals de voorgaande hoofdstukken reeds duidelijk aantoonde, nog steeds door de meerderheid als mysterieus en vijandig beschouwd wordt. We hebben de conclusie getrokken dat het Westen nog geen vertrouwen heeft in Vladimir Poetin. Nu is het voor ons interessant om na te gaan in hoeverre de culturele verschillen van de non-verbale communicatie Poetins imago in het Westen beïnvloeden. In een volgende rubriek concentreren we ons op typisch Russische elementen van de non-verbale communicatie, in het bijzonder op de schaarse Russische glimlach. We kozen voor laatstgenoemde omdat de glimlach een belangrijk element uitmaakt van de Westerse communicatie en hoe dan ook minder aanwezig is in het Russisch dagelijks leven. Om het onderzoek af te ronden, nemen we tenslotte een kijkje naar de evolutie van de lichaamstaal van Russische leiders.

1. De non-verbale communicatie van Vladimir Poetin

1.1. De non-verbale communicatie in de politiek

In the contemporary international world, great attention and care is taken to bridge cultural differences among world leaders whenever they meet so that it could be ensured that nothing is missed, or misunderstood. Cultural differences have significant effects upon diplomatic negotiations. If fail to understand and appreciate these differences, then it can have serious consequences for negotiations. Successful leaders communicate effectively—not only with their words, but also through nonverbal actions. (Geciteerd in Kaushal, 2014, p.33)

De meeste politici begrijpen het belang van de non-verbale communicatie wanneer ze zich voor een groot publiek bevinden en proberen deze in hun voordeel te gebruiken. Een Duits spreekwoord beweert bovendien het volgende: “*een blik zegt meer dan duizend woorden*” (Ein Blick sagt mehr

als tausend Worte). Een politicus die bijvoorbeeld in de verte kijkt terwijl een andere politicus aan het woord is, geeft het auditorium onbewust te kennen dat deze spreker in zijn ogen geen aandacht waard is. De meest efficiënte politici trachten steeds zelfvertrouwen en charisma uit te stralen.

Mensen onthouden het uiterlijk en het gedrag van politici beter dan diens woorden. Het is nu eenmaal zo dat het menselijke brein visuele informatie gemakkelijker verwerkt dan auditieve gegevens. “Studies show nonverbal communication is the emotional meaning behind what is said. People react effectively to what they see, or to the tone of voice that is used to speak the words they hear” (geciteerd in Kaushal, 2014, p.34). Onze lichaamstaal verradt ons dus meer dan we het zouden willen toelaten. Precies daarom zijn politici zich goed bewust van de symbolische macht van hun lichaamstaal en leren ze hun gezichtsuitdrukkingen en lichaamsbewegingen gebruiken om overtuigend over te komen bij hun doelpubliek. Ze huren bijgevolg vaak dure raadgevers in om zich hiervan bewuster te worden en meer controle te verkrijgen over de signalen die door hun non-verbale communicatie uitgezonden worden. Ze leren bijvoorbeeld hoe ze een dominante handdruk kunnen geven of hoe ze leugens met de gepaste gebaren kunnen verdoezelen. De meeste mensen weten bijvoorbeeld niet dat diegene die als laatste een vergaderzaal binnentreedt, de echte baas is. Gebaren en andere handelingen die slechts enkele seconden duren tonen precies aan hoe de situatie werkelijk is. De gelaatsuitdrukking, meer bepaald de ogen en de mond zijn net de spiegel van de menselijke ziel. Ze laten onmiddellijk zien hoe iemand zich in een bepaalde context voelt. Het is dus zeker interessant om toppolitici te observeren om de achterliggende betekenis van hun gedrag te doorgronden en om de ware toedracht van hun woorden zo juist mogelijk in te schatten.

Handige instrumenten om hun non-verbale communicatie te bestuderen zijn bijvoorbeeld foto's, zoals Foxall (2013) het reeds suggereerde. Voor de interpretatie van lichaamstaal speelt de culturele achtergrond wellicht een beslissende rol. Zowel Ruta (2013) als Bockelt (2015) vermelden dat de cultuurgebonden verschillen tussen de Europese politici altijd al de aandacht getrokken hebben van de communicatiespecialisten. Zo heeft onderzoek, bijvoorbeeld, uitgewezen dat politici uit het noorden zich afstandelijker gedragen en minder emoties uiten in vergelijking met politici, afkomstig uit het zuiden, die, op hun beurt, veel emotioneler zouden zijn, wat bijgevolg ook zichtbaar is in hun politiek beleid. Kenmerkend voor de lichaamstaal van de Duitse Bondskanselier Angela Merkel is bijvoorbeeld het driehoek dat ze met haar handen vormt. Ze zou deze houding aannemen in moeilijke omstandigheden, wanneer er nood is aan structuur. De driehoek die ze met haar handen vormt, helpt haar, bij wijze van spreken, om een onzekere lichaamshouding te verbergen en om tot kalmte te komen.

Een andere communicatie-expert die de lichaamstaal van beroemde mensen bestudeert, is Samy Molcho, die in 2003 hier een boek over schreef. Hij maakt zijn lezer attent op de show die toppolitici uitvoeren, waarbij opzettelijk gemaakte gebaren tegengesproken worden door natuurlijke gebaren. In zijn inleiding haalt hij enkele algemene feiten aan. Bewegingen zijn in eerste instantie afhankelijk van de situatie waarin iemand zich bevindt. Wanneer ze vaak herhaald worden, zijn ze niet meer aan de context gebonden maar wel aan iemands persoonlijkheid (Molcho, 2003). Ze vormen dan de typische *lekken* die bepaalde aspecten van de betrokken persoonlijkheid blootleggen alsook van de gebaren die speciaal ingestudeerd zijn om een bepaald effect te creëren. Heel vaak probeert men de nadruk te leggen op zijn sterke kanten en tracht men zijn zwakkere kanten aan het oog te onttrekken. Naargelang het beoogde imago, worden de bewegingen nauwkeurig geselecteerd. Zo zal iemand die ernst wil uitstralen, snelle en ongecontroleerde bewegingen vermijden, en in tegendeel, met beheersing en deskundigheid de anderen trachten te imponeren. In zijn boek haalt Molcho (2003) voorbeelden aan van beroemde mensen zoals Angela Merkel en Vladimir Poetin in situaties, waar hun lichaamshouding bepaald wordt door een bepaald gewenst effect. Ondanks deze bewuste zelfexpressie zijn er meestal toch nog enkele opvallende details die een andere boodschap uitzenden. De analyse van Molcho (2003) komt vooral in de volgende rubriek van pas om Poetins lichaamstaal te bespreken.

1.2. De lichaamstaal van Vladimir Poetin

Aangezien Vladimir Poetin in het Westen als een ondoordringbare figuur overkomt, proberen velen hem op een alternatieve manier te ontcijferen. De Amerikaanse minister van Defensie geeft jaarlijks 300 000 dollars uit om onder andere de lichaamstaal van de Russische president Vladimir Poetin te laten analyseren (Bockelt, 2015). De bedoeling is om de manier waarop en de reden waarom toppolitici bepaalde beslissingen nemen beter te verstaan en zo altijd een stap proberen voor te zijn. Zo wordt bijvoorbeeld nagegaan hoeveel keren per minuut Poetin zijn ogen sluit, hoe vaak hij zijn lippen likt, hoe hij zijn hoofd houdt. Ook zijn blik en de positie van zijn benen worden geobserveerd, aldus Schmitt (2014), journalist voor het Duitse dagblad *Die Welt*. De Russische president is zich echter goed bewust van de aandacht die aan zijn non-verbale communicatie geschonken wordt en probeert klaarblijkelijk ontspannen over te komen en geen fouten te maken (Moeslang, 2014). Niettemin zijn sommige signalen moeilijk te verbergen. En aan de hand van die signalen trachten specialisten te achterhalen wanneer Poetin bluft en wanneer hij het meent en dus in hoeverre zijn bedreigingen werkelijk gevaarlijk zijn. Zoals elke professionele politicus, verzorgt Poetin ook de culturele component van zijn publiek imago.

Putin is the first Russian president whose appearance is the subject of lively discussion. It is discussed because there is something to discuss. After all, Gorbachev, whom women undoubtedly found attractive, belonged part and parcel to the Soviet communist elite. And even though it was said that he wore suits made by expensive European designers (which was probably true), he remained a Soviet functionary for whom the way he looks is the last thing on his mind (Mikhailovskaia, 2003, geciteerd in Tempest, 2013, p.295).

“Over the last several years, [Putins] public relations team has pushed his image in multiple directions, pitching him as everything from big game hunter and conservationist to scuba diver to biker – even nightclub crooner” (geciteerd in Hill & Clifford, 2013, p.3). Vladimir Poetins verschijningen in allerlei rollen, gaande van jager tot piloot, die ondersteund worden door het Kremlin, kunnen niet allen aanstaan. Toch lukt het Poetin om op die manier verschillende doelgroepen te bereiken binnen de Russische bevolking. “Putin himself has asserted in biographical interviews that one of his main skills is to get people – in this case the Russian people, his audience(s) – to see him as what *they* want him to be, not what he really is” (geciteerd in Hill & Clifford, 2013, p.5). De bekwaamheid van een politieke leider om de non-verbale boodschappen van zijn aanhangers te ontcijferen is het sleutel tot zijn succes. Dit vermogen van de Russische president portretteert hem uiteindelijk als de echte *Action Man* die elke situatie aankan. In dit systeem heeft hij zich weten te ontwikkelen tot de *CEO* van *Russia, Inc.*, waardoor Hill en Clifford (2013) hem met de maffiafamilie Don vergeleken.

De fotografie, zoals we ze reeds in hoofdstuk drie behandelden, is een handig middel om de lichaamstaal te analyseren. De globale politieke communicatie vindt immers plaats in een hoog gemediatiseerde wereld vol afbeeldingen, vooral van het lichaam (Foxall, 2013). Het uiterlijk is namelijk het eerste middel waarmee de mens een non-verbale boodschap uitzendt en op basis waarvan men zich een beeld maakt van zijn medemens. Het uiterlijk impliceert niet enkel het lichaam, maar ook de kledij, de aantrekkingskracht, de gebaren, ... “Everything include dress, the extent of physical space between the speaker and audience, hand gestures, body movement, mimics, and tone of voice can make or break a leader’s message” (geciteerd in Kaushal, 2014, p.34). Op die manier herkennen we in de vakantiefoto’s van Vladimir Poetin hetzelfde fenomeen, als dat wat verkregen werd met foto’s van de toenmalige Amerikaanse president George W. Bush in zijn ranch of ook nog van de voormalige Italiaanse president Silvio Berlusconi in zijn villa. Zelfs het feit dat Poetin vaak met het blote bovenlijf gefotografeerd wordt, is niet abnormaal wanneer men zich de foto’s van de vorige Britse Eerste Minister Tony Blair herinnert, waarop te zien is hoe hij een telefoongesprek aan het voeren is en alleen een zwembroek aanheeft. De hedendaagse Amerikaanse president Barack Obama bijvoorbeeld werd ook met het naakte bovenlijf gefotografeerd toen hij in

Honolulu surfte. Het groot verschil tussen deze beroemdheden en Poetin zelf, ligt in het feit dat Poetins foto's gepubliceerd worden door het Kremlin terwijl de anderen door de pers of door paparazzi verspreid worden (Foxall, 2013). De Russische president maakt dus duidelijk gebruik van de fotografie om zijn imago zowel op nationaal als op internationaal niveau te bekrachtigen. Deze verschillende aspecten van Poetins lichaamstaal zullen we hieronder stap voor stap behandelen.

1.2.1. Loopwijze

De Russische president loopt meestal heel stijf met zijn rechterarm strak langs zijn lichaam. Met zijn linkerarm daarentegen maakt hij heftige bewegingen, alsof zijn arm zich klaarmaakte om weg te vliegen. De merkwaardige loopwijze van de Russische president werd al snel onderwerp van talrijke studies. Brenda Connors, directrice van het Amerikaans project *Body Leads*, ontleedt sinds jaren de lichaamstaal van Vladimir Poetin (Schmitt, 2014). Ze beschrijft zijn loopwijze als zijnde erg troef en rechtlijnig als dat van een vis of van een reptiel (Tempest, 2013). Connors komt zelfs tot het besluit dat zijn rechterkant deels verlamd is. Het gebrek aan contralaterale bewegingen zou volgens de medici die Connors raadpleegde te wijten kunnen zijn aan de polio of aan een beroerte die hij nog in de baarmoeder zou opgedaan hebben (Tempest, 2013). Bovendien vergelijkt de auteur zijn loopwijze met die van een ijsschaatser die ondanks zijn klompvoeten toch nog de Olympische Spelen wint. Dit merkte ook Springer (2014): Vladimir Poetin stapt op een onevenwichtige manier en deze fysieke zwakte beklemtoont, als het ware, zijn sterke wil. Volgens Matschnig (2014), bekende psychologe en lichaamstaal-experte, is Poetins dynamische looppas echter pure enscenering.

1.2.2. Staande en zittende houdingen

Lichaamshoudingen zijn frequente en continue lichaamsbewegingen die het individueel denkproces weerspiegelen en die het gesprek reguleren (Goldman, 2004). Om deze houdingen goed te kunnen interpreteren is het van groot belang dat de individu zich in een natuurlijke setting bevindt. Wanneer Vladimir Poetin toespraken houdt over de historische rol van Rusland of algemeen over het Groot Rusland, grijpt hij regelmatig met beide handen de zijden van de toespraaktafel en houdt hij zich recht met de borst vooruit als een trotse pauw om vastberaden en machtig over te komen (Matschnig, 2014).

Gedurende zijn interviews zit Vladimir Poetin meestal in sprinterpositie: hij houdt één been naast de stoelpoot en één been onder zijn stoel (Andreae, 2015). Deze houding, die ook wel de starterspositie genoemd wordt, betekent echter dat de persoon weg wil of zich ongemakkelijk voelt. Waarschijnlijk verwacht Poetin in zulke gevallen lastige vragen of is hij gehaast voor een volgende afspraak. Om de spanning te ontladen, verandert hij regelmatig van zitpositie. Hij hanteert dan vooral een asymmetrische houding met gespreide benen op een soort troon. Zijn rechterarm steunt dan op de leuning terwijl zijn linkerhand de andere leuning vastgrijpt waardoor zijn elleboog hoger komt te staan en net een rechte hoek vormt. Hiermee brengen zijn benen en zijn linkerarm een dominant effect met zich mee, ook wanneer hij met zijn rechterarm en met een zijwaartse houding ontspanning suggereert. Sollmann (2014) voegt hieraan toe dat Vladimir Poetin zich niet rustig kan houden. Hoewel hij met zijn bovenlijf de illusie geeft, ontspannen en ongedwongen te zitten, schudt hij voortdurend één van zijn voeten opdringerig heen en weer.

1.2.3. Hoofdbewegingen en gezichtsuitdrukkingen

Deze onevenredigheid blijkt ook duidelijk uit zijn mimiek. In een interview waren meermaals de onderste tanden van de Russische president zichtbaar en volgens Bucy zou dit ook een teken van verborgen agressiviteit zijn (Springer, 2014). Wanneer Vladimir Poetin aan het woord is, fronst hij regelmatig de wenkbrauwen en vormt hij plooiën op zijn voorhoofd. Dit getuigt volgens Matschnig (2014) helemaal niet van agressiviteit maar het wijst er wel op dat Poetin zich sterk op de zaak concentreert om geen fouten te maken.

Non-verbale lichaamstaal komt bij uitstek aan bod via het gezicht, dat als het belangrijkste kanaal kan worden beschouwd om gevoelens te uiten. Wat zijn ogen betreft heeft Poetin een opvallend doordringende en rustige blik die naar oogcontact streeft. Om zijn agressiviteit te verhullen, probeert Poetin zijn ogen op een vriendelijke manier meer te openen (Moeslang, 2014). Aangezien de journalisten grotendeels aan het schrijven zijn en daarom zijn blik meestal niet beantwoorden, dwaalt Poetins blik snel weer rond. Vladimir Poetin kan ook schichtig om zich heen kijken wanneer het gesprek hem niet interesseert of wanneer hij zich ongemakkelijk voelt (Andreae, 2015). Een andere plausible oorzaak voor deze dwalende blik van Poetin kan aan de simultaanvertaling liggen: regelmatig probeert de Russische president de brontaal te begrijpen terwijl hij tegelijkertijd naar de Russische vertaling luistert. Wanneer hij iets bijzonders wil benadrukken, wordt zijn standpunt in hoge mate door zijn oogcontact ondersteund. Ook door beide wenkbrauwen te verhogen poogt Vladimir Poetin zijn uitspraken te beklemtonen. Indien hij maar één wenkbrauw verhoogt, dan wijst dit eerder op twijfeling. Teece (geciteerd in Schmitt, 2014) observeerde ook de

snelheid waarmee Poetin met zijn ogen knippert en kwam tot de conclusie dat hij, met een normale geknipper van 42 maal per minuut, zijn lichaamstaal goed onder controle houdt.

Joseph Teece, psychologieprofessor aan de universiteit van Boston College en lichaamstaal-expert, noteerde de ongewone snelle hoofdbewegingen van de Russische president, het steeds draaien en knikken, wat naar angst zou verwijzen (Schmitt, 2014). Hetzelfde geldt voor de mate waarin Poetin in toenemende mate zijn lippen likt: het is oorspronkelijk een teken van een droge mond maar het kan ook nervositeit verraden. Vladimir Poetin staat ook bekend als een weinig glimlachende man, waardoor hij wantrouwen oproept in het buitenland. “Lack of smiling explains why many dominant individuals, such as Vladimir Putin [...], always seem to look grumpy or aggressive and are rarely seen smiling – they simply don’t want to appear in any way submissive” (geciteerd in Pease en Pease, 2004, p.70). Dit aspect van zijn non-verbale communicatie heeft zeker gevolgen voor de manier waarop Westerlingen hem percipiëren. Wat velen echter niet weten, is dat de Russen een heel andere betekenis hechten aan de glimlach dan het Westen in zijn culturen doet. Om die reden zullen we een volgende rubriek besteden aan de culturele verschillen van de glimlach en de gevolgen hiervan voor de perceptie van Vladimir Poetin in het Westen.

1.2.4. Handen

Erik Bucy, professor aan de Texas Tech Universiteit, vat de Russische president zo samen: op non-verbaal niveau is hij Gorbatsjov, maar op verbaal niveau horen we Brezjnev (Schmitt, 2014). Precies daarom vindt hij Poetins uitdrukking misleidend: hoewel hij niet op een oorlogszuchtige manier spreekt, laat zijn lichaamstaal wel het tegenovergestelde blijken. In het begin hanteerde hij een open houding, zijn gebaren werden dan echter demonstratiever tot zijn handen in vuisten veranderden, die woedende woorden benadrukten. Brede gebaren, uitgestoken wijsvinger om zijn woorden kracht bij te zetten en steeds gebalde vuisten verwijzen naar verborgen agressiviteit. Vladimir Poetin is een ervaren man die tegelijkertijd kalm en gespannen overkomt. De oorzaak hiervan ligt aan het feit dat zijn boodschap tweeledig is: enerzijds moet hij het Westen overtuigen tot samenwerking, anderzijds moet hij zijn vijanden tonen dat hij absoluut bereid is zijn bedreigingen uit te voeren (Moeslang, 2014). Matschnig (2014) merkte dat Poetin gedurende toespraken zijn manuscripten niet losliet. Hij speelt constant met zijn notities en kijkt er altijd naar om niet van het geplande af te wijken. Dit verklaart onder andere waarom hij zeer zuinig omgaat met gebaren. Hoewel hij zich graag wat losser zou willen gedragen, weet hij dat een ingetogen lichaamshouding meer macht uitstraalt.

De lichaamstaal van Vladimir Poetin werd ook door Molcho (2003) bestudeerd. Hij legde aan de hand van afbeeldingen vooral de nadruk op de voorzichtigheid van de Russische president. Wanneer Poetin een hand toegereikt krijgt, bekijkt hij de hand eerst nauwkeurig vooraleer hij deze schudt. In het boek zien we hem vervolgens handen schudden met de toenmalige Amerikaanse president George W. Bush. Zijn blik is terughoudend en zijn hand ligt op zijn knie met enkel de wijsvinger die naar beneden wijst. Volgens Molcho (2003) betekent de positie van zijn wijsvinger dat de Russische president precies weet wat hij wil. Op een andere afbeelding zien we een denkende Vladimir Poetin, zijn hoofd steunt op zijn rechterhand die een pistoolvorm aanneemt: duim onder de kin en wijsvinger naar boven. Dit verwijst naar een vorm van zekerheid en veiligheid. Zelfs wanneer hij een glas water drinkt, doet hij dit met voorzichtige slokken. Tenslotte zien we een foto van het bedreigend potentieel van Vladimir Poetin: zowel zijn blik als zijn wijsvinger in de lucht gestoken komen bedreigend over, nu verzacht hij dit effect door zijwaarts te kijken en lichtjes te glimlachen (Molcho, 2003).

1.2.5. Conclusie

Vladimir Poetin is dus een 63-jarige man die zijn energieke gebaren moeilijk controleert en die af en toe wel ruw overkomt. Daarbij weerspiegelt zijn donker profiel een ernstige hardheid en blijft zijn gezicht emotioneel, alsof hij een masker draagt. De Russische president is een sportman, maar ook een grote acteur die zelfzeker en dominant is. Velen prijzen zijn standvastigheid en zijn beslistheid wanneer hij iets onderneemt. Wel wordt dit eigenschap negatief wanneer hij geassocieerd wordt aan het woord koud. Hij vecht voor zijn doelen waardoor hij een sterk en modern beeld krijgt. Toch merkte Andreae (2015) enkele momenten waar Poetin bewust of onbewust laat blijken dat hij zich ongemakkelijk voelt, wat bijvoorbeeld ondenkbaar zou zijn voor Barack Obama. Daarom kenmerkte Andreae (2015) Poetins lichaamstaal als zijnde een atypisch non-verbaal gedrag voor een leider. Dit kan volgens hem onder meer te wijten zijn aan het feit dat zijn partij geen echte concurrenten kent.

1.3. De schaarse glimlach van Vladimir Poetin als typisch element van de Russische non-verbale communicatie

Hoewel Russen en Westerlingen veel gemeenschappelijk hebben, zijn er toch ook enkele opmerkelijke culturele verschillen te ontwaren. In de omgang met vreemdelingen, vertoont de gemiddelde Rus een lichaamstaal waarvan enkele kenmerkende elementen de volgende zijn: gereserveerdheid, oogcontact, poker face, gebrek aan emoties, schaarse glimlach en stevige handdruk. Eens we de Russen echter beter leren kennen, ontdekken we levenslustige, glimlachende en emotionele mensen. In deze rubriek verwijzen we naar Vladimir Ronin, licentiaat Slavische filologie en doctor in de geschiedenis, die in zijn boek *Russen en Belgen: Is het water te diep?* enkele opmerkelijke verschillen tussen Russen en Belgen beschreef. Daarnaast beroepen we ons op de vergelijkende studie van de Russische en de Amerikaanse glimlach van D. Kostoeva (2015).

1.3.1. De Russische glimlach vs. de westerse glimlach

De glimlach is een universeel fenomeen dat met het hele gelaat blijdschap uitdrukt: neus, ogen, wenkbrauwen en wangen werken samen tot het vormen van de glimlach. Niettegenstaande het feit dat de glimlach de meest simpele gezichtsuitdrukking is, blijft deze voor verwarring zorgen omwille van zijn talrijke functies en culturele verschillen (Kostoeva, 2015). Deze vorm van non-verbale communicatie bestond reeds in de prehistorie en fungeerde toen al om bepaalde emoties te uiten. Zowel Pease en Pease (2004) als Frijda (2005) en Boerma (2010) geloven dat de glimlach een *sociale respons* is waarmee we agressiviteit wegwerken en de andere op zijn gemak stellen. Daarnaast is de glimlach ook een *respons van affectie* waarmee we aantonen iemand geaccepteerd te hebben of zelf geaccepteerd te willen zijn (Kostoeva, 2015).

Hoewel alle culturen wel vertrouwd zijn met de glimlach, verschilt de glimlach toch qua frequentie en que betekenis. De Russische en de Belgische mentaliteit staan wat de glimlach betreft bijvoorbeeld regelrecht tegenover elkaar (Ronin, 1998): het niet-glimlachen is een kenmerkende karakteristiek van de Russische bevolking. Westerlingen vinden al te vaak dat Russen met getrokken gezichten rondlopen, alsof ze een citroen gegeten hebben (Ronin, 1998).

Dit typisch Russisch fenomeen kan verschillende oorzaken hebben. In een studie van Sternin en Sternina (z.j.) wordt de communicatieve ingesteldheid van de Russen onderzocht aan de hand van de alledaagse vraag *Hoe gaat het met jou?* (letterlijk: *Hoe gaan de zaken?* Как дела?). Gewoonlijk beantwoorden de Russen deze vraag met *niets* (ничего) of *normaal* (нормально). Heel zelden krijgen we het antwoord *goed* (хорошо) te horen, want dan zal de Rus zich moeten verantwoorden voor zijn goede stemming. Deze pessimistische ingesteldheid kan volgens Sternin & Sternina (z.j.) mogelijks de oorzaak zijn voor het weinig glimlachen van de Russen.

In de geschiedenis blijken andere gebeurtenissen ook verantwoordelijk te zijn voor deze spaarzame attitude ten opzichte van de glimlach. Eén hiervan zou aan de Russisch Orthodoxe traditie kunnen liggen. “De lach werd gelinkt aan de duivel, terwijl het lijden en tranen juist een belangrijke plaats innamen. Het lijden en tranen werden meer gewaardeerd, omdat dit juist was wat Jezus deed” (Kostoeva, 2015, p.30). Hieruit zou het verdacht effect van de glimlach kunnen voortkomen. Deze negatieve attitude is tot op heden bewaard gebleven. Verder zou ook de communistische periode ervoor gezorgd kunnen hebben dat de Russen een afkeer hadden voor het glimlachen. De bevolking moest toen immers gelukkig blijken en dus onoprecht glimlachen (Kostoeva, 2015).

Daarbij geven de Russische onderwijzers hun leerlingen reeds op jonge leeftijd volgend commentaar: *Later zal je lachen, nu moet je werken* (Потом будешь улыбаться, работай) (Smernin, 2000). Van kleins af aan leren de Russen serieus te blijven wanneer ze aan het werken zijn. Russen gaan weliswaar uiterst zuinig om met hun glimlach in winkels, op kantoor of op straat, maar dit wil echter niet zeggen dat ze depressieve mensen zijn. Dit fenomeen is eenvoudig te verklaren door het feit dat de glimlach in Rusland een beperktere rol speelt en een andere betekenis heeft dan in het Westen. In het algemeen is de Russische glimlach een teken van oprechte waardering die enkel met vrienden gedeeld wordt. Naar een vreemde persoon glimlachen is voor hen een *amerikanisme*, het is een oneerlijke glimlach. “De Russen nemen vaak aanstoot aan hun westerse partners die altijd maar glimlachen alsof ze reclame maken voor nieuwe tandpasta” (Ronin, 1998, p.16). Een Russisch spreekwoord zegt trouwens “*Alleen dwazen lachen zonder reden*” (Смех без причины — признак дурачины).

In het Westen maakt de glimlach deel uit van de beleefdheidsnormen. Glimlachen hoort bij de *goede manieren* maar is niet per definitie een uiting van oprechte sympathie of van echte gevoelens (Ronin, 1998). Ouders vertellen hun kinderen vaak: *Smile! Look cheerful when you go out in public!* “Hiermee toont men namelijk aan dat alles in orde is en dat men niet agressief is. [...] Zelfs als men zich slecht voelt en men slechtgehumeurd is, zullen de Amerikanen dit verbergen achter

een glimlach” (Kostoeva, 2015, p.28). Bijgevolg groeien de kinderen tot *automatic smilers*, zoals Gasparyan (z.j.) ze noemt. De Amerikaanse glimlach verschilt zelfs van de Russische in zijn hoedanigheid daar de Amerikanen niet alleen met hun lippen glimlachen, maar ook met hun tanden. Daarnaast is de glimlach in Amerika symbool voor positieve zelfrepresentatie. Er wordt naar kinderen, naar vreemdelingen die hen toevallig aankijken en zelfs naar dieren geglimlacht (Sternin & Sternina, z.j.). Het maakt niet uit of je de persoon goed of niet kent, in het Westen moet je maar glimlachen. “Een totaal onbekende dus op een brede *smile* onthalen is kennelijk het abc van de westerse leefcultuur. Voor de Russen is dit niet een glimlach zonder meer, ze hebben daar een speciaal begrip voor: улыбка вежливости, een beleefdheidsglimlach” (Ronin, 1998, p.16-17). Deze term is in Rusland al even beroemd als de sombere gezichten van de Russen in het Westen. Voor de Russen is de basisvoorwaarde voor een glimlach dat die echt is, het menselijke warmte uitstraalt en echte gevoelens uitdrukt (Smernin, 2000; Gasparyan, z.j.).

Bovendien speelt ook de sociale kloof een rol bij het al dan niet glimlachen. Daar de sociale kloof in Amerika groter is, gebruiken ze de formele glimlach als een strategie om deze kloof te overbruggen (Kostoeva, 2015). In de collectivistische Russische cultuur daarentegen is er geen nood aan strategieën zoals een formele of een beleefde glimlach om de communicatie beter te laten verlopen. Ronin (1998, p.17) haalde het voorbeeld aan van Russische werknemers die zich in westerse bedrijven verplicht zien te glimlachen:

Vooraf menig energieke Amerikaanse manager pakt het probleem radicaal aan en leert zijn Russische medewerkers vóór alle andere dingen... glimlachen, altijd, overal en naar iedereen. Een tijdje later, vertelt een Russische journalist, lijkt zo'n firma op een wespennest: er heerst onderlinge haat alom en iedereen verdenkt iedereen van valsheid en huichelarij. De Russen “trekken” noodgedwongen die Amerikaanse glimlach “aan” zoals ze een verplicht vreemd uniform aantrekken, maar ze voelen er zich allesbehalve gelukkig bij.

In Rusland valt de glimlach echter buiten de beleefdheidsregels. Ronin (1998) vergelijkt de westerse glimlach die geen sympathie uitdrukt met een kus zonder liefde. “Waarom zou ik naar hem glimlachen? Ik ken hem toch niet of nauwelijks” (Ronin, 1998, p.17). De Russische glimlach duidt veeleer reële en spontane emoties aan ten opzichte van de medemens. Het is iets intiems, een privézaak die men alleen met familieleden en vrienden deelt. De Russen glimlachen dus niet om vriendelijk over te komen, noch om menselijk contact te accentueren, ze glimlachen slechts wanneer ze oprechte gevoelens willen uiten of wanneer ze er echt een goede reden om hebben die voor iedereen ook duidelijk moet zijn. In Rusland heeft volgende zin dus een negatieve connotatie: *Hij heeft uit beleefdheid geglimlacht* (Sternin & Sternina, z.j.). Zonder goede redenen glimlachen,

beschouwen de Russen vanuit hun collectivistische ingesteldheid als verdacht en oneerlijk (Sternin & Sternina, z.j.; Smernin, 2000; Gasparyan, z.j.). Daarom is het in Rusland ongepast te glimlachen wanneer men niet gelukkig is of in aanwezigheid van iemand is die zich niet goed voelt. De Russische bevolking mag bijgevolg noch als somber of als depressief beschouwd worden louter en alleen omdat de mensen daar minder vaak glimlachen dan in het Westen. Alleen zijn er specifieke regels en gepaste momenten om te glimlachen (Kostoeva, 2015). Samengevat geldt als gouden regel dat de Russische glimlach oprecht moet zijn.

1.3.2. De glimlach van Poetin

In deze rubriek steunen we op Van Loenhout (2014), die in haar masterproef de glimlach van Vladimir Poetin bestudeerde. Ze concentreerde zich op alle authentieke en valse glimlachen van de Russische president in een interview dat vier uur duurde. Om het onderscheid te kunnen maken tussen deze twee glimlachen, gebruikte Van Loenhout (2014) een analysemodel van de gezichtsspieren, namelijk het Facial Actions Coding Systems. Volgens Ekman en Friesen (1982, geciteerd in Van Loenhout, 2014, p.24) is een oprechte glimlach het gevolg van positieve emoties:

Onder positieve emoties verstaan we visueel, auditief, gustatief en kinesthetisch genot. Ook genot door aanraking, amusement, tevredenheid en verlossing van pijn brengen een oprechte glimlach voort. De oprechte glimlach wordt veroorzaakt door twee spieren: de zygomaticus major en de orbicularis oculi. Samen trekken de spieren de mondhoeken naar boven en maken ze de ogen kleiner.

Wanneer een glimlach met opzet gedaan wordt om de andere ervan te overhalen dat men positieve emoties beleeft hoewel dit niet het geval is, is er sprake van een valse glimlach (Ekman & Friesen, 1982, geciteerd in Van Loenhout, 2014). In haar analyse detecteerde Van Loenhout (2014) evenveel maskerende als oprechte glimlachen. Hierbij verwees ze naar het belang van de context waarin de Russische president glimlachte. Wanneer hij gewaardeerd werd, iets grappigs vertelde of zich algemeen in een comfortabele en machtige positie bevond, permitteerde hij zich spontaan te glimlachen. Wanneer zijn imago echter bedreigd werd of wanneer hij iets ten koste van iemand anders zei, waren zijn glimlachen slechts maskerend.

1.4. Evolutie in de lichaamstaal van Russische leiders

Vladimir Poetin gebruikt zijn atletische vermogens om zich te onderscheiden van zijn ziekelijke voorganger en om de Sovjet-nostalgie aan te moedigen bij zijn kiezers. Tegenwoordig zijn de communistische gebaren van Poetins politiek te verstaan als deel van de Public Relations en niet meer in functie van een ideologie (Tempest, 2013). Gedurende een groot deel van de twintigste eeuw heersten over Rusland leiders die met een buitenlands accent spraken (Stalin) of met een regiolect (Chroesjtsjov, Brezjnev, Andropov, Tsjernenko, Gorbatsjov, Jeltsin) of nog met een spraakgebrek (Lenin, Brezjnev). Poetin is de eerste Russische leider in honderd jaren tijd die Russisch als standaardtaal spreekt (Tempest, 2013). Hij maakt complete, grammaticaal correcte zinnen en gebruikt vaak kleurrijke en effectieve woorden. Jeltsin beschouwde zijn wijze van spreken als een teken van viriliteit en forsheid. Tempest (2013) beweert bijgevolg dat zowel zijn spraakvaardigheid als zijn gespierd lichaam zijn politiek beleid in het begin van zijn presidentschap ondersteunden.

Verschillende bronnen beweren dat Vladimir Poetin in het begin van zijn presidentschap lessen omtrent non-verbale communicatie zou gevolgd hebben (Van Den Eede, 2001; *Russia Beyond the Headlines*, 2014). Daarnaast volgt hij de raad van zijn Public Relations adviseurs om zijn imago onder controle te houden. In een interview met de journalist Jean-Paul Collette bleek dat de Russische president vooral heel koud en hard is wanneer er over politiek gediscussieerd wordt. Wel heeft hij geleerd om dit aspect van zijn imago te verzachten door zijn sportieve kanten publiek te maken. Met de afbeeldingen van de zwarte-band-judoka of de skiër Poetin, wil hij net aantonen dat hij een moderne leider is.

Een buitenlander die Poetin in zijn presidentschap geholpen heeft, is de bekende Mr. Body Language uit Australië, Allan Pease. In een interview van het nieuwsblad *Russia Beyond the Headlines* (2014) vertelde de Australiër dat Vladimir Poetin een zeer slimme en getalenteerde student was. In 1991 werd Pease uitgenodigd door het Kremlin om er een seminarie te geven over politieke reorganisatie en over de houding van politici in het openbaar. Daar ontmoette Pease voor het eerst Poetin. De Australische specialist beschreef de toen aanwezige Russische politici als ruw en streng, ze gaven allemaal de indruk sterk bewapend te zijn. Dit vond hij tegelijkertijd angstaanjagend en spannend. Hij heeft hen dus aangeleerd om sympathieker op de televisie te verschijnen en om gewelddadige gebaren uit te sluiten (Byrka, 2013; RBTH, 2014; Sollmann, 2014). Sinds Vladimir Poetins toetreding op het presidentieel toneel, wensen talrijke mensen te achterhalen wat er in het hoofd van Poetin omgaat. Poetin staat bekend om het feit dat hij veel

belang hecht aan zijn privéleven, wat zowel bewondering als haat opwekt. Maar vooral zijn ondoordringbaar gezicht, zijn beperkte gebaren en zijn starre blik verklaren de perplexiteit van het publiek.

Het eerste wat Allan Pease Vladimir Poetin aanleerde, was om die agressieve gebaren die de Sovjetpolitici gebruikten te vermijden (Byrka, 2013; RBTH, 2014). Gebaren zoals vliegende armen in de lucht en gebalde vuisten herinneren aan de toernige Nikita Chroesjtsjov op de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1960. De toenmalige Sovjetleider protesteerde door met zijn schoen op zijn schrijftafel te kloppen (RBTH, 2014). In plaats van gelijkaardige gebaren uit te voeren, raadde Pease Poetin aan om zijn handpalmen open of tegen elkaar te houden en een pijl naar boven te vormen om vertrouwen te wekken. Vandaag gebruikt Vladimir Poetin regelmatig deze gebaren in zijn lezingen en vergaderingen. In 2000 paste de Russische president met succes de pijl naar boven uit in een gesprek met de toenmalige Amerikaanse president George W. Bush. Pease vermeldde eveneens een andere gouden regel die Poetin vaak inschakelt wanneer hij met andere wereldleiders discussieert en hen wil aanmoedigen om verder te praten. Hij houdt namelijk zijn hoofd lichtjes schuin en knikt enkele malen waardoor hij interesse toont en zijn gesprekspartner aanzet om zijn betoog verder te zetten (RBTH, 2014). Toch is er iets wat Vladimir Poetin niet veranderde, namelijk zijn Sovjetgezicht:

Despite the warm words for Putin, Pease said that Putin did bring one trait to the 1991 seminar that he has never changed: his *Soviet face*. There is one specific piece of body language used by Russians, mostly men, and by no other nations. That is a Soviet face, Mr. Putin specialty. (geciteerd in Byrka, 2013)

Volgens Pease (Byrka, 2013; RBTH, 2014) wordt in een face-to-face gesprek 60 tot 80% van een boodschap non-verbaal overgebracht. Poetins gezichtsuitdrukking, wat Pease een Sovjetgezicht noemt, heeft echter een maskerend effect op de emoties en wekt wantrouwen op bij de meeste gesprekspartners. Dit was wellicht enkele eeuwen geleden aanvaardbaar omdat het misschien gevaarlijk was om toen zijn emoties vrij te uiten, maar ondertussen zijn de meeste samenlevingen toch geëvolueerd naar een meer open publieke houding met open handpalmen, een glimlach en knipperende wenkbrauwen (Byrka, 2013).

1.5. Conclusie

Tegenwoordig speelt het beeld dat politieke leiders van zichzelf weergeven dus een heel belangrijke rol op mondiaal niveau. “Image is used as a gun by political leaders in order to create an impact on the society” (geciteerd in Demir, 2011, p.8). Met een public relations team ontwikkelen deze leiders een specifieke zelfbeeld voor hun doelpubliek. Hiervoor moeten ze op talrijke elementen letten, zoals hun uiterlijk, karakter, temperament, houding, opvoeding, kledij, enzovoort.

We kunnen dus besluiten dat de lichaamstaal van Vladimir Poetin, hoewel hij zijn echte doelen heeft leren maskeren, toch meer verraadt over wat hij werkelijk denkt. Het lichaamstaalpatroon van Vladimir Poetin kan samengevat worden als zijnde ambivalent: enerzijds komt hij heel sterk en gecontroleerd over, anderzijds kan hij zijn losbandige energie moeilijk in toom houden. Mensen die zich benadeeld voelen – bijvoorbeeld Poetin met zijn kleine 1m70 groot – vinden altijd een tegenstrategie. Bij velen is dat humor of empathie, bij Poetin is dat een toegenomen dominantie en een permanente demonstratie van zijn macht. Zwakke punten mogen zeker niet aan het licht komen. Poetins politiek vertegenwoordigt de Russische belangen, maar zegt ook iets over zijn eigen persoon. Door rekening te houden met zijn persoonlijke politieke stijl en met de culturele verschillen in de non-verbale communicatie is het mogelijk om de Russische president op een andere, nieuwe manier te verstaan.

IV. CONCLUSIE EN DISCUSSIE

De centrale vraag in deze masterproef betrof het beeld dat het Westen van Vladimir Poetin heeft, rekening houdend met de impact van culturele verschillen op vlak van non-verbale communicatie. Om deze vraag volledig te beantwoorden, besloten we hem eerst in drie aparte hoofdstukken van het literatuuroverzicht te ontleden. Zo bestudeerden we eerst de non-verbale communicatie, dan het beeld van Rusland in het Westen en vervolgens het beeld van Vladimir Poetin in het Westen. Ten slotte voerden we aan de hand van de verworven kennis ons kritisch-analytisch onderzoek uit om een antwoord te formuleren op onze hoofdonderzoeksvraag.

Het eerste hoofdstuk van het literatuuroverzicht behandelde dus de non-verbale communicatie en onderzocht preciezer in hoeverre deze cultureel gekleurd is. Als nieuw onderdeel van de wetenschap krijgt de non-verbale communicatie steeds meer aandacht in het communicatieproces. We merkten echter culturele verschillen op vlak van non-verbale communicatie op en de gevolgen die deze voor hun interpretatie met zich meebrachten. We besloten dus, vooraleer dieper in te gaan op Poetins lichaamstaal, dat we ons hiervan bewust moeten blijven, vooral in cross-culturele situaties.

In het tweede hoofdstuk volgde een analyse van de perceptie van Rusland in het Westen. Opmerkelijk is dat het Westen een positief beeld van Rusland heeft wat de literatuur en de muziek betreft, maar een negatief beeld voor politieke kwesties. Om de achterliggende oorzaak hiervoor op te sporen, onderzochten we de relaties tussen Rusland en het Westen doorheen de geschiedenis. Hoewel het Westen quasi nooit rechtstreeks geconfronteerd werd met Rusland en hoewel Rusland steeds met het Westen probeerde samen te werken, kwam Rusland hoe dan ook voortdurend negatief in het licht bij de Westerlingen. Hubert (2014, p.80) vat dit hoofdstuk mooi samen met zijn citaat: “*Russophobia* is the West’s response to Russia’s divergent path.” Aangezien dit fenomeen niet historisch te verklaren viel, dachten we dat het misschien wel deels cultureel verhelderd kon worden.

Eens we het beeld van Rusland in het Westen onderzocht hadden, konden we al inspelen op het imago dat de Russische president mogelijks in het Westen zou hebben. Hoofdstuk drie schetst eerst een biografie van Vladimir Poetin, zodat de lezer met onze hoofdfiguur kennismakt en zich verder zelf een kritisch beeld van hem kan vormen. Verschillende onderzoeken bestudeerden reeds de Russische president en de manier waarop hij in de media voorgesteld wordt. Deze studies toonden aan dat enkele kenmerken regelmatig benadrukt worden om bijna altijd hetzelfde beeld van Poetin in het Westen over te brengen, namelijk zijn gemilitariseerde en geseksualiseerde viriliteit, maar ook zijn verleden in de geheime diensten. De Russische president wordt met opzet verdacht voorgesteld omdat hij een politiek voert die onafhankelijk is van de westerse ideeën en invloeden. Juist omdat hij niet handelt zoals dat in het Westen gebruikelijk is, wordt hij zoveel bekritiseerd. Deze controversiële perceptie van de Russische president zorgt er uiteindelijk voor dat de Westerlingen hem nog altijd als een raadsel beschouwen.

In ons onderzoek combineren we de drie voorgaande hoofdstukken om het effect van culturele verschillen in de non-verbale communicatie te onderzoeken op het beeld dat het Westen zich van Vladimir Poetin vormt. Het effect van de non-verbale communicatie in de politiek is immers zo groot, dat politici besloten hebben deze als wapen te beheersen om hun doeleinden te bereiken. Hier nemen we de lichaamstaal van Vladimir Poetin onder de loep en merken we dat hij, hoewel hij hieromtrent cursussen volgde, nog enkele typisch Russische kenmerken bezit die in het Westen ruw overkomen, omdat ze bij Westerlingen immers onbekend zijn. De dominante en zelfzekere Poetin wordt bijgevolg beschreven als een sombere, harde en mysterieuze man met een sterk gecontroleerde lichaamshouding en een schaarse glimlach. Precies deze glimlach is volgens ons grotendeels verantwoordelijk voor de fobie die in het Westen ontstaan is voor Poetin. De gemiddelde Westerling heeft geen vertrouwen in de Russische president. Dit gevoel wordt onbewust veroorzaakt door de schaarse Russische glimlach. Het was volgens ons dus noodzakelijk om deze culturele verschillen met betrekking tot de glimlach verder uit te diepen. Kortom bestaat de westerse beleefdheidsglimlach in Rusland niet: de Russen kennen enkel een oprechte glimlach die ze alleen delen met mensen die ze goed kennen. Eens we ons hiervan bewust zijn, verstaan we waarom de meerderheid van de Russen zo weinig glimlacht en waarom de Westerlingen Poetin moeilijk vertrouwen, evenals de Russen in het algemeen.

Met deze masterproef hebben we aangetoond in hoeverre de culturele verschillen op vlak van non-verbale communicatie een impact kunnen hebben op de perceptie van Vladimir Poetin in het Westen. Aangezien deze masterproef een kwalitatief analytisch onderzoek is, zouden kwantitatieve vervolgonderzoeken een interessant perspectief kunnen bieden op onze stellingen en resultaten.

Ten eerste zou een enquête omtrent de perceptie van Poetin bij de Europese en de Russische bevolking handig cijfermateriaal opleveren. Het zou kernwoorden die de Russische president beschrijven naar voren brengen en percentages geven van zijn al dan niet positieve imago, betrouwbaarheid, viriliteit, enzovoort. Ideaal zou zelfs zijn om een interview af te nemen met de president zelf om zijn verwachte imago en zijn effectieve imago met elkaar te vergelijken.

Een tweede mogelijkheid bestaat erin een vergelijkende en analytische studie uit te voeren van de beschrijvingen van Vladimir Poetin in Belgische en Russische krantenartikels. De opgeleverde resultaten zouden vergeleken kunnen worden met de studie van Van Den Eede (2001) om een eventuele evolutie van Poetins imago doorheen de tijd te schetsen.

We raden ten derde ook aan een vervolgonderzoek uit te voeren om na te gaan hoe een Rus en een Europeaan de mimiek van Vladimir Poetin (anders) interpreteren. Met een gelijkaardige studie zouden bovendien ook andere culturele verschillen op het gebied van de non-verbale communicatie grondig bestudeerd kunnen worden.

We hopen met deze masterproef een nieuw inzicht op Vladimir Poetin en op Rusland geboden te hebben. Bovendien rekenen we erop dat onze lezers in de toekomst de werkelijkheid met een kritisch oog zullen observeren en geen geïndoctrineerd standpunt van de westerse massamedia meer aannemen. Het is dus van cruciaal belang, vooraleer we ons een beeld van iemand of iets vormen, ons niet alleen over de historische feiten te informeren, maar ook over de culturele verschillen, zo niet, minstens een open geest te behouden in cross-culturele contexten.

V. BIBLIOGRAFIE

- Allwood, J. (1985). *Intercultural Communication* (Paper). Geraadpleegd via <http://immi.se/>
- Andreae, M. (2015). De lichaamstaal van leiders – President Putin. *Body Language Coach*.
Geraadpleegd via <http://www.bodylanguagecoach.nl>
- AFP (2014, 9 juli). La Russie et Vladimir Poutine de plus en plus mal vus. *La Libre*. Geraadpleegd via <http://www.lalibre.be>
- Baranovsky, V. (2000). Russia: A Part of Europe or Apart from Europe? *International Affairs*, 76(3), 443-458. Geraadpleegd via <http://www.jstor.org/>
- Belkowski, S. (2014). *Wladimir : Die ganze Wahrheit über Putin*. München : Redline.
- Bird, R. (2003). Russian Writing/Writing Russia. In R. Bova (red.), *Russia and Western civilization: Cultural and historical encounters* (pp.145-176). Geraadpleegd via <http://readinglists.glasgow.ac.uk/>
- Bockelt, N. (2015, 8 februari). Die hohe Kunst der Körpersprache: Kolumne “Europa im Blick”. *Treffpunkt Europa*. Geraadpleegd via <http://www.treffpunkteuropa.de>
- Boerma, M. (2008). *Smileys in commerciële smsjes: onderzoek naar de overtuigingskracht van smileys in commerciële sms-berichten*. Universiteit Utrecht, Utrecht, Nederland
- Bova, R. (2003). *Russia and Western civilization: Cultural and historical encounters*. Geraadpleegd via <http://readinglists.glasgow.ac.uk/>
- Byrka, A. (2013, 26 november). The Aussie Who Taught Putin Body Language. *The Moscow Times*. Geraadpleegd via <http://www.themoscowtimes.com/>
- Demir, M. (2011). Using Nonverbal Communication in Politics. *Canadian Social Science*, 7(5), 1-14. doi: 10.3968/J.css.1923669720110705.199

- d'Encausse, H.C. (2015, 1 december). *CFSR: Qui est l'ennemi?* [Videobestand] Geraadpleegd op 4 juni 2016 via <https://www.youtube.com/>
- Edouard (2009). Les 10 romans russes incontournables. *La Culture d'Edouard*. Geraadpleegd via <http://edouardetmariechantal.unblog.fr/>
- Ekman, P. & Friesen, W. (1982). Felt, false, and miserable smiles. *Journal of Nonverbal Behavior*, 6(4), 238-252. Geraadpleegd via <http://www.paulekman.com>
- Eltchaninoff, M. (2015). *Dans la tête de Vladimir Poutine*. Geraadpleegd via <http://www.decitre.fr/>
- Foxall, A. (2013) Photographing Vladimir Putin: Masculinity, Nationalism and Visuality in Russian Political Culture. *Geopolitics*, 18(1), 132-156. doi: 10.1080/14650045.2012.713245
- Frijda, N. (2005). *De emotie*. Amsterdam: Bert Bakker
- Gasparyan, N. (z.j.). *Smile in different cultures*. Geraadpleegd via <http://ijevan.yasu.am>
- Gestik: Was Hände preisgeben. (2015, 14 november). *Focus Online*. Geraadpleegd via <http://www.focus.de/>
- Goldman, E. (2004). *As Others See us*. Geraadpleegd via <https://books.google.be/>
- Grier, P.T. (2003). The Russian Idea and the West. In R. Bova (red.), *Russia and Western civilization: Cultural and historical encounters* (pp.23-77). Geraadpleegd via <http://readinglists.glasgow.ac.uk/>
- Guénard, F. (2015). *La doctrine Poutine: Entretien avec Michel Eltchaninoff*. Geraadpleegd via <http://www.laviedesidees.fr/>
- Hellevig, J., & Latsa, A. (2012). *Putin's New Russia*. Geraadpleegd via <http://www.hellevig.net/>
- Hill, F. & Clifford, G. (2013). *Mr. Putin*. Geraadpleegd via <http://www.brookings.edu/>

- Hofstede, G., Hofstede G.J., Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival*. New York: McGraw Hill
- Huang, L. (2010). Cross-cultural Communication in Business Negotiations. *International Journal of Economics and Finance*, 2(2), 196-199. Geraadpleegd via www.ccsenet.org/
- Hubert, L. A. (2014). *Misrepresenting Russia: Western perceptions of the Putin years, 1999-2008* (Masterproef). Geraadpleegd via <http://freefullpdf.com/>
- Im Westen gehasst, im Balkan ein Held: "Putin ist unser Gott". (2015, 14 augustus). *Blick*. Geraadpleegd via <http://www.blick.ch>
- Inozemtsev, V. (2007). In hoeverre zijn Westerse ideeën over het moderne Rusland juist? *Samenleving en politiek*, 14(2), 48-55.
- Kaushal, S. (2014). Different Aspects of Intercultural Nonverbal Communication: A Study. *Asian Journal of Advanced Basic Science*, 2(2), 31-39. Geraadpleegd via <http://oaji.net>
- King, S.M. (2014). *The talented Mr. Putin: What the Government-Media Complex Doesn't Want You to Know About the New Russia*. Geraadpleegd via <http://www.realhistorychannel.org/>
- Kostoeva, D. (2015). *Vergelijking tussen de Russische en de Amerikaanse glimlach*. (Ongepubliceerde bachelorproef). Katholieke Universiteit Leuven, Brussel, België.
- Körpersprache in der Politik : Mimik und Gesten lügen nicht. (2014). *Sputnik*. Geraadpleegd via <http://de.sputniknews.com/>
- Kreydlin, G.E. & Pereverzeva, S.I. (z.j.) Body Parts and their Names in Russian: the Biological and Semiotic Pairs of Body Parts. *Southern Semiotic Review*. Geraadpleegd op 1 november 2015 via <http://www.southernsemioticreview.net/>
- Maes, F. (2016). *Tatjana luistert*. HOVO Utrecht. Geraadpleegd via <http://www.hovoutrecht.nl/>
- Matschnig, M. (2014). Was Putins Körpersprache über seine Gedanken verrät. *Bild*. Geraadpleegd op 31 oktober 2015 via <http://www.bild.de/>

- Mehrabian, A. (2007). *Nonverbal Communication*. USA: Transaction Publishers
- Mendras, M. (2008). *Russie: l'envers du pouvoir*. Geraadpleegd via <http://marie-mendras.org/>
- Moeslang, M. (2014). Der kleine Mann auf dem Thron : Was Putins heimliche Signale über ihn verraten. *FOCUS*. Geraadpleegd via <http://www.focus.de/>
- Molcho, S. (2003). *Körpersprache der Promis*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.
- Morson, G.S. (z.j.). Russian literature. *Encyclopaedia Britannica*. Geraadpleegd via <http://www.britannica.com/>
- Oomkes, F. (2000). *Communicatieleer: een inleiding*. Meppel: Boom
- Pease, A. & Pease, B. (2004). *The Definitive Book of Body Language*. Buderim: McPherson's Printing Group.
- Pentagon lässt Putins Körpersprache analysieren. (2014, 8 maart). *Kurier*. Geraadpleegd via <http://kurier.at/>
- Pinto, D. (2004). *Interculturele communicatie, conflicten en management*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Pinto, D. (2007). *Interculturele communicatie: Een stap verder*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum
- Poelmans, P., & Severijnen, O. (2014). *De APA-Richtlijnen: over Literatuurverwijzing en Onderzoeksrapportage*. Bussum: Coutinho.
- Raedts, M. (2012). *Informatiebronnen en Academische Schrijfvaardigheid*. Brussel: HUB.
- Ready, R., & Burton, K. (2006). *La PNL Pour les Nuls*. Hoboken: Wiley Publishing, Inc.
- Reniers, J. (2016). Andreï Gratchev: 'Wat ik wens, is een nieuwe dooi voor Rusland en Europa'. *Mondiaal Nieuws*. Geraadpleegd via <http://www.mo.be/>

- Ronin, V. (1998). *Russen en Belgen: is het water te diep?* Antwerpen: Benerus.
- Roth, J. (2011). *Die Grammatik der Gesten: Unbewusste Kommunikation durch Körpersprache*. Geraadpleegd via <http://www.fluter.de/>
- Russia Beyond the Headlines [RBTH] (2014, 18 januari). Le “visage soviétique”, spécialité du président Poutine en matière de langage corporel. *RBTH*. Geraadpleegd via <http://fr.rbth.com/>
- Ruta, C. (2013). Wie Politiker Körpersprache einsetzen. *Die Welt*. Geraadpleegd via <http://www.dw.com/>
- Schmitt, U. (2014, 7 maart). Wie Obama Putins Körpersprache entschlüsseln lässt. *Die Welt*. Geraadpleegd via <http://www.welt.de>
- Shlapentokh, V. (2014). Power Player: The reign of Vladimir Putin. *America: The National Catholic Weekly*, 211(4), 18-22. Geraadpleegd via <http://www.ucsj.org/>
- Smernin, I.A. (2000). Русское и Финское коммуникативное поведение: Улыбка в русском и коммуникативное поведении. Voronezh State University, Voronezh, Rusland.
- Sollmann, U. (2014, 6 september). Putin im Körperspacheseminar. *Der Körperleser*. Geraadpleegd via <http://www.carl-auer.de>
- Sollmann, U. (2014). Putin – Ohne ein Wort. *Der Körperleser*. Geraadpleegd via <https://www.carl-auer.de>
- Springer, A. (2014, 7 maart). Das sagt uns Putins Körpersprache. Er ist angespannt, wütend und versteckt aggressiv. *Bild*. Geraadpleegd via <http://www.bild.de>
- Sternin, I. & Sternina, M. (z.j.). *On comparative studies of communicative behavior*. Voroneh State University, Voronezh, Rusland
- Stoilova, A. (2007). *Tolstoï et les “modernes”*: *Quelques aspects choisis chez Romain Rolland, Sartre et Proust* (Doctoraat). Geraadpleegd via <https://doc.rero.ch>

- Szilagyi, A. (2010). *The political language and the human body: comparative discursive analysis of Vladimir Putin's 2000 and Viktor Orban's 2010 campaign rhetorics*
- Tempest, R. (2013). *16 Boris Yeltsin and Vladimir Putin. Political Marketing: Strategic Campaign Culture'*. Geraadplaagd via <https://books.google.be/>
- The World Bank (2010). *Non-Verbal Communication. Communication for Governance & Accountability Program*. Geraadpleegd via <http://www-wds.worldbank.org/>
- Van Boxel, M. (2015). *De Krimcrisis anders bekeken: Een inductieve framinganalyse van De Morgen en The Moscow Times* (Ongepubliceerde masterproef). KU Leuven, Brussel, België.
- Van Den Eede, S. (2001). *Analyse de l'image véhiculée par Vladimir Poutine à travers le Soir et The Times* (Masterproef). Université Libre de Bruxelles, Brussel, België.
- Van Loenhout, B. (2014). *Lichaamstaal van Russische toppolitici op televisie: de glimlach van Vladimir Poetin*. (Masterproef). Katholieke Universiteit Leuven, Antwerpen, België.
- Van Poucke, P. (2002). Literatuurverspreiding: Russische literatuur in vertaling. In P. De Meyere & V. Ronin (red.), *Oost-Europa en België: Samenwerken in verscheidenheid* (pp.163-180). Geraadpleegd via <https://books.google.be/>
- Verhofstadt, G. (2016, 19 juni). RTBF: "Ce Brexit, c'est le moment ou jamais de réformer l'UE en profondeur" [Videobestand] Geraadpleegd op 20 juni 2016 via <http://www.rtf.be/>
- Verluyten, S.P. (2014). *Intercultural Skills for International Business and International Relations. A Practical Introduction with Exercises*. Leuven: Acco.
- Vladimir Putin. (2013). World History: The Modern Era. Geraadpleegd via <http://worldhistory.abc-clio.com/>
- Главный знаток «языка телодвижений» Аллан Пиз: «Путин полностью уверен в себе, а Обама убедителен, как Гитлер». (z.j.). *Komsomolskaja Pravda*. Geraadpleegd via <http://www.kp.ru/>

VI. BIJLAGE

1. Cartoons van stereotypes over Rusland / Poetin

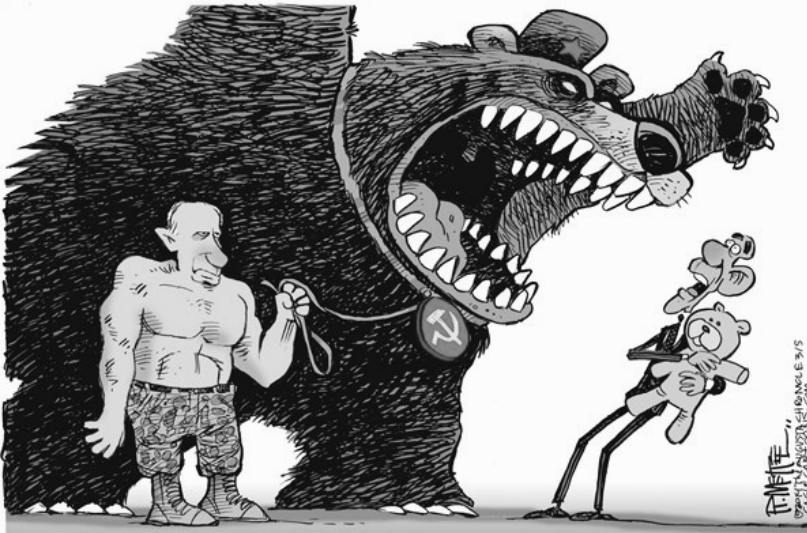
Brown, D. (2012, 5 maart). Surprise ? [Cartoon] Geraadpleegd via <http://www.englishblog.com>

Davey, A. (2012, 6 maart). Black Belt Putin [Cartoon] Geraadpleegd via <http://www.englishblog.com>

Phil Hands (2015, 23 februari). Don't poke the Russian bear. Geraadpleegd via <http://host.madison.com/>

McKnee, R. (2014, 4 maart). Putin Bear. Geraadpleegd via <http://www.caglecartoons.com/>

Cagle, D. (z.j.). Putin Ukraine Purse Badit. Geraadpleegd via <http://personalliberty.com>

Podvitsky, V. (2016, 4 maart). NATO As A Tool For The U.S. To Approach The Russian Border. Geraadpleegd via <http://mycrazyheadlines.blogspot.be/>

2. Afbeeldingen van Vladimir Poetin

Voorzichtige blik.

Molcho, S. (2003). *Körpersprache der Promis*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.

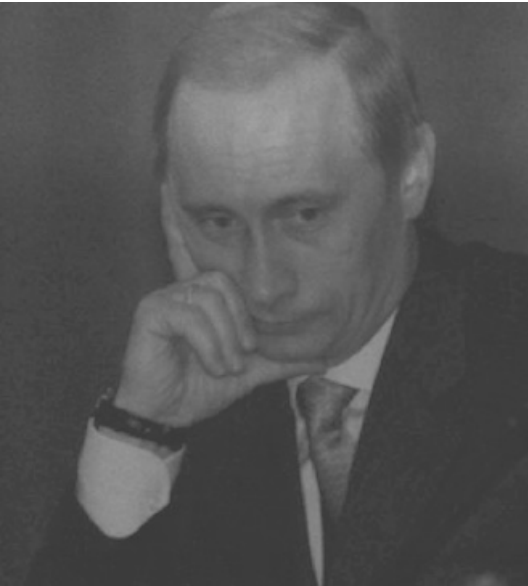

Molcho, S. (2003). *Körpersprache der Promis*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.

Terughoudendheid.

Molcho, S. (2003). *Körpersprache der Promis*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.

Pistoolvorm met rechterhand.

Molcho, S. (2003). *Körpersprache der Promis*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.

Bedreigend potentieel.

Molcho, S. (2003). *Körpersprache der Promis*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.

Voorzichtige slokken.

Molcho, S. (2003). *Körpersprache der Promis*. München: Wilhelm Goldmann Verlag.

Driehoek met handen.

Körpersprache in der Politik : Mimik und Gesten lügen nicht. (2014). *Sputnik*. Geraadpleegd via <http://de.sputniknews.com/>

Strakke loopwijze.

Matschnig, M. (2014). Was Putins Körpersprache über seine Gedanken verrät. *Bild*. Geraadpleegd op 31 oktober 2015 via <http://www.bild.de/>

Spreektafel en manuscript vasthouden.

Matschnig, M. (2014). Was Putins Körpersprache über seine Gedanken verrät. *Bild*. Geraadpleegd op 31 oktober 2015 via <http://www.bild.de/>

Driehoek met handen.

Главный знаток «языка телодвижений» Аллан Пиз: «Путин полностью уверен в себе, а Обама убедителен, как Гитлер». (z.j.). *Komsomolskaja Pravda*. Geraadpleegd via <http://www.kp.ru/>

Valse ontspannende houding.

Springer, A. (2014, 7 maart). Das sagt uns Putins Körpersprache. Er ist angespannt, wütend und versteckt aggressiv. *Bild*. Geraadpleegd via <http://www.bild.de>

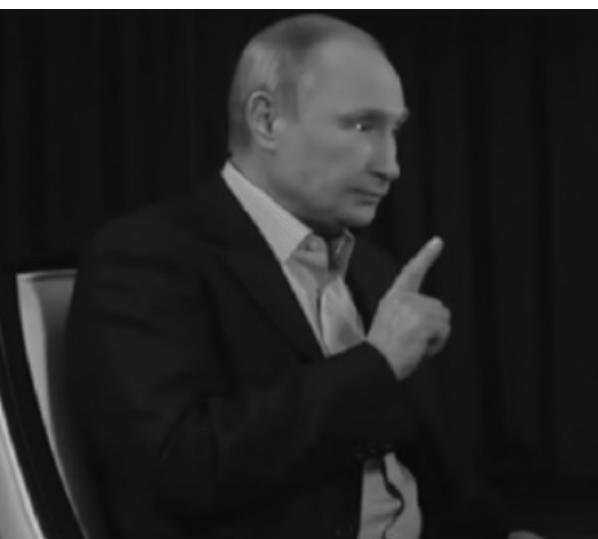
Verborgen spanning in de handen.

Springer, A. (2014, 7 maart). Das sagt uns Putins Körpersprache. Er ist angespannt, wütend und versteckt aggressiv. *Bild*. Geraadpleegd via <http://www.bild.de>

Sprinter positie.

Andreae, M. (2015). De lichaamstaal van leiders – President Putin. *Body Language Coach*. Geraadpleegd via <http://www.bodylanguagecoach.nl>

Een punt maken.

Andreae, M. (2015). De lichaamstaal van leiders – President Putin. *Body Language Coach*. Geraadpleegd via <http://www.bodylanguagecoach.nl>

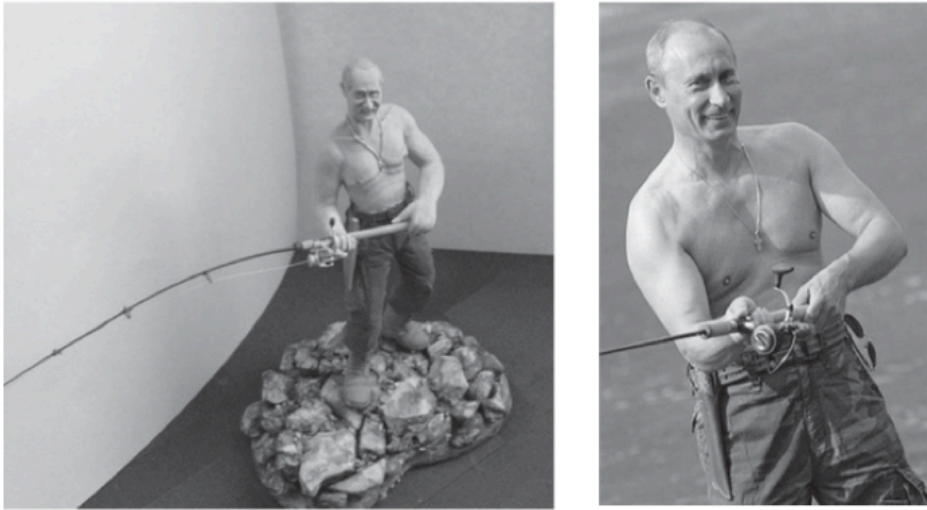

FIGURE 1 The figurine and the figure: The figurine began production in February 2009 and is based on a photograph of Putin released by the Kremlin in August 2007.

Source: <<http://www.diorama.ru/gallery/sculpture/1761/photo5/>>.

Foxall, A. (2013) Photographing Vladimir Putin: Masculinity, Nationalism and Visuality in Russian Political Culture. *Geopolitics*, 18(1), 132-156. doi: 10.1080/14650045.2012.713245

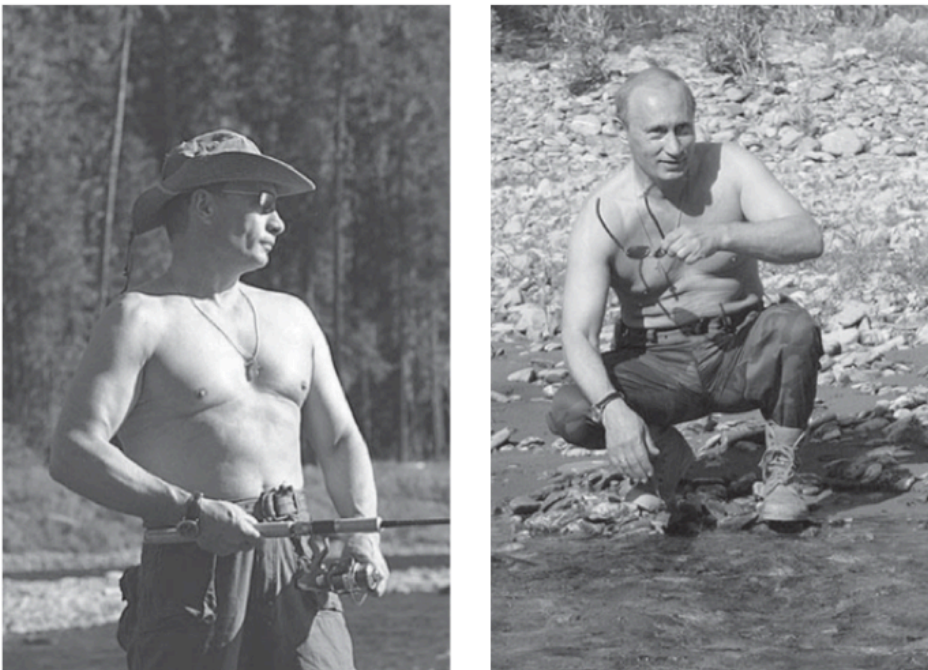

FIGURE 2 Two photographs of Putin released by the Kremlin in August 2007, Republic of Tuva.

Foxall, A. (2013) Photographing Vladimir Putin: Masculinity, Nationalism and Visuality in Russian Political Culture. *Geopolitics*, 18(1), 132-156. doi: 10.1080/14650045.2012.713245

FIGURE 3 Putin photographed near the Khemchik River, 15 August 2007.

Foxall, A. (2013) Photographing Vladimir Putin: Masculinity, Nationalism and Visuality in Russian Political Culture. *Geopolitics*, 18(1), 132-156. doi: 10.1080/14650045.2012.713245

FIGURE 4 Putin horse riding in rugged terrain in August 2009, Republic of Tuva.

Foxall, A. (2013) Photographing Vladimir Putin: Masculinity, Nationalism and Visuality in Russian Political Culture. *Geopolitics*, 18(1), 132-156. doi: 10.1080/14650045.2012.713245